

بسم الله الرحمن الرحيم

HZ. PEYGAMBER'İN FIKHÎ HÜKÜMLERİNDEKİ USÛL VE İLKELER

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Murat Kitabevi

Murat Kitabevi

Murat Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

Hanımeli Sok. 24 / 7 Sıhhiye / ANKARA

Tel :(+90) (312) 433 39 77

(YAYINCI SERTİFİKA NO:18073)

Yayın Yönetmeni:

Mehmet Fatih ELHAN

info@muratkitabevi.com

Kapak Hatları ve Tasarım:

Hattat Ahmet Kutluhan

ISBN:

978-605-~~0676~~-37-7

Birinci Basım:

Eylül 2015 Ankara

Hazar Reklam Matbaası Kazım Karabekir Cad. 95/1

Kültür İş Mer. No:7/14-15 İskitler/ ANKARA

Tel: 0312 34122 06

Yazar İletişim:

aozdemir@kastamonu.edu.tr

Tüm hakları yazarına aittir. Yazarın yazılı izni alınmadan kısmen veya tamamen çoğaltılması veya farklı biçimlere çevrilmesi yasaktır.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	3
Önsöz	5

GİRİŞ

A. Sünnetin Teşriî Değeri	10
B. Hadislerden Fıkhî Hüküm Çıkarırken Göz Önünde Tutulması	
Gerekenler	16
1- Tarihsel Nitelikte Olan Hükümleri Tespit Etmek.....	16
2- Hadislerde Nâsih-Mensuh Bilgisine Sahip Olmak	21
3- Hadisleri Bütüncül Bir Yaklaşımla Anlamak	24
4- Resûlullah'a Mahsus Olan Hükümleri Tespit Etmek.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

RESÛLULLAH'IN FETVA VE HÜKÜMLERİNDE ASLÎ KAYNAK OLARAK VAHİY

A. Vahye Dayalı Olan Hükümler	31
1- Karşılaşılan Fıkhî Meselelere Nâzil Olan Ayetler (Vahy-i Metlûv) İle Cevap Verilmesi	32
2- Bir Konu Açıklanırken Ayetlerin Delil Olarak Sunulması....	37
3- Fıkhî Meselenin Vahy-i Gayri Metlûv İle Açıklanması.....	39
B. İctihada Dayalı Olan Hükümler	44

İKİNCİ BÖLÜM

RESÛLULLAH'IN FIKHINDA ŞERÎ DELİLLER

Kıyas	50
İstihsan	54
İstishab	58
Mesâlih-i Mürsele	61
Seddü'z-Zerâi'	69
Şer'u Men Kablenâ.....	74
Örf-Adet	76

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RESÛLULLAH'IN FIKHINDA İLKE VE KÂİDELER

İstikrar İlkesi	82
Kolaylık İlkesi	85
“İyi- Daha İyi- En İyi” İlkesi.....	91
Hüküm Verirken Zahirî Durumu Esas Almak.....	97
Davranışların Meşruiyet Sınırını Tespit Ederken Niyeti Esas Almak	101
Şerî Hükümlere ve Kanuna Karşı Hileli Yollara Başvurmamak.	105
Hüküm Verirken Fıtratın (Yaratılış Şeklinin) Korunmasını Esas Almak	111
Zararın Ortadan Kaldırılmasına Öncelik Vermek.....	114
Güç İle Sorumluluk Arasında Dengeyi Sağlamak.....	119
Tedbir ve İhtiyatı Gözetmek	126
Zarurî Durumlara Uygun Çözümler Üretmek	134
Cahiliye Yanlışını Kaldırmak.....	136
“Müslüman Kimliği” Oluşmasını Temin Etmek	141
Hüküm Verirken Teknik ve Tecrübî Bilgiden Yararlanmak.....	144
Anlaşmazlıklara Sebep Olabilecek Durumları Önceden Görüp Tedbir Almak	149
Sonuç	153
Bibliyografya	155

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah Teâlâ'ya sonsuz hamd ve senâlar olsun. Salat ve selamlar âlemlere rahmet olarak gönderilen o Kutlu Nebi'ye, onun âline ve ashabına olsun.

Îlâhî vahyi insanlara tebliğ edip açıklayan, gösterdiği örneklik ile Cenâb-ı Hakk'ın rızasına uygun bir hayatın nasıl yaşanılacağını öğreten Resûlullah'ın; söz, fiil ve takrirlerinden oluşan hadisleri, fıkıh ilminin temel kaynaklarından.

Bizim bu çalışmamızdaki ana hedefimiz, Resûlullah'ın fıkha dair ortaya koyduğu beyanlardan hareketle, takip ettiği usûl ve temel fikhî ilkeleri tespit edebilmektir.

Hizmetimiz Peygamber'in fetva ve hükümlerindeki usûl kurallarını ortaya çıkarabilmek için hadislerin kapsamlı bir şekilde okunması ve incelenmesinin zorunlu olduğu açıktır. Bu sebeple bu kitabın hazırlanması aşamasında Sahihu'l-Buhârî, Sünen-i Ebî Dâvûd, Sünenü'n-Nesâî ve Sünenü't-Tirmizî'de bulunan hadisler okunmuş ve metodoloji bilgisi içeren hadisler tespit edilerek çalışmaya başlanmıştır.

Resûlullah'ın fikhî hükümleri ve fetvaları hakkında çalışmalar olmakla birlikte, hadislerde yer alan fıkıh usûlü ilkelerinin açıklandığı müstakil bir kaynak eserin ulaşabildiğimiz kadarıyla mevcut olmaması böyle bir çalışmaya bizi yönelten temel etken olmuştur.

Eserin giriş kısmında, sünnetin teşriî değeri ele alınmıştır. Sünnetin, fıkıh ilminin aslî kaynaklarından olduğunda ihtilaf olmamakla birlikte, ayetler karşısında sünnetin konumu hususunda farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Özellikle sünnetin, Kur'an'da yer almayan bir meselede müstakil olarak hüküm ortaya koyamayacağını iddia edenler bulunmaktadır. Bu bölümde; bu iddialara cevap niteliğinde olmak üzere sünnetin hüccet değeri, dinî hüküm koyma bağlamında Hz. Peygamber'in yetkisi ve hadislerden

fikhî hüküm çıkarırken göz önünde tutulması gereken esaslar açıklanmıştır.

Birinci bölümde, Resûlullah'ın fikhında vahyin yeri ele alınmıştır. Resûlullah'ın fıkıhda vahiy, hükme ulaştıran aslî kaynak durumundadır. Karşılaşılan meselelerle ilgili zaman zaman ayetler nâzil oluyor ve o meselenin cevabına vahye dayalı bilgi ile ulaşılıyordu. Vahy-i metlûv denilen bu vahyin yanında bazen Hz. Peygamber (s.a.v) vahy-i gayri metlûv ile de fikhî meseleleri izah ediyordu. Bu vahiy türlerinden herhangi biri gelmemesi durumunda ise Hz.Peygamber (s.a.v) çözüm bekleyen mevzuu ictihad ederek açıklığa kavuşturuyordu. Peygamberlerin ictihadını diğer müctehidlerin ictihadından ayıran temel fark peygamberlerin ictihadının vahiy kontrolü altında olmasıdır. Dolayısıyla Hz.Peygamber bir konuda ictihad ettiğinde, verilen hükmün isabetsiz olduğunu beyan eden bir vahiy gelmemiş ise bu ictihadın doğru olduğu ortaya çıkmaktadır.

Hadislerin fıkıh ilmindeki yeri ve hadisleri doğru anlayıp, isabetli hüküm çıkarabilmek için bilinmesini önemli gördüğümüz hususları izahtan sonra, ikinci bölümde hadislerde yer alan şerî deliller, üçüncü bölümde de fikhî ilkeler konu edinilmiştir. Bu bölümlerde fakihlere yol gösterecek, doğru hüküm ve fetva vermeleri için rehber olacak ve Hz.Peygamber'in fikhının esaslarını öğrenmek isteyenlere ışık tutacak temel ölçü ve ilkeler izah edilmiştir.

Konulara açıklanırken Resûlullah'ın söz ve uygulamaları esas alınmış, bol örnekle mevzu açıklanmaya çalışılmıştır. Fıkıh mezheplerinin ihtilaflarına ayrıntısı ile yer verilmeyip, genelde ilgili bahsin bulunduğu temel fıkıh kitaplarına atıfta bulunmakla yetinilmiştir.

Kanaatimize göre, günümüzde fıkıh usûlü ilmi eğitimi daha çok "Fıkıh usûlü tarihi" niteliği taşımaktadır. Bu durum, fıkıh usûlüniün işlevsel vasfını artıran yeni metodolojik yaklaşımlara

ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Temennimiz daha önce yayınlanmış olan “Kur’an’da Yeralan Fıkî İlke ve Konular” adlı çalışmamız ile hadislerdeki şerî deliller ve fıkî ilkeleri ele aldığımız bu kitabın, fıkîh usûlü alanında ortaya konulacak yeni çalışmalara, deryada bir katre ölçüsünde bile olsa katkı sağlamasıdır.

Kula teşekkür etmesini bilmeyen Allah’a şükretmez hadisindeki uyarıyı dikkate alarak; beni yetiştiren anne-babama, ilim yolculuğunda büyük emekleri olan hocalarıma, desteğini hiçbir zaman esirgemeyen eşime ve çocuklarıma teşekkür ediyorum.

Çalışma ve gayret kuldân, muvaffakiyet Allah’tandır.

GİRİŞ

Fıkıh usûlünde aslî delillerden birisi olması sebebi ile, sünnet bilgisine sahip olmak, doğru ve isabetli hüküm verebilmenin vazgeçilemez koşuludur. Sünnetin devre dışı bırakıldığı ya da etkisizleştirildiği bir fıkıh anlayışı önlenemez hataları da beraberinde getirecektir. Bu sebeple hadislerden usûl kâideleri ve ilkeleri tespit etmeden önce, sünnetin teşriî değerinin ortaya konulması ayrı bir önem arz etmektedir.

Hadisleri fıkha kaynak olarak kullanırken, Hz.Peygamber'in bazı uygulamalarının, genel teşriî nitelikli bir ilkenin, o bölge ve şartlarda somut hale getirilmiş bir tatbiki olabileceği unutulmamalıdır. Bir başka ifadeyle; sünnette yer alan bir bilgi umumî ve çağlarüstü bir ilke olabileceği gibi, naslarda var olan makasıdu's-şerîa'nın bir olay üzerinde ve tarihin bir dönemine has çözümünü de ifade etmiş olabilir. Bu ayırımın sağlıklı bir şekilde tespit edilmesi, Hz.Peygamber'i doğru anlamak için olmazsa olmaz bir kuraldır.

Hz. Peygamber (s.a.v), yirmiüç yıl süren risalet döneminde, bazen yasakladığı uygulamaları daha sonra serbest bırakmış; bazen de önce mubah olan bir davranışı ilerleyen süreçte yasaklamıştır. Bu sebeple hadislerden doğru hükümler verebilmek için hadislerdeki nâsih- mensuhu bilmek ve konu ile ilgili tüm sahih rivayetlere ulaşmak ayrı bir önem taşımaktadır.

Burada, konunun önemine binaen sünnetin teşriî değeri ve hadislerden hüküm çıkartırken gözetilmesi gereken kurallar ele alınacaktır.

A- Sünnetin Teşriî Değeri

Hız. Peygamber'in sünneti, ayetlerden sonra ikinci sırada teşriî değerine sahip, fıkıh ilminin aslî kaynaklarından birisidir. Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirlerinin İslâm fıkıhının kaynaklarından birisi olduğunda bütün Müslümanlar ittifak halindedir.¹ Bu öneminden dolayı fıkıh usûlü kitaplarında sünnet bahsi kapsamlı bir şekilde yer almaktadır.

Sünnetin hüccet olduğunu gösteren birçok delil mevcuttur. Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olup yalandan, hileden ve nefsin arzularına göre konuşup hareket etmekten berî olmaları, birçok ayette Resûlullah'a tabî olup onun emirlerine itaatın gerekliliğinin beyan edilmesi,² sadece Kur'an ayetlerine dayalı bir fıkıhın oluşmasının mümkün olmayıp, ibadet ve muâmelat sahasında birçok meselenin ancak Hız. Peygamber'in sünnetine dayalı olarak anlaşılabilmesi, sünnetin hücceti konusunda ortaya konulabilecek delillerdendir.³

“Allah gerçekten, mü'minlere kendi içlerinden onlara ayetlerini okuyan, onları arıtan, onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Şüphesiz onlar daha önce apaçık bir sapıklık içindeydiler.” (Âl-i İmrân, 3/164) ayeti, dinin ancak peygamberin rehberliğinde

---

¹Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut t.y, s.78; Âmidî, Ebû'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Matbaatu Muhammed, Kahire, 1968, I, 155; Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve mekânâtühâ fi't-teşri'i'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dımaşk 1978, s.376; Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl*, Kahire 1992, I, 156.

² Bkz. Âl-i İmrân 3/32, 132; Nisâ 4/ 59, 69; Mâide 5/92; A'râf 7/158; Enfâl 8/20, 46; Tevbe 9/71; Nûr 24/54; Ahzâb 33/33, 36, 71; Muhammed 47/33; Fetih 48/17; Hucurât 49/14.

³ Abdülhalik, Abdülganî, *Huciiyyetü's-sünne*, ed-Dâru'l-Alemiyye li'l-Kitabi'l-İslâmî, Riyad 1995, s. 278.

doğru bir şekilde öğrenilip uygulanabileceğini beyan etmektedir.

“Hayır, Rabb’in şahit olsun ki, onlar aralarında anlaşmazlığa düştükleri konularda seni hakem tayin edip de verdiği hükme karşı işlerinde en ufak bir sıkıntı duymadan tam anlamıyla teslim olmadıkları sürece, iman etmiş olmazlar” (Nisâ, 4/65) ayeti, Hz. Peygamber’in verdiği hükümleri kabul etmeyen bir kişinin mü’min olarak kabul edilemeyeceğini beyan eder. Bu durum, Hz. Peygamber’in otoritesinin sıradan bir hâkim ya da yöneticinin verdiği kararların nüfuz etkisinin çok üzerinde bir konumda olduğunu gösterir. Resûlullah’ın otoritesine teslim olmak O’nun peygamberliğine inanmanın temel bir unsurudur. Hz. Peygamber’in hükümlerinin reddinin kişiyi inkâra götürmesi verilen hükümlerin doğrudan ya da dolaylı olarak vahiy ile bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır.⁴

Resûlullah (s.a.v), hüküm kaynağı olarak sünneti devreden çıkarma amacıyla olanları şu şekilde uyarmaktadır:

“Şunu iyi bilin ki; bana Kur’an ile birlikte (onun bir) benzeri de verilmiştir. Dikkatli olun, koltuğuna kurulan tok bir adamın ‘size sadece şu Kur’an lazımdır. Onda bulduğunuz helâli helâl, haramı da haram kabul ediniz (yeter)’ diyeceği günler yakındır.”⁵“Allah’ın peygamberinin haram kıldığı bir şey, Allah’ın haram kılması gibidir.”⁶“Her kim bana itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Her kim bana isyan ederse Allah’a isyan etmiş olur.”⁷

---

⁴ Osmânî, Muhammed Takî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*(trc. Mehmet Özşenel), MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 51, 64.

⁵ Ebû Dâvûd, Sünne, 5, 4604.

⁶ Tirmizî, İlim, 10, 2801.

⁷ Buhârî, Ahkâm, 1, 1; Nesâî, Bîat, 27, 4175.

Hız. Peygamber (s.a.v) Yemen'e vali olarak gönderdiği Muaz b. Cebel'e "Gittiğin yerde ne ile hükmedeceksin?" diye sorduğunda Muaz b. Cebel'in "Allah'ın Kitabı ve Peygamberinin sünneti ile hüküm veririm. Bu ikisinde de cevabını bulamadığım konularda ichtihad ederek meseleyi çözerim." diye cevap vermesi,⁸ Hız. Peygamber'in takdirini kazanmıştır. Muaz b. Cebel verdiği cevapta şer'i delil sıralamasında önceliği Kitab'a, daha sonra sünnete vermiş ve Resûlullah(s.a.v) duyduğu bu cevaptan hoşnut olmuştur.

Resûlullah (s.a.v) bir başka hadisinde "Ben sizleri bir şeyden nehyettiğim zaman ondan sakınıınız. Sizlere bir şey emrettiğim zaman da emrimi tutunuz. Gücünüz yettiği kadar onu yerine getiriniz."⁹ buyurarak sünnete dayalı uygulamalarda gevşeklik göstermemek gerektiğine vurgu yapmıştır.

Müslümanların Resûlullah (s.a.v) ile yaptıkları biat maddeleri arasında; kolay veya zor da olsa, hoşsa giden veya gitmeyen hallerde dâhi, dinleyip itaat etme şartı bulunmaktadır.¹⁰ Resûle itaat, uhrevî hayatta cennet ödülünü, isyan ise cezayı gerektirecektir.¹¹

Burada, şu hususu özellikle belirtmek gerekmektedir ki; hüküm koymaya yetkili tek merci Allah Teâlâ'dır. Resûlün hüküm koyması mutlak bir yetki ile olmayıp Allah Teâlâ'nın izin vermesine dayalı ve sınırlı bir alanda geçerlidir. Bu çerçevede Resûlullah (s.a.v), nâzil olan Kur'an ayetlerini tebliğ ve tebyin (açıklama) etmenin yanında ayetlerde yer almayan

---

⁸ Ebû Dâvûd, Akdiye, 11, 3592; Tirmizî, Ahkâm, 3, 1343.

⁹ Buhârî, İ'tisam bi'l-Kitabi ve's-Sünneti, 2, 19; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 1, 2609.

¹⁰ Nesâî, Bîat, 3, 4135.

¹¹ Buhârî, İ'tisâm bi'l-Kitabi ve's-Sünneti, 2, 12.

mevzularda da hüküm beyan etmiştir. Kur'an nassı arasında yer almayıp sünnete dayalı olarak beyan edilen hükümler bulunmaktadır. Sünnetin müstakillen hüküm kaynağı olduğu durumlara örnek olarak şu hükümleri zikredebiliriz:

*İpek giymek ve altın takmak erkekere haram, kadınlarına helâldir.¹²

*Ehli eşek eti, yırtıcı hayvanlardan her uzun ve sivri dişli olanlar, kuşlardan yırtıcı pençeli olanlar haramdır.¹³

*Nesepten dolayı haram olanlar, süt emmeden dolayı da haram olur.¹⁴

*Bir kadının halasının veya teyzesinin üstüne nikâhlanması yasaktır.¹⁵

*Medine halkı için Zülhuleyfe, Şam ve Mısır halkı için Cuhfe, Necd ahalisi için Karnü'l-Menâzil, Yemen ahalisi için de Yelemlem, mikat mahalleridir.¹⁶

*Ramazan ve Kurban Bayramlarında oruç tutmak yoktur. İkinci namazından sonra güneş batıncaya kadar, sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar (nafile) namaz yoktur.¹⁷

*Resûlullah (s.a.v), Medine'nin Âir ile Sevr dağları arasında kalan bölgeyi harem bölge ilan etmiştir.¹⁸

*Günün sonunda en son namaz olarak vitir namazı kılınmalıdır.¹⁹

---

¹² Buhârî, Cenâiz, 2, 3; Tirmizî, Libas, 1, 1774; Nesâî, Zînet, 40, 5115.

¹³ Buhârî, Zebâih ve's-Sayd, 27, 53; Tirmizî, Sayd, 10, 1506; Nesâî, Nikâh, 71, 3350.

¹⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 2055.

¹⁵ Buhârî, Nikâh, 28, 46; Nesâî, Nikâh, 47, 3279; Tirmizî, Nikâh, 29, 1133.

¹⁶ Buhârî, Hac, 7, 10; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 19, 2642.

¹⁷ Buhârî, Ebvâbu'l-Muhsar, 37, 55; Tirmizî, Salât, 134, 183.

¹⁸ Ebû Dâvûd, Menâsik, 95, 2034.

¹⁹ Buhârî, Vitir, 4, 8; Tirmizî, Salât, 134, 183; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 27, 1675.

*Toprak ürünlerinin zekâtı olarak, yağmurla sulanan araziden onda bir, taşıma sularla sulanan araziden yirmide bir oranında zekât alınır.²⁰

*Revâtib sünnetler olarak bilinen beş vakit namazın sünnet namazlarını kılmak ve güneş tutulunca küsuf namazı kılmak Hz. Peygamber'in uygulaması ile sabit olmuştur.²¹

*İhramlının gömlek, şalvar, bornoz, mest giymesi ve sarık sarması yasaktır.²²

*Hayvanları hedef yapıp nişan almak, canlı hayvanları atış taliminde kullanmak yasaktır.²³

*Beşten az olan deve de zekât mükellefiyeti yoktur. Beş ukiyyeden az olan gümüşte zekât mükellefiyeti yoktur. Beş veskten az olan hurma, üzüm ve hububatta zekât mükellefiyeti yoktur.²⁴

*Ramazan ayında, fakirlerin ihtiyacını karşılamak üzere fıtır sadakası verilmelidir.²⁵

*Miras taksimi yapılırken nineye mirasta altıda bir hisse vardır.²⁶

*Ramazan ayında orucunu bilerek bozanlara, bu davranışları sebebiyle oruç keffareti gerekli olur.²⁷

*Denizin suyu temizdir ve ölüsü helâldir. Kara hayvanları gibi tezkiye gerekli değildir.²⁸

---

²⁰ Nesâî, Zekât, 26, 2481.

²¹ Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 66, 1794; Buhârî, Kusûf, 17, 20.

²² Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 36, 2667.

²³ Nesâî, Sayd ve'z-Zebh, 28, 4306; Tirmizî, Sayd, 8, 1502.

²⁴ Ebû Dâvûd, Zekât, 2, 1558; Nesâî, Zekât 18, 2467.

²⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 18, 1609; Nesâî, Zekât, 33, 2494.

²⁶ Tirmizî, Ferâiz, 10, 2182.

²⁷ Tirmizî, Savm, 28, 720.

²⁸ Tirmizî, Tahâret, 52, 69; Nesâî, Sayd ve'z-Zebh, 35, 4329.

Netice olarak şunu ifade edebiliriz ki, Allah'ın elçisi Hz. Peygamber'in görevi sadece kendisine vahyedilen ayetleri tebliğ etmek değildir. Bunun yanında nâzil olan ayetleri tebyin etme (açıklama) görevi de vardır. Mutlakı takyid eden, âmmı tahsis eden, mücmeli müfesser eden hadisler bu kapsamdadır. Sünnetin bir başka foksiyonu ise –Allah Teâlâ'nın izni ile- şeriatın genel maksat ve hedeflerini sağlamaya yönelik olarak ayetlerde yer almayan mevzularda hüküm beyan etmektir. Bu vasıfları sebebiyle sünnet, fıkıh ilmi için vazgeçilmez bir bilgi kaynağıdır.

B- Hadislerden Fıkhî Hüküm Çıkarırken Gözönünde Tutulması Gerekenler

Fıkıh ilminde aslî şerî delillerden olan sünnetin anlaşılmasında ve fıkhî hükümlere mesned olmasında mutlaka göz önünde bulundurulması gereken durumlar vardır. Bunlarda birincisi, tarihselliktir. Bir hadis, asr-ı saadet döneminin şartlarını yansıtır, sadece o çağa uygun bir çözüm sunmakta olup evrensel nitelik taşımayabilir. Bir diğer durum ise, hadiste yer alan bilgi daha sonra vârid olan başka bir hadis ile neshedilmiş olabilir. Bir başka husus ise, Hz. Peygamber'in yaptığı uygulama şahsına mahsus olan davranış ve uygulamalardan olabilir. Burada, bu mevzular örneklerle izah edilecektir.

1- Tarihsel Nitelikte Olan Hükümleri Tespit Etmek

Kur'an naslarında aslolan durum, tüm zaman ve mekânlara hitabeden hükümler içermesidir. Herhangi bir ayete tarihsellik vasfı, ancak bir delil ile sabit olursa verilebilir. Kuvvetli bir delil olmadan ayetleri tarihsel olarak nitelemek İslâm'ın özüne ve ruhuna aykırı sonuçlara yol açacaktır.

Kur'an'ın somut olaylara ilişkin mesajlarında **dahî** evrensel bir öğeyi ihmal etmediği, sadece bir dönemde yaşamış insanların problemlerine çözüm olsun diye hüküm koymadığı açıktır.²⁹

Hadisler de genel nitelik olarak evrensel hükümler içermektedir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu hükümlerin bir kısmının, ayetlerde yeralan bilgilerin

---

²⁹ Kur'an-Tarihsellik irtibatı hakkında bkz. Kotan, Şevket, *Kur'an ve Tarihselcilik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s. 301-319.

belli bir zaman ve bölgede yaşayan insanların tatbikine yönelik somutlaştırılmış hali olduğunu göz önüne aldığımızda tarihsellik vasfı taşıyan hadislerin mevcudiyetini kabul etmek gerekmektedir.

Bir dönemde yapılan uygulamalar, içinde yer aldıkları toplumun damgasını taşırlar ve ilgili bağlamları ile sıkı bir ilişkiye sahiptirler. Sünnetin yaşanmış bir uygulama olduğunu göz önüne aldığımızda, hadis kitaplarında yer alan bilgilerin, VII. Yüzyıl Arap Yarımadasının söylem ve algılarından bağımsız okunmaması gerekir.³⁰

Dünyada moda olan akım ve düşüncelerin etkisine kapılıp, insanlar beğenmiyorlar diye Hz. Peygamber'in mesajının temel vasfına zarar vermek büyük yanlışlara yol açacaktır. Bu hususta bize göre tehlikeli yaklaşım, hadislerin genelini tarihsel olarak niteleyip, fıkıhın ikinci kaynağı olan sünneti devreden çıkarmaya, dolayısıyla da peygambersiz bir din modeli oluşturmaya çalışmaktır. Fakihe düşen görev, hadislerdeki tarihsel hükümler ile çağlar üstü nitelikteki hükümleri ayrı ayrı değerlendirip Hz. Peygamber'in tüm zamanlarda doğru bir şekilde anlaşılıp rehber edinilmesini sağlamaktır. İslâm'ın tüm zamanlara hitap eden bir din olma özelliği de ancak bu sayede mümkün olabilecektir.

Tarihsel nitelikteki hadislerle şu örnekleri verebiliriz:

Resûlullah (s.a.v) "Bir evde erkek için bir yatak, ailesi için bir yatak olmalıdır. Üçüncü yatak, misafir içindir. Dördüncü yatak ise şeytanındır"³¹ buyurmuştur. Bu hadisi anlarken, o dönemin ekonomik ve sosyo-kültürel şartlarını göz önünde tutma mecburiyeti vardır. Bu hadisi insanlara

---

³⁰ Bedir, Murtaza, *Sünnet Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İsam Yayınları, İstanbul 2006, s. 123.

³¹ Nesâî, Nikâh, 82, 3369.

anlatırken, evde dört adet yatağı bulunan günaha girmiştir şeklinde değil, ortalama yaşam standardının üstünde olup, gösteriş ve israfa dayalı olarak evde bulundurulmuş eşyalar insana vebal doğurur diye anlamak ve anlatmak mecburiyeti vardır.

Resûlullah'ın ancak üç şeyde müsabaka (yarışma) vardır. Bunlar: ok atma, at ve deve yarışlarıdır³² hadisinde geçen örnekleri o dönemde sıklıkla yapılan yarışmalardan faydalı ve yararlı olanlarının seçilmesi olarak görmek, böylece farklı zamanlarda ve farklı bölgelerde kişiye ve topluma yararlı olma esası göz önünde tutularak başka yarışmalara da meşruiyet tanımak gerekir.

Resûlullah'ın "Bir evde hurma bulunmazsa o evin halkı açtır"³³ buyruğu da açık bir şekilde o bölgede yetişen ve geçimin temel unsuru olan bir yiyeceğe atıf içermektedir. Hurma yetişmeyen bir toplumda hiç kimsenin evinde hurma bulunmaması o insanların aç olduğunu göstermeyecektir.

Resûlullah'ın rü'yet-i hilal konusunda "Ramazan hilalini gördüğünüz zaman oruç tutun. Şevval hilalini gördüğünüz zaman da iftar edin. Eğer size hilal gizli kalırsa, artık ramazan hilalini takdir edin. Biz Arap kavmi, ümmî topluluğuz. Yazı yazmaz ve hesabı yapmayız"³⁴ buyruğunu evrensel bir emir gibi anlamak yanlış neticeler verecektir. Hz. Peygamber (s.a.v) yaşadığı dönemin şartlarına vurgu yapmıştır. İlmi ve okumayı sürekli teşvik eden bir Peygamberin, ilelebet ümmî kalın, hesap ile meşgul olmayın demesi beklenemez. O halde ilmin ve teknolojinin en ince teferruatına kadar ayın hareketlerini tespit

---

³² Nesâî, Hayl, 14, 3568.

³³ Tirmizî, Taâm, 17, 1875.

³⁴ Buhârî, Savm, 5, 10, 13, 23; Nesâî, Sıyam, 17, 2140.

ettiği bu çağda, hesaba göre hareket etmek Hz. Peygamber'in emrine karşı gelme anlamı taşımayacaktır.³⁵

Hz. Peygamber (s.a.v), cemaatle namaz kılarken, erkekler başlarını secdeden kaldırmadan, kadınların başlarını secdeden kaldırmamalarını istemiştir.³⁶ Bu talebin sebebi, erkeklerin bir kısmının fakirlik sebebiyle ancak asgarî ölçülerde giyinebilmesi ve bu durumun da istenmeden avret mahallinin açılmasına yol açma ihtimalidir. Bu açıklamada göstermektedir ki, hadiste bahsedilen durum, tüm zamanları kuşatmamakta, o toplumda mevcut olan bir probleme çözüm niteliği taşımaktadır. Buna göre, hadisin tarihsel boyutu göz ardı edilerek, kadınlar secdeden erkeklerden sonra kalkmalıdır şeklinde genel bir hüküm vermek doğru olmayacaktır.

Resûlullah'ın "Saç ve sakalı boyamak için en iyi şey kına ve çivittir"³⁷ buyruğu da tarihsel nitelikte olup, hadis o toplumda mevcut olan ve herkesin kolaylıkla ulaşabileceği maddelere işaret etmektedir. Hz.Peygamber (s.a.v) başka bir coğrafyada yaşasa idi, saç-sakal boyama malzemesi olarak, o bölgeye uygun bir maddeye işaret edeceğini kabul etmek gerekir.

Resûlullah'ın, "Yahudilerden birisi size selam verdiği zaman "Essâmü aleyküm" (ölüm sizin üzerinize olsun) diyerek selam verir. Siz de "ve aleyküm" (sizin üzerinize de olsun) deyiniz"³⁸ emrini, tüm zamanları kuşatan bir olay olarak

---

³⁵ Günümüzde rûyet-i hilalin tespitinde yaşanan ihtilafa çözüm önerisi için bkz. Özdemir, Ahmet, "Kamerî Ayların Tespitindeki İhtilafın Sebepleri ve Çözüm Önerileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 195-206, 2010.

³⁶ Ebû Dâvûd, Salât, 142, 851.

³⁷ Nesâî, Zînet, 16, 5045.

³⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 138, 5206.

görmek yerine, o tarihte yaşayan Yahudilerin yaptıklarına cevap niteliği taşıyan bir durum olarak görmek daha isabetli olacaktır. Bu tür hadislerde, tarihsel nitelikteki bilgiye dayalı hüküm vermek yerine, olayın genel amacını ve maksadını yakalamak gerekir. Bu hadisteki evrensel mesaj, düşman karakterli insanlara karşı uyanık olmak, onların yaptıklarına misliyle mukabelede bulunmaktır.

Alış-verişte kullanılan ölçek ve tartıların bölgeden bölgeye değişiklik gösterdiği bir ortamda, Hz.Peygamber'in "Ölçekte esas Medinelilerin ölçeği, tartıda ise esas, Mekkelilerin tartısıdır"³⁹ beyanını evrensel bir ilke olarak değil, o dönemin şartlarında akit yapan taraflar arasında anlaşmazlık doğmasını önlemek amacıyla alınmış bir tedbir olarak kabul etmek daha isabetli olacaktır.

Resûlullah'ın yatsı namazından sonra oturup konuşmaktan insanları nehyetmesinde,⁴⁰ kanaatimize göre o dönemdeki günlük yaşantı alışkanlıklarının ve teknik-teknolojik yetersizliklerin önemli tesiri olmuştur. Çağımızda çalışma alanlarının gece-gündüz ayırımı yapılmadan tüm güne yayılması, aydınlatma imkânları ile güneş battıktan sonra da önemli faaliyetler yapılabilmesi, geç vakitte yatıldığında bile gece namazına kalkabilmek için teknolojik imkânların mevcudiyeti, hadiste beyan edilen "yatsı namazından sonra vakit geçirmenin nehyedilmesini" tarihsel nitelikte kabul etmemiz gerektiği sonucuna bizi götürmektedir.

"Dul kadın evlenmek için velisinden daha çok selâhiyete sahiptir. Bâkirenin evlenmesi için ise, izin almak şarttır. Bâkirenin izni, sükût etmesidir."⁴¹ hadisinde, bâkire olanların

---

³⁹ Nesâî, Buyü', 54, 4570.

⁴⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 23, 4849.

⁴¹ Buhârî, İkrâh, 3, 7; Nesâî, Nikâh, 31, 3246.

sustuklarında evlilik teklifi hususunda olumlu düşünceye sahip olduğu sonucunun çıkarılması tarihsel bir nitelik taşımaktadır. Çünkü kız çocuklarının yetiştirilme tarzı, kendilerini ifade etmeye fırsat verilme şekli, toplumdan topluma göre değişebilmektedir. Bu sebeple düşüncelerini açıkça ortaya koymaya alışmış bir çevrede yetişen kızın, evlilik gibi önemli bir meselede susması, onun evliliği kabul ettiği anlamı taşımayacaktır.

Burada şu hususu hatırlatmak önemli ve yararlı olacaktır. Bir hükmün tarihsel olması, o hükmün geçerliliğinin tamamen ortadan kaldırıldığını ifade etmemektedir. Nitekim tarihsel hükmünü verdiğimiz herhangi bir hadis-i şerif, hadisin vurud zamanındaki şartları taşıyan, aynı özellikleri içeren bir bölge ve zaman diliminde aynı şekilde yürürlüğünü ve geçerliliğini devam ettirecektir.

2- Nâsih-Mensuh Bilgisine Sahip Olmak

Nesih, daha önce gelen bir şerî hükmün hilafına, daha sonra başka bir şerî delilin gelmesidir.⁴² Nesih mevzuu, önemine binaen tüm fıkıh usûlü kitaplarında ele alınmış ve kapsamı, şartları, çeşitleri ayrıntılı bir şekilde beyan edilmiştir.⁴³

---

⁴² Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rîfât*, Mustafa el-Bâbi el-Halebî Matbaası, Kahire 1938, s. 214.

⁴³ Fıkıh usûlünde nesih kavramı ve çeşitleri ile fukahânın bu mevzudaki görüşleri için bkz. Şâfiî, *er-Risâle*, 106-116; Cessas, Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, et-Türâsü'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994, II, 197-368; Bâcî, Ebu'l-Velid, Süleyman, *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, s. 321- 364; Bedran, Ebu'l-Ayneyn Bedran, *Usûlu'l-fikhi'l-islâmî*, Müessesetu Şebâbi'l-Câmia, İskenderiye 1984, s. 442-460.

Sünnette nâsîh ve mensuh hüküm içeren bilgiler bulunduğu sabittir.⁴⁴ Bu sebeple Hz. Peygamber'in hadislerinden hüküm çıkarırken dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, neshin vukuudur. Önce meşru olan bir uygulama daha sonra yasaklanmış ya da önce yasak olan bir uygulamaya sonra izin verilmiş olabilir. Önemli olan, en son hükmün ne olduğunu tespit etmektir. Fetvalar buna göre verilecektir.

Bir meselede neshin varlığının tespit edilmesi yeterli bir bilgi birikimi ile mümkün olacaktır. Hadis kitaplarında birbirine muhalif iki rivayet görüldüğünde hemen iki rivayet arasında nâsîh mensuh irtibatı kurmak da yanılığa sebep olabilir. Mesela; ayakta bevletmeyi nehyeden rivayet yanında,⁴⁵ Hz.Peygamber'in ayakta bevlettiğini ifade eden⁴⁶ rivayet de vardır. Bu iki rivayet arasında neshe hükmetmek yerine, ayakta bevletme yasağının amacını, idrarın vücuda ve elbiseye sıçramasını önlemek için alınan bir tedbir olarak anlamak mümkündür.⁴⁷ Buna benzer örnekler çoğaltılabilir. O halde, hadisleri doğru anlayabilmek için benimsenmesi gereken ilke, hadisler arasında neshin mümkün olduğunu kabul etmek, ancak rivayetler arasında neshin vukuu hususunda aceleci bir karar vermek yerine başka türlü izahı ve telifi mümkün olmayan durumlarda veya hadiste açıkça önceki hükmün

---

⁴⁴ Sünnetteki nâsîh-mensuh örnekleri için bkz. İbn Şahin, Ebu Hafs Ömer b. Ahmed, *en-Nâsîh ve'l-mensûh mine'l-hadis*, Dâru'l-Vefa, Mansûre 2007, s. 67 vd.; Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1985, s. 175-340.

⁴⁵ İbn Mâce, Tahâret ve Sünenühâ, 14, 309.

⁴⁶ Müslim, Tahâret, 22, 272.

⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *Ahbâru ehli'r-rusûh fi'l-fikh ve't-tahdîs: bi-mikdari'l-mensuh mine'l-hadis*, Dâru'l-Vefa, Mansûre 1984, s. 17-18.

kaldırıldığıнын beyan edilmesi halinde neshin varlığını kabul etmek en doğru metot olacaktır.

Resûlullah'ın, beyan ettiği bazı hükümleri daha sonra değiştirdiğini şu hadis-i şerif açık şekilde göstermektedir: “Sizi, kabir ziyaretinden nehyetmişim. Artık ziyaret edebilirsiniz. Sizi kurban etlerini üç günden fazla tutmaktan nehyetmişim. Şimdi dilediğiniz kadar bekletip (yiyebilirsiniz). Size hurma şerbetini sadece kırba ve tulum içinde yapabileceğinizi söylemişim. Şimdi ise bütün kaplarda yapabilirsiniz. Fakat size sarhoşluk verecek şeyleri içmeyiniz.”⁴⁸

Hz. Peygamber'in hayatında başka nesih uygulamaları da vardır:

Müt'a nikâhına önce izin verilmiş, daha sonra ise bu izin kaldırılmıştır.⁴⁹ Hz. Peygamber'in bu konudaki en son beyanı ile müt'a uygulamasının haram olduğu sabit olmuştur.

Resûlullah (s.a.v) önceleri altın yüzük takmış sonra ise onu çıkarmış ve altın takmanın erkeklere yasak olduğunu beyan etmiştir.⁵⁰

Müslümanlara Mekke'den Medine'ye hicret etmelerini talep eden tüm rivayetler, “Mekke'nin fethinden sonra hicret yoktur...”⁵¹ hadisi ile mensuh hükmünü almıştır.

Risaletin başlangıç yıllarında namazda konuşmak ve selamlaşmak meşru iken, daha sonra Müslümanlar namazda konuşmaktan menedilmiştir.⁵²

---

⁴⁸ Nesâî, Cenâiz, 100, 2034.

⁴⁹ Nesâî, Nikâh, 71, 3352.

⁵⁰ Nesâî, Zînet, 43, 5131; Tirmizî, Libas, 1, 1774.

⁵¹ Nesâî, Bîat, 15, 4152.

⁵² Buhârî, Tefsir, 39, 57; Tirmizî, Salât, 295, 401.

Resûlullah (s.a.v) önceleri aşûra orucu tuttu ve tutmayı emretti. Ancak ramazan orucu farz kılınca, aşûra orucunu tutmak terk olundu (isteğe bırakıldı).⁵³

Resûlullah(s.a.v) hasta olduğu bir sırada oturarak namaz kıldırmiş ve ayakta namaza duranlara “İmam oturarak namaz kıldırırsa siz de oturak kılınız” buyurmuştur. Ancak bu uygulama mensuhtur. Çünkü Hz. Peygamber kıldırdığı en son namazda kendisi oturarak kıldırmiş, insanlar ise ayakta olarak cemaat olmuşlardır.⁵⁴

3-Hadisleri Bütüncül Bir Yaklaşımla Anlamak

Hz. Peygamber’i doğru bir şekilde anlayabilmek için bir konuda hüküm vermeden önce, konu ile ilgili ulaşılabilen tüm hadisleri göz önünde tutma mecburiyeti vardır. Müteşabihi muhkeme çevirecek, mutlakı mukayyedine hamledecek, umum ifade eden bir kelimeyi hâss lafızla sınırlandıracak şekilde, ele alınan mevzu kapsamındaki tüm sahih hadislerle ulaşılması sünnetin doğru anlaşılabilmesi için temel esaslardandır.⁵⁵

Kur’an-ı Kerim, kendi içinde bir bütünlük arzettiği gibi, sünnet de hem Kur’an ile hem de kendi içinde bir bütünlük içindedir. Bunun yanında bazı rivayetlerde ihtisar, ziyade, takfî yapılması, râvinin unutulması ya da yanılması, hadislerin bütün olarak değerlendirilmesini, farklı rivayetlerin bir araya getirilerek değerlendirilip anlamaya çalışılmasını zorunlu kılmaktadır.⁵⁶

---

⁵³ Buhârî, Savm, 1, 2.

⁵⁴ Buhârî, Merdâ ve’t-Tıb, 12, 19.

⁵⁵ Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*(trc. Bünyamin Erul), Rey Yayıncılık, Kayseri 1993, s. 214

⁵⁶Özpınar, Ömer, *Hz. Peygamber’i ve Hadislerini Anlamak*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 304-319.

Hadislardan fikhî sonuçlara ulaşmak belirli seviyede bir bilgi birikimi ile mümkündür. Fıkıh bilgisine sahip olmayan bir kişinin herhangi bir hadis kitabında gördüğü rivayeti genelleştirip şahsî görüş beyan etmesi yanlış sonuçlara götürebilecektir. Sadece bir hadis okunarak acelece verilecek kararlarda hataya düşülebilecektir. Dolayısıyla hadisleri bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirme mecburiyeti vardır.

Sünneti doğru anlamada bütüncül yaklaşım göstermekle ilgili şu örnekleri verebiliriz:

Hiz. Peygamber'in her gün taranmayı nehyeden⁵⁷ hadisi, saçları dağınık bir adam gördüğünde saçlarını düzeltmesi için onu ikaz ettiğini ve uzun saç olan Ebû Katâde'ye saçına iyi bakıp her gün taramasını emrettiğini⁵⁸ göz önüne alarak değerlendirilirse isabetli hüküm verilebilecektir. Aksi durumda hatalı sonuçlara ulaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Rafî b. Hadîc, arazi kiralamanın yasak edildiğine dair bir hadis rivayet edince Zeyd b. Sâbit ortada bir yanlış anlama olduğunu görerek şöyle demiştir: Allah, Rafî b. Hadîc'i affetsin. Vallahi, bu hadisi ben ondan daha iyi biliyorum. Bir gün arazi kiralayıp anlaşılamayan iki adam kavga ediyordu. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) "Böyle yaparsanız kiraya vermeyin" buyurdu. Görünen o ki, Rafî b. Hadîc sadece "kiraya vermeyin" sözünü duydu.⁵⁹ Bu ve benzeri örnekler, araştırılan konu ile ilgili tüm rivayetlere ulaştıktan sonra fikhî neticeye ulaşmanın zarureti ortaya koymaktadır.

---

⁵⁷ Ebû Dâvûd, Tahâret, 15, 28.

⁵⁸ Nesâî, Zînet, 61, 5201, 5202.

⁵⁹ Nesâî, Müzaraa, 2, 3908.

4-Resûlullah'a Mahsus Olan Hükümleri Tespit Etmek

Bir ayet, Resûlullah'a hitap etmekle birlikte bu hususun tüm ümmet için teşriî niteliği taşıdığına dair bir delil bulunması durumunda, bu mevzular Resûlullah'a mahsus olmaktan çıkıp tüm Müslümanlar için uyulması gereken hükümler kapsamına girecektir.⁶⁰Bizim burada bahsettiğimiz durum, ilâhî hitabın Resûlullah'ın şahsına mahsus olduğu hükümlerle ilgilidir.

Resûlullah'ın bazı fiillerinin şahsına münhasır olduğu hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Bu fiillerin bir kısmı diğer insanlara mubah olduğu halde, Hz. Peygamber (s.a.v) için farz hükmü taşıırken; bir kısmı ise ümmetin yapması yasak olduğu halde Resûlullah (s.a.v) için mubah olan fiiller kapsamındadır.⁶¹

Allah Teâlâ'nın insanlar arasından önemli bir görev için seçtiği peygamberlerine özel bir takım lütuf, yetki ve sorumluluk vermesi tabîidir. Hz. Peygamber'e Allah tarafından ihsan edilen ve zatına mahsus hükümlerin, temelde onun risalet göreviyle bağlantılı olduğu anlaşılmaktadır.⁶² Resûlullah'ın sadece şahsına mahsus olan fiillerde ona tabî olmak meşru olmayacaktır.⁶³

Resûlullah'ın şahsına mahsus hükümlere şu örnekleri verebiliriz:

Resûlullah (s.av), orucu vasletmeyin (iftar etmeksizin ertesi günün orucun başlamayın) buyurduğunda, Ey Allah'ın

---

⁶⁰ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, II, 240.

⁶¹ Abdülkadir, Muhammed el-Arûsî, *Ef'alü'r-Resûl ve delaletuha ale'l-ahkâm*, Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr, Cidde 1984, s. 166; Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, I, 166.

⁶²Şimşek, Murat, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz.Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, TDV Yayınları, Ankara 2010, s.224-225.

⁶³ Âmidî, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, II, 239; Zuhaylî, Vehbe, *Usûlu'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1986, I, 478.

Resulü! Sen orucu zaman zaman vaslederek tutuyorsun diyen ashaba “Ben sizden herhangi biriniz gibi değilim. Rabbim beni yedirir ve içirir”⁶⁴ buyurarak kendi özel konumu sebebiyle bazı hususî hükümler olabileceğini ifade etmiş ve bu konularda kendisinin yaptığı gibi yapılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir.

Mekke’de kan dökmek yasaktır. Ancak sadece Hz. Peygamber’e Mekke’nin fethi esnasında “gündüzden bir saat” mubah kılınmıştır.⁶⁵

Resûlullah (s.a.v), Huzeyme b. Sabit’in şahitliğini iki kimsenin şahitliğine denk tutmuştur.⁶⁶ Bu durum, Hz. Peygamber’e mahsustur. Başkalarının buna kıyasla bir kişinin şahitliğini iki kişi olarak sayması meşru olmayacaktır.

İnsanlar öldüklerinde geride bıraktıkları mallar, mirasçılarına taksim edilirken diğer peygamberlerde olduğu gibi Resûlullah’a da vâris olunmaz. Onun geride bıraktıkları sadakadır.⁶⁷

Hz. Peygamber’in kendisine ve âline (soyuna) zekât malı almak helâl değildir.⁶⁸ Resûlullah (s.a.v) bu hususta çok dikkatli davranırdı. Bir şey getirildiği zaman; sadaka mıdır, yoksa hediye midir diye sorar, sadakadır derlerse yemez, hediye derlerse onu yerdı.⁶⁹ Bir defasında torunu Hz. Hasan’ın ağzına sadaka hurmasını aldığı görmüş, hemen onu uyarak hurmayı bıraktırmıştır.⁷⁰

---

⁶⁴ Buhârî, Savm, 20, 31; Tirmizî, Savm, 61, 775.

⁶⁵ Buhârî, Cenâiz, 76, 104; Tirmizî, Diyet, 13, 1427; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 111, 2862.

⁶⁶ Buhârî, Tefsir, 240, 305; Nesâî, Buyü’, 81, 4622.

⁶⁷ Buhârî, Fedâilu Ashâbi’n-Nebi, 12, 59; Nesâî, Fey, 1, 4124.

⁶⁸ Nesâî, Zekât, 4, 2437.

⁶⁹ Tirmizî, Zekât, 25, 651.

⁷⁰ Buhârî, Zekât, 61, 91.

Hz. Peygamber (s.a.v) dörtten fazla kadınla evlenmiş,⁷¹ kendisine mehirsiz olarak kadınlarla evlenebilme hakkı tanınmış,⁷² savaş yapılmaksızın düşmandan ele geçirilen malları (fey gelirlerini) Allah, resûlüne tahsis etmiştir.⁷³ Bunlar da Resûlullah'a mahsus hükümlerdendir.

Fakihler bir konuda fetva verirken, hadis kitaplarında yer alan bilginin Resûlullah'ın şahsına mahsus uygulamalardan olmamasına dikkat etmelidir. Aksi durumda, özel nitelikli bir hükme umumîlik vasfı verilerek hatalı sonuçlara ulaşılabacaktır.

---

⁷¹ Buhârî, Nikâh, 4, 5.

⁷² Nesâî, Nikâh, 1, 3186.

⁷³ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 79, 116.

BİRİNCİ BÖLÜM

*RESÜLLAH'IN FETVA VE
HÜKÜMLERİNDE ASLÎ KAYNAK
OLARAK VAHİY*

Hız. Peygamber'in fıkhını, "vahye dayalı olan" ve "ictihada dayalı olan" şeklinde ikiye ayırmak gerekir. Vahye dayalı olan kısmı da kendi içinde, "vahy-i metlûv" ve "vahy-i gayri metlûv" ya da Kur'an naslarına dayalı olan ve olmayan diye ikiye ayırmak isabetli olacaktır.

A- Vahye Dayalı Olan Hükümler

Fıkhî hükümlerin aslî kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Kur'an, fıkıh usûlünde "Kitap" kelimesi ile ifade edilmekte ve şerî delil olarak, ilk önce başvurulması gereken bir kaynak olduğu fakihlerin tamamı tarafından kabul edilmektedir.

Resûlullah (s.a.v), nübüvvet vazifesi gereği olarak vahye mazhar olmuş ve aldığı vahyin tebliğ ve tebyin görevini yerine getirmiştir. Resûlullah'ın fıkhında aslî kaynak, Kur'an'dır. Ahlâkı, Kur'an ahlâkı⁷⁴ olan Resûlullah, Kur'an'ı en iyi anlayan ve uygulayandır. Kur'an'da beyan edilen bir hükmün tatbik edilmesinde de son derece titiz davranmış ve bu hususta bir ihmal gördüğü zaman katî bir şekilde uyarmıştır. Toplumda zengin bir kadının hırsızlık yapması üzerine Üsâme b. Zeyd'in aracı olarak ileri sürülüp cezanın uygulanmaması için çaba gösterildiğini görünce, "Kızım Fâtıma bile hırsızlık yapmış olsa tereddütsüz cezasını uygulayım"⁷⁵ buyurarak, Allah'ın hükmü olan bir konuda aksine bir davranışa asla izin verilmeyeceğini göstermiştir.

Resûlullah'ın fıkhında vahye dayalı hükümler kapsamına, vahy-i metlûv yanında vahy-i gayri metlûve dayalı olan hükümler de dâhildir.

---

⁷⁴ Nesâî, Kıyâmül'l-Leyl, 2, 1601.

⁷⁵ Nesâî, Katu's-Sânk, 6, 4865; Ebû Dâvûd, Hudud, 4, 4373.

1- Karşılaşılan Fıkhî Meselelere Nâzil Olan Ayetler (Vahy-i Metlûv)İle Cevap Verilmesi

Hız. Peygamber (s.a.v) bir soru ile karşılaştığında o konuyla ilgili vahyi bekler, eğer vahiy nâzil olursa ona göre cevap verirdi. Bu durum Resûlullah'ın fıkhının temelini vahiy olduğunu göstermektedir.

Sorulan soruya nâzil olan Kur'an ayetleri ile cevap verilen konulara şu örnekleri vermek mümkündür:

Hac yolunda ticarî faaliyet yapan birisinin yaptığı hacın geçerli olup olmadığı sorulunca Resûlullah (s.a.v) sükût etti. “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizden gelecek bir lûtfu aramanızda size günah yoktur...”⁷⁶ ayeti ininceye kadar cevap vermedi. Bu ayetin nûzulünden sonra soruyu soranı çağırıp kendisine ayeti okuyarak, “Senin bu şekilde hacın sahihtir.” buyurdu.⁷⁷

Ölenin malları hakkında soru sorulması üzerine Resûlullah (s.a.v), “Bu mesele hakkında Allah hüküm verecektir” buyurdu. Bunun üzerine miras ile ilgili ayet nâzil oldu⁷⁸ ve miras taksimi ayette beyan edildiği şekilde gerçekleştirildi.

Câbir b. Abdullah hasta yatağında iken kendisine hasta ziyareti için gelen Hız. Peygamber'e, “Geride sadece kız kardeşlerim var, bana kelâleden⁷⁹ başkası vâris olmayacak. Buna göre benim mirasımın taksimi nasıl olacak?” diye sorması

---

⁷⁶ Bakara, 2/198.

⁷⁷ Ebû Dâvûd, Menâsik, 6, 1733.

⁷⁸ Buhârî, Ferâiz, 1; Tirmizî, Ferâiz, 3, 2172.

⁷⁹Kelâle: babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirasını ifade etmektedir. Bkz. Nisâ, 4/176.

üzerine, kelâlenin mirastaki taksimini açıklayan Nisâ Sûresi 176. Ayeti nâzil olmuştur.⁸⁰

Müslümanlar, Medine'ye hicretten sonra, daha önceden Medine'ye yerleşmiş olan Yahudilerle aynı bölgede beraber yaşamışlardır. Bu etkileşimin bir sonucu olarak zaman zaman onların bir takım uygulamalarını Hz. Peygamber'e sormuşlardır. Mesela, Yahudilerin âdet dönemindeki kadınlarla beraber yiyip içmediklerini ve ayrı oturduklarını görünce bu durumu Resûlullah'a sormuşlar, bu soruya cevap olarak Bakara Sûresi'nin 222. ayeti nâzil olmuştur.⁸¹ Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), âdet dönemindeki kadınlarla beraber yeme, içme ve oturma'nın herhangi bir sakıncasının olmadığını açıklamıştır.

Başındaki bitlerden ciddi rahatsızlık duymaya başlayan, ihramlı olduğu için de tıraş olamayan Kâb b. Ucre hakkında *"...Kurban, mahalline ulaşınca kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Fakat içinizden biri hasta ise veya başından bir rahatsızlığı varsa (tıraş olup) oruç, sadaka veya kurban olarak fidye ödesin..."* (Bakara, 2/196) ayeti nâzil olmuştur. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) Kâb'ı çağırarak *"Başını tıraş et. Üç gün oruç tut veya altı fakire bir farak kuru üzüm yedir ya da bir koyun kurban et"* buyurmuştur.⁸²

Kâbe'nin kible olarak tayininden önce Müslümanlar Beytü'l-Makdis'e dönerek namaz kılıyorlardı. Bu durum Medine'ye hicretten sonra on altı ay daha devam etti. Ancak Resûlullah (s.a.v) kible olarak Kâbe'ye yönelmeyi arzu ediyordu.⁸³ *"Biz senin yüzünün göğe çevrilmekte olduğunu görüyoruz. İşte şimdi, seni memnun olacağın bir kibleye*

---

⁸⁰ Buhârî, Merdâ, 21, 37; Ebû Dâvûd, Ferâiz, 2, 2886.

⁸¹ Nesâî, Hayz ve'l-İstihâze, 8, 368.

⁸² Ebû Dâvûd, Menâsik, 42, 1860.

⁸³ Nesâî, Salât, 22, 489.

döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Haram'a çevir. Siz de nereden olursanız olun (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin..." (Bakara, 2/144) ayetinin nâzil olması ile kible olarak Kâbe'ye dönülmüştür.

Mersed, bir gün Hz. Peygamber'e gelip, Yâ Resûlallah! Ben (fâhişe olan) Anâk ile evlenebilir miyim? diye sordu. Resûlullah (s.a.v) cevap vermedi. Peşinden "...Zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu müminlere haram kılınmıştır." (Nûr, 24/3) ayeti nâzil oldu. Daha sonra Resûlullah (s.a.v), Mersed'i çağırıp ayeti okudu ve "onunla evlenme" buyurdu.⁸⁴

Karısının zina ettiğini iddia edenlerin nasıl davranmaları gerektiğinin sorulması üzerine "Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir." (Nûr, 24/6-7) nâzil olmuştur. Bu meselede ayetteki hüküm uygulanmıştır.⁸⁵

Önceleri Nebî (s.a.v), Kur'an okurken sesini yükseltiyordu. Müşrikler, Kur'an okunduğunu duyunca hakaret etmeye başladılar. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v), Kur'an okurken sesini alçaltmaya başladı. Ancak bu sefer de ashab okunan Kur'an'ı tam duyamadı. Bunun üzerine "...Namazında yüksek sesle okuma. Sesini fazla da kısma. İkisinin arasında bir yol tut." (İsrâ, 17/110) ayeti nâzil oldu.⁸⁶Namazda kıraat, ayette beyan edildiği şekilde uygulandı.

---

⁸⁴ Ebû Dâvûd, Nikâh, 4, 2051.

⁸⁵ Buhârî, Tefsir, 214, 266; Tirmizî, Tefsir, 25, 3391; Nesâî, Talâk, 41, 3456.

⁸⁶ Nesâî, İftitah, 80, 1011.

Resûlullah'a bir adam geldi ve "Bana zekât ver" dedi. Resûlullah (s.a.v): "Allah Teâlâ zekât hususunda ne bir peygamberin ne de bir başkasının hükmüne razı olmadı ki, onunla ilgili hükmü kendisi verdi. Onu sekiz sınıfa taksim etti. Eğer sen, o sınıflardan isen sana hakkını veririm."⁸⁷buyurarak, Allah'ın kesin hükmünün olduğu meselelerde tek müracaat kaynağının ilahî hüküm olması gerektiğini göstermiştir.

İbn Mesud (r.a.) rivayet etmiştir: Resûlullah'a selam verirdik ve namazda selamımızı alırdı. Habeşistan'dan döndükten sonra yine selam verdim fakat almadı. Çok geçmeden niçin selamımı almadı diye beni bir düşünce aldı. Namazı bitirinceye kadar oturdum. Resûlullah(s.a.v) şöyle buyurdu: "Allah Teâlâ dilediği emrini bildirir. İşte, emirlerinden biri olarak namazda konuşmamamızı emretti."⁸⁸ Bir başka rivayette de Bakara Sûresi 238. ayetinin nâzil olmasından sonra namazda susmakla emrolunduğu beyan edilmektedir.⁸⁹

Tebûk seferine katılmamak için geçerli bir mazeretleri olmayan ve savaştan kaçan diğer insanlar gibi yalan söyleyerek kurtulma yoluna da gitmeyen Kâ'b b. Mâlik, Hilal b. Ümeyye ve Mürare b. er-Rebi' hakkında Allah'ın hükmü nâzil oluncaya kadar beklenilmiş ve kimsenin kendileri ile konuşmadığı elli günlük çileli süreç sonucunda bu kişiler, Cenâb-ı Hakk'ın affına nail olmuşlardır.⁹⁰

Resûlullah'ın yanına bir kadın, iki kız çocuğunu getirerek, "Bu kızların babası şehit oldu. Amcaları mallarının ve miraslarının tamamını aldı, onlara hiçbir şey bırakmadı. Bunlar

---

⁸⁷ Ebû Dâvûd, Zekât, 24, 1630.

⁸⁸ Buhârî, Tefsir, 39, 57; Nesâî, Sehv, 21, 1221.

⁸⁹ Tirmizî, Salât, 295, 401.

⁹⁰ Müslim, Tevbe, 9, 7192; Ebû Dâvûd, Cihad, 161, 2773.

ellerinde mal-mülk olmazsa asla evlenemezler. Bu hususta ne buyurursun” demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), “Allah bu hususta bir hüküm verir” buyurdu. Bir müddet sonra Nisâ Sûresi’nin 11. ayeti nâzil oldu. Resûlullah (s.a.v), şikâyetçi olan o kadını çağırarak Allah’ın hükmüne göre mirası taksim etti ve kızlara mirasın üçte ikisinin kaldığını haber verdi.⁹¹

Hz. Peygamber (s.a.v) *“Mü’minlerden cihattan geri kalıp oturanlar ile Allah yolunda mallarıyla, canlarıyla cihad edenler bir olmaz.”*⁹² ayetini vahiy katiplerine yazdırırken âmâ olan İbn Ümmü Mektum’un kendi durumunu gündeme getirmesi üzerine aynı ayetin, özür durumunda olanların muaf olacağını beyan eden kısmı nâzil olmuştur.⁹³

Mekke döneminde müşriklerin baskı ve eziyetlerinden bunalan Müslümanlar, zaman zaman cihad etmek için Hz. Peygamber’den izin istemişler ancak, Resûlullah (s.a.v) o ana kadar inen ayetlerde cihad emri olmadığı için müşriklerle savaşıma izin vermemiştir.⁹⁴ Bu süreç hicrete kadar devam etmiş, Medine’ye hicretten sonra cihadı emreden ayetlerin nüzulü ile birlikte Resûlullah (s.a.v) ashabını cihada teşvik etmiştir.

Burada zikredilen örnekler, Resûlullah’ın karşılaşılan yeni fikhî meselelerde ilahî vahyi beklediği, bir vahyinnâzil olması durumunda emrin gerektirdiği şekilde amel edildiği görülmektedir. Bu durum, Resûlullah’ın fıkında Kur’an’ın aslî kaynak olduğunun bir göstergesidir.

---

⁹¹ Ebû Dâvûd, Ferâiz, 4, 2891.

⁹² Nisâ, 4/95.

⁹³ Nesâî, Cihad, 4, 3085.

⁹⁴ Nesâî, Cihad, 1, 3073.

2- Bir Konu Açıklanırken Ayetlerin Delil Olarak Sunulması

Resûlullah'ın fıkhında vahyin aslî kaynak olduğunu gösteren bir başka durum ise, bir konu açıklanırken konuyla ilgili ayete işaret edilmesi ve ortaya konulan hükme ayetlerden deliller getirilmesidir. Hadis kitaplarında bu hususa dair birçok örnek bulmak mümkündür:

Resûlullah (s.a.v) “Sabah namazında gece ve gündüz melekleri bir araya gelir” buyurduktan sonra buna delil olarak *“Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl, bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.”* (İsrâ, 17/78) ayetini okumuştur.⁹⁵

Resûlullah (s.a.v) “Kim her ay üç gün oruç tutarsa, ömür boyu oruç tutmuş olur” buyurduktan sonra bu hükme delil olarak *“Kim bir iyilik yaparsa, on katı sevap alır.”* (En’âm, 6/160) ayetini okumuştur.⁹⁶

Resûlullah (s.a.v) “Malı olup da zekât vermeyen hiç kimse yoktur ki, çıplak başlı yılan onun boynuna dolandırılmasın. Kişi kaçır fakat yılan onu kovalar” buyurdu. Bu sözüne delil olarak *“Allah’ın lütfundan kendilerine verdiği nimette cimrilik gösterenler, sakın bunun kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar, bilâkis bu onlar için kötüdür. Cimrilik ettikleri şey kıyamet günü boyunlarına dolanacaktır. Göklerin ve yerin mirası Allah’ındır. Allah yaptıklarınızdan haberdardır.”* (Âl-i İmrân, 3/180) ayetini okumuştur.⁹⁷

Resûlullah (s.a.v) tavaftan sonra *“...Siz de İbrâhim’in makamından kendinize namaz kılacak bir yer edinin...”*⁹⁸ayetini

---

⁹⁵ Nesâî, Salât, 21, 487.

⁹⁶ Nesâî, Sıyam, 82, 2402.

⁹⁷ Nesâî, Zekât, 2, 2434.

⁹⁸ Bakara, 2/125.

okumuş ve Makam-ı İbrâhim'i Beytullah ile kendisi arasına alarak iki rekât namaz kılmıştır.⁹⁹

Resûlullah (s.a.v) yemek yerken onun yanına gelen bir yolcuğu yemeğe çağırdığında, o kişinin ben oruçluyum diye cevap vermesi üzerine, Hz.Peygamber (s.a.v),“Allah yolcudan orucu ve namazın yarısını muaf tuttu” buyurarak,¹⁰⁰ Bakara Sûresi 184-185. ayetlerinin hükmü gereğince, o kişinin isterse orucunu bozabileceğini haber vermiştir. Bizzat kendisi de Mekke'nin fethedildiği yıl ramazan ayında oruçlu olarak Medine'den çıkmış, Kedid mevkiine gelince orucunu bozmuştur.¹⁰¹

Karısını hayız halinde boşayan İbn Ömer'e Resûlullah (s.a.v) karısına geri dönmesini emretmiş ve “*Ey Peygamber! Kadınları boşayacağınız vakit, iddetleri içinde (âdet halinden temizlendikten sonra ve kendilerine yaklaşımadan) boşayın ve iddeti sayın...*” (Talak, 65/1) ayetini okumuştur.¹⁰²

Resûlullah (s.a.v) birinin dişini kıran kimseye kısas yapılmasına hüküm verdikten sonra Bakara Sûresi 178-179. ayetlerine işareten “Allah'ın Kitabı kısası gerektirir” buyurmuştur.¹⁰³

Oğlu, yanında çalıştığı adamın karısı ile zina ettiği için birbiriyle hasım olan ve davalarını Resûlullah'a ulaştıran iki bedevinin davasında Resûlullah (s.a.v), yeminle söze başlayarak “Elbette ben aranızda Allah'ın Kitabı ile

---

⁹⁹ Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 163, 2949.

¹⁰⁰ Nesâî, Sıyam, 62, 2310.

¹⁰¹ Nesâî, Sıyam, 60, 2308.

¹⁰² Nesâî, Talâk, 1, 3377.

¹⁰³ Nesâî, Kasâme, 15, 4725.

hükmedeceğim” buyurarak meselelerin çözümünde ilk ve aslı kaynağın Kitabullah olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁰⁴

Hız. Peygamber (s.av), Allah Teâlâ’nın salih kullara hiçbir gözün görmediğı, kulağın işitmediğı ve insan kalbinden geçmeyen şeyler hazırladığını haber verdikten sonra buna delil olarak “Hiç kimse, yapmakta olduklarına karşılık olarak, onlar için saklanan göz aydınlıklarını bilemez” (Secde, 32/17) ayetini göstermiştir.¹⁰⁵

Resûlullah’ın bir meseleyi açıklarken ilgili ayete işaret etmesi, onun hayatında vahyin konumunu ve önemini göstermesi yanında fakihlere önemli bir sorumluluğı da hatırlatmaktadır. Buna göre, fıkıh ilminin eğitimi müsteftiye sadece sonucu beyan etmekle kalmamalı, verilen fetvanın naslardaki delillerine de işaret edilmelidir.

3- Fıkıhî Meselenin Vahy-i Gayri Metlûv İle Açıklanması

Sünnetin vahiy niteliğı taşıyıp taşımadığı hususunda, sünnetin vahiy ile ilişkisini reddedenlerin yanında sünnetin tamamının vahiy ürünü olduğunu iddia edenler de vardır.¹⁰⁶ Bu iki görüşün yanında bizim de isabetli bulduğumuz üçüncü bir görüş ise, sünnette hem beşerî, hem de vahye dayanan esasların mevcut olduğu yaklaşımıdır.

Vahy-i gayri metlûv, kelimeler halinde okunmadan mana olarak Hız. Peygamber’in kalbine doğan bilgi şeklinde gelen vahiydir.¹⁰⁷ Allah Teâlâ’nın lafız ve mana olarak Cebrail

---

¹⁰⁴ Buhârî, Şurût, 9, 12.

¹⁰⁵ Müslim, Cennet, 2, 2824.

¹⁰⁶ Sünnet vahiy ilişkisindeki farklı görüşler ve ortaya koydukları delilleri için bkz. Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitabî Yayınevi, İstanbul 2009, s. 69-210.

¹⁰⁷ Özpınar, Hız. *Peygamber’i ve Hadislerini Anlamak*, s. 93.

vasıtasıyla Hz.Muhammed'e mu'ciz olarak indirdiği Kur'an vahyi dışındaki vahiyleri, vahy-i gayri metlûv olarak tanımlayabiliriz.

Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda, Hz. Peygamber'in vahy-i gayri metlûv bilgisine sahip olduğunu gösteren işaret ve beyanlar bulunduğu görülmektedir.¹⁰⁸

"Biz senin (daha önce) üzerinde bulunduğun kibleyi (Beytü'l-Makdis) ancak Resûl'e tabî olanları, topukları üzerinde gerisin geriye dönenlerden ayırıp bilmek için tayin ettik" (Bakara, 2/143) ayetinde ilk kible olarak Beytü'l-Makdis'in Allah Teâlâ tarafından tayin edildiği ifade edilmektedir. Bu emir, Kur'an'da yer almadığına göre Hz.Peygamber (s.a.v) Kur'an vahyi dışında da vahye mazhar olmuştur.

"Peygamber eşlerinden birine gizlice bir söz söylemişti. O, bunu peygamberin diğer bir eşine haber verince Allah da peygambere durumu bildirmiş, Peygamber bir kısmını anlatmış bir kısmına ise hiç değinmemişti. Peygamber bunu ona haber verince o, "Bunu sana kim bildirdi?" dedi. Peygamber, "Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi dedi." (Tahrim, 66/3) ayetinde beyan edilen Allah Teâlâ'nın Peygamberine verdiği bilgi, Kur'an'da yer almamaktadır. Bu durum Allah Teâlâ'nın peygamberi ile Kur'an vahyi dışında da iletişimde bulunduğunu göstermektedir.

Zeyd b. Hârise ile Zeyneb bt. Caşş arasındaki evlilikte problemler yaşandığı süreçte, bu evliliğin sona ereceği ve Zeyneb bt. Caşş'ın ezvâc-ı tâhirattan olacağı Allah Teâlâ tarafından önceden bildirilmesine¹⁰⁹ rağmen Resûlullah (s.a.v)

---

¹⁰⁸ Hz. Peygamber'in vahy-i gayri metlûv aldığını Kur'an'ın ispat ettiği deliller için bkz. Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s.27-40.

¹⁰⁹ "Allah'ın açığa çıkaracağı şeyi içinde gizliyordun" ibaresinin farklı te'villeri için bkz. Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, III, 378.

Zeyd'e eşinden ayrılmamasını tavsiye ediyordu. (Bkz. Ahzâb, 33/37) Bu ayet içerdiği fikhî hükümler yanında Resûlullah'ın Kur'an vahyi dışında da bilgi aldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ayetlerde namazın kılınış şekli açıklanmamıştır. Namazın nasıl kılınacağı vahiy ile irtibat olmaksızın akıl ile ulaşılabilecek bir bilgi değildir. Buradan çıkan sonuç, Allah Teâlâ, resulüne Kur'an vahyi dışında bir vahiyle (vahy-i gayri metlûv) namazın kılınma şeklini öğretmiştir.¹¹⁰

Resûlullah'ın Kur'an vahyi dışında da vahiy bilgisine sahip olduğunu gösteren bu ayetlerin yanında, hadis kitaplarında yer alan bazı rivayetler de bu bilgiyi teyit eder niteliktedir.

Bazı hadislerde Cebrail'in gelip bir konuda bilgi verdiği beyan edilmekte ya da Resûlullah (s.a.v) "Bunu Allah Teâlâ bildirdi" buyurmakta ancak bu bilgi Kur'an ayetleri arasında bulunmamaktadır. Bu şekilde olan örnekleri vahy-i gayri metlûv olarak değerlendirmek doğru olacaktır.

Hadislerde vahy-i gayri metlûv ile beyan edilen hususlara şu hükümleri örnek olarak verebiliriz:

Vahiy meleği Cebrail, ilâhî vahyi Resûlullah'a ulaştırmakla kalmıyor, bunun dışında da Allah Teâlâ'nın emri doğrultusunda Hz. Peygamber'e bilgiler ulaştırıyordu. Cibril hadisinde olduğu üzere bazen insan sûretinde herkesin görebileceği şekilde geliyor, bazen de sadece peygamberimizin görebileceği şekilde gelip Kur'an vahyinin dışında Allah'tan aldığı bilgileri getiriyordu. Bu bilgilere hadis kaynaklarında ulaşmak mümkündür.

---

¹¹⁰Osmânî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı*, s. 36.

Bir adam, “Allah yolunda sabırla, sevabı yalnız ondan bekleyerek, önde gidip arkada kalmadan düşmana karşı savaşırken ölsem, Allah günahlarımı affeder mi?” diye sordu. Resûlullah (s.a.v) “Evet” diye cevap verdi. Adam dönüp giderken Resûlullah (s.a.v) ona seslendi. Adam çağrıldı ve sorusunu tekrarladı. Bu sefer Resûlullah (s.a.v) “Evet, fakat borcu (kul hakkı) olanlar müstesna. *Bunu bana Cibril söyledi*” buyurdu.¹¹¹Burada anlaşılmaktadır ki, Resûlullah’ın şehitlerin bütün günahlarının affedileceği beyanından hemen sonra Cibril(a.s.) gelerek, kul hakkı borcunun bundan istisna olduğunu haber vermiştir.

Güzel koku süründükten sonra bir cübbe içinde umre için ihrama giren kimse hakkında ne dersiniz? diye Resûlullah’a sorulunca *vahiy geldi*. Hz. Peygamber (s.a.v) “Sendeki kokuyu üç kere yıka. Üzerindeki cübbeyi çıkar, sonra haccında yapmakta olduğun *filleri* umrende yap” buyurdu.¹¹²Burada bahsi geçen vahiy bilgisinin Kur’an vahyi olmaması, Hz. Peygamber’in vahiy-i gayri metlûv bilgisine mazhar olduğunu göstermektedir.

Cebrail (a.s) namazın farz kılınmasından sonra namaz vakitlerinin başlangıç ve bitiş zamanlarını öğretmek üzere gelmiş, sabah namazından yatsı namazına kadar beş vakit namazın sürelerini bildirmiştir.¹¹³

Cibril hadisi olarak bilinen hadiste insan sûretinde gelen Cebrail (a.s), Hz. Peygamber’e iman, *İslâm* ve ihsan hakkında sorular sormuş ve verilen cevapları tasdiklemiştir. Bu olay vuku bulduktan sonra ashaba açıklamada bulunan Hz.

---

¹¹¹ Nesâî, Cihad, 32, 3142; Tirmizî, Fedâilu’l-Cihad, 13, 1693.

¹¹² Buhârî, Fedâilu’l-Kur’an, 2, 7.

¹¹³ Nesâî, Mevâkıf, 17, 526.

Peygamber (s.a.v), gelenin Cibril olduğunu ve insanlara dini öğretmek üzere geldiğini haber vermiştir.¹¹⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v) kendisine hediye edilen ipek kaftanı biraz giydikten sonra çıkardı. Ashabın, “Onu çok az giydin” demesi üzerine “Cibril, onu giymemi yasak etti” buyurdu.¹¹⁵

Resûlullah (s.a.v), “Cibril aleyhisselam gelip, ashabıma ve yanımda bulunanlara telbiyede seslerini yükseltmelerini emretmemi söyledi” buyurarak telbiyenin yüksek sesle getirilmesi gerektiğini ifade buyurmuştur.¹¹⁶

Resûlullah’ın yanına bir gün Yahudilerden bir bilgin gelerek mahşer, sırat, cennetin vasıfları, çocukların anne karnında oluşumu hakkında sorular sormuş ve Hiz.Peygamber (s.a.v) tüm bu soruları cevaplamıştır. Cevapları alan bu kişi “Vallahi! Sen bir peygambersin” diyerek gittikten sonra Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Hakikaten bu adam bana soracağını sordu. Ama ben onun sorduklarından bir şey bilmiyordum. Tâ ki Allah, onları bildirdi.”¹¹⁷

Bu örneklere ilave olarak;rüya ya da ilham yoluyla mana olarak Allah Teâlâ tarafından Peygamberine bildirilen ve hadis usûlünde kudsî hadisler olarak sınıflandırılan rivayetler de Hiz. Peygamber’e Kur’an vahyi dışında da ilahî bilgiler verildiğini göstermektedir. Çünkü bu bilgiler, Hiz. Peygamber’in kendisinin tefekkür ve ictihadıyla ulaşamayacağı, ancak ilahîvahiy yoluyla elde edebileceği muhtevaya sahip bilgilerdir.¹¹⁸

---

¹¹⁴ Buhârî, İman, 37, 43.

¹¹⁵ Nesâî, Zînet, 90, 5268.

¹¹⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 26, 1814; Tirmizî, Hac, 15, 830.

¹¹⁷ Müslim, Hayz, 8, 315.

¹¹⁸ Özpınar, Hiz. Peygamber’i ve Hadislerini Anlamak, s. 79.

B-İctihada Dayalı Olan Hükümler

Sorulan sorularla veya karşılaşılan durumlarla ilgili vahyin nâzil olmadığı durumlarda, Resûlullah'ın ictihad ile hüküm verdiği de vâki olmuştur.¹¹⁹Nitekim miras ve kaybolup gitmiş bazı mallar hakkında hasımlaşan davalı ve davacıya hitaben Hz. Peygamber (s.a.v) “Ben, hakkında bana vahiy inmemiş hususlarda kendi re’yimle hüküm veririm”¹²⁰ buyurmuştur.

Hz. Peygamber'in ictihadının vukuu ve ictihad konuları hakkında teorik tartışmalar olmakla birlikte¹²¹biz bu tartışmalara girmiyor, Resullah'ın ictihada dayalı hükümler verdiği kanaatini taşıyoruz. Ancak şu hususa özellikle dikkat çekmek gerekir.Resûlullah'ın ictihadını diğer müctehidlerin ictihadından ayıran temel bir fark bulunmaktadır. Hz. Peygamber'in ictihad ve uygulamaları vahyin kontrolünde idi.¹²² Yapılan bir eylem veya alınan karar murad-ı ilâhiyeyemuvafilek olmadığında ikaz mahiyetinde vahiy geliyor, Resûlullah da gelen emir doğrultusunda hareket ediyordu.¹²³Bu

---

¹¹⁹Resûlullah'ın ictihad örnekleri için bkz. İsa Ebû Nasr, Abdülcelil, *İctihâdu'r-Rasûl*, Dâru'l-Beyan, Kuveyt 1969 s. 71-157; Nâdiye Şerif Ömerî, *İctihâdu'r-Rasûl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, s.83- 119.

¹²⁰Ebû Dâvûd, Akdiye, 8, 3585.

¹²¹ Hz. Peygamber'in ictihadı hakkında teorik tartışmalar için bkz. Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed, *el-Bahru'l-muhît fî usûli'l-fıkıh*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992, VI, 214-219; Nâdiye Şerif Ömerî, *İctihâdu'r-Rasûl*, s. 37-82; Şimşek, Hz. Peygamber'in *İctihad ve Tasarrufları*, s.126-190.

¹²² Cessas, *el-Fusûl*, III, 243.

¹²³Resûlullah'ın bazı ictihadlarının tashih edilmesi hakkında bkz. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999, s. 234-237.

duruma örnek olarak ölen münafıkların cenaze namazının kılınma meslesini gösterebiliriz.

Münafıkların reisi Abdullah b. Übey vefat ettiğinde ashaptan itirazlar olsa da, Hz. Peygamber (s.a.v) onun cenaze namazını kılmanın daha doğru olacağına karar verdi ve cenaze namazını kıldı. Ancak *“Onlardan (münafıklardan) ölmüş olan hiçbirine asla namaz kılma. Onun kabri başında da durma. Çünkü onlar, Allah ve Resûlünü inkâr ettiler ve fâsık olarak öldüler”*¹²⁴ ayeti nâzil oldu. Bundan sonra Resûlullah (s.a.v) bir daha münafıkların cenaze namazını kılmadı.¹²⁵

Resulullah'ın icihadının vahyin murakebesi altında olması sahih bir rivayetle nakledilen hadislerin fıkıhta aslî delillerden olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Çünkü Hz. Peygamber'in icihadının yanlış olduğunu beyan eden bir ayetin nâzil olmaması, yapılan icihadın isabetli olduğunun takriri (onaylanması) demektir. Doğruluğu sabit olan bir hükmün benimsenip tatbik edilmesi esastır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde Resûlullah'ın fıkında şerî deliller açıklanırken ve üçüncü bölümünde fikhî ilke ve kâideler ele alınırken Resûlullah'ın icihadına dayalı birçok hükme yer verilecektir.

---

¹²⁴ Tevbe, 9/84.

¹²⁵ Nesâî, Cenâiz, 40, 1900.

İKİNCİ BÖLÜM

RƏSŪLULLAH'IN FİKHİNDA ŞERİ DELİLLER

Fıkıhî bilgiye ulaşmada öncelikle başvurulması gereken kaynak, vahye dayalı olan bilgilerdir. Resûlullah'ın fıkhında da vahiy öncelikli bilgi kaynağı durumundadır. Bu konu bir önceki bölümde izah edilmiştir. Bu bölümde, fıkıh usûlü kitaplarında şerî deliller tasnifinde yer verilen delillerin, Resûlullah'ın ictehad metotundaki yeri tespit edilmeye çalışılacaktır.

Hadislere baktığımız zaman hernekadar terim manasıyla istishab, seddü'z-zerâi', şer'u men kablenâ, mesâlih-i mürsele gibi kavramlar ile karşılaşsak da fukaha tarafından bu kavramlara yüklenen manaların Hz. Peygamber'in uygulamalarında var olduğu görülmektedir. Hadislerde, fakihlerin başvurdukları şerî delillerin temelini oluşturacak bilgilerin bulunması son derece tabîidir. Çünkü müctehidler, cevabını aradıkları bir mesele ile ilgili naslarda doğrudan bir beyan bulunmadığı zaman hangi metoda başvurmalarının gerektiğini, sünnette yer alan bilgilerle tespit etmişlerdir. Fıkıh mezhepleri, Hz. Peygamber'in ictehadlarında takip ettiği usûlü belirli kavramlar altında sistemleştirerek ferî deliller hususunda mezheplerinin esaslarını belirlemişlerdir.

Fıkıh usûlü ilminin gelişimi ve usûle dair ıstılâhî kavramların yerleşmesi ancak hicrî II. ve III. asırlarda mümkün olmuştur. Dolayısıyla hadislerde ileriki yüzyıllarda terimleşecek bir ifadeyi ıstılâhî masasıyla bulmak mümkün değildir. Bizim burada yapmaya çalıştığımız, usûl âlimlerinin ıstılâhî anlam kazandırarak eserlerinde yer verdikleri şerî delillerin tanım ve kapsamına bakarak aynı muhtevayı içeren Hz. Peygamber'in söz ve uygulamalarını tespit edebilmektir. Böylelikle usûl kitaplarında şerî deliller başlığı altında işlenen delillerin hücciyet değerini gösteren ve bu delillerin

meşuluğuna delalet eden hadisleri ortaya koymak mümkün olacaktır.

Bu bölümde sırasıyla kıyas, istihsan, istishab, mesâlih-imürsele, seddü'z-zerâi', şer'u men kablenâ, örf-âdet delilleri ele alınacaktır.

Kıyas

Fıkıh usûlünün temel mevzularından olan kıyas, naslarda yer alan bir hükmün aynı illeti taşıyan diğer meselelerde de varlığını kabul etmektir.¹²⁶

Kıyas, fukahânın kâhir çoğunluğu tarafından muteber kabul edilmiş¹²⁷ ve birçok fikhî mesele kıyas metoduna başvurularak çözümlenmiştir. Kıyas, fıkıh usûlü kitaplarında en kapsamlı ele alınan şerî delillerdendir. Bu eserlerde, fikhî bir kıyasın rükünleri ve bu rükünlerin taşıması gereken şartlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.¹²⁸ Hakkında hüküm bulunan “el-asl”, hakkında hüküm bulunmayan “el-fer”, “illet” ve “aslın hükmü” kıyasın rükünleridir ki, bu rükünler bulunmaksızın kıyasın gerçekleşmesi mümkün değildir.¹²⁹

---

¹²⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 476-486; Nesefî, Ebü'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed, *Metni'l-Menar fi usûli'l-fikh*, Matbaa-i Ahmed Kamil Dersaadet, 1326, s. 22; Muhammed Fergalî, *Buhûs fi'l-kıyas*, Dâru'l-Kitâbi'l-Câmîi, Kahire 1983, s. 54.

¹²⁷ Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl fi ilmi usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992, V, 26.

¹²⁸ Kıyasın kapsamı, rükünleri, rükünlerin şartları ve kıyas çeşitleri için bkz. Cessas, *el-Fusûl*, IV, 7-230; Şâfiî, *er-Risâle*, s.476-486; Salâh Zidan, *Huccetü'l-kıyas*, Dâru's-Sahve, Kahire 1987, s. 15-16; Abdülhamîd, Ömer Mevlüd, *Hucciyetü'l-kıyas*, Bingâzî 1988, s.57-134.

¹²⁹ Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, II, 149.

Kıyas metodunun fıkî hükme ulaşmada meşru bir yöntem olduğunu gösteren, Hz. Peygamber'in birçok uygulaması mevcuttur.¹³⁰

Resûlullah'ın kıyas metoduna başvurduğunu gösteren rivayetlere şu örnekleri verebiliriz:

Bir kadının Hz. Peygamber'e gelip, ölmüş olan annesinin bir ay oruç borcu olduğunu ve onun yerine kendisinin orucu tutup tutamayacağını sorması üzerine Resûlullah (s.a.v) "Annenin birisine borcu olsa öder miydin?" diye sormuş, kadının "Evet" diye karşılık vermesi üzerine Resûlullah (s.a.v) "Allah borcu ödenmeye daha müstehaktır" diyerek cevap vermiştir.¹³¹

Benzer bir başka olayda; bir adamın, vefat eden kız kardeşinin nezrettiği haccı onun yerine yapmasının mümkün olup olmadığını sorması üzerine Resûlullah (s.a.v) "Kız kardeşinin borcu olsaydı öder miydin?" diye sormuş, adamın, "Evet" diye cevap vermesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) "Öyleyse Allah'a olan borcu da öde. Allah hakkı ödenmeye daha haklıdır."¹³² buyurmuştur. Zikredilen her iki olayda Resûlullah'ın fer'deki illetin asıldaki illetten daha kuvvetli olduğu evlâ kıyası esas aldığı görülmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de iki kız kardeşin bir nikâhta tutulması haram kılınmıştır. (Bkz. Nisâ, 4/23) Resûlullah(s.a.v) kıyas metodunu kullanarak, bir kadının halasının ya da teyzesinin

---

¹³⁰ İbnü'l-Hanbelî eserinde Hz. Peygamber'in yaptığı kıyasa 190 örnek rivayet nakletmektedir. Bkz. İbnü'l-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Nasıhuddin Abdurrahman, *Akyisetü'n-nebi el-Mustafa Muhammed(s.a.v)*, Dârü'l-Kütübî'l-Hadise, Kahire 1973, s. 78-204.

¹³¹ Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-Nüzur, 24, 3320; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât, 9, 5355.

¹³² Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 30, 74; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 7, 2622.

üzerine nikâhlanmasını yasaklamıştır.¹³³ Zira, kardeşlerin aynı nikâh altında cem edilmesini haram kılan illet burada da mevcuttur. Bilindiği üzere, hükmün ta'lili, kıyasın varlığına işaret eder.¹³⁴

Resûlullah'ın, ağaçtaki hurmanın tahmin edilerek hesaplanması gibi asmadaki üzümün de tahmin edilerek hesaplanmasına ve ağaçtaki hurmanın zekâtının kuru hurma olarak alındığı gibi üzümün zekâtının da kuru hurma olarak alınmasına hükmederken¹³⁵ kıyasın temel unsuru olan ortak illet birliğinin aynı hükme ulaştırması ilkesini esas aldığı görülmektedir.

Resûlullah'a bal şerbetinden yapılan bit'u adlı içeceğin hükmü sorulduğunda "Her sarhoşluk veren içki haramdır."¹³⁶ buyurarak aynı illeti taşıyan tüm olaylarda aynı hükme ulaşılabileceğine işaret etmiştir. Buradan hareketle fakihler "sarhoşluk vasfı taşıma" illetine binaen yeni icat edilen ve bu illeti taşıyan tüm içeceklere haram hükmünü vereceklerdir. Bu durum kıyasın en belirgin bir örneğidir.

Resûlullah'ın yaptığı kıyasa şu örneği de verebiliriz: Fezâreoğullarından bir adam karısının esmer tenli bir çocuk doğurmasını kabullenemeyerek Hz. Peygamber'e gelip "Karım siyah bir çocuk doğurdu." dedi. Resûlullah (s.a.v) o kişiye, "Senin develerinin rengi nedir?" diye sordu. O kimse, "Kırmızıdır" diye cevap verdi. "İçlerinde yağız renkli olanlar da var mı?" diye sorduğunda da "Evet vardır" diye cevap verdi. Resûlullah'ın "Bu durumun nasıl olduğunu

---

¹³³ Buhârî, Nikâh, 28, 46; Nesâî, Nikâh, 47, 3279; Tirmizî, Nikâh, 29, 1133.

¹³⁴ Şâtübî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât* (trc. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1993, IV, 40.

¹³⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 14, 1603.

¹³⁶ Buhârî, Eşribe, 3, 12.

düşünüyorsun?” diye sorması üzerine adam, “Onu bir damar çekmiş olması mümkündür” diye cevap verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “Şu halde bu dünyaya gelen çocuğu da bir damarın çekmiş olması mümkündür” buyurarak¹³⁷ canlı türlerindeki soya çekim genel kuralından hareketle kıyas metoduna başvurarak meseleyi çözüme kavuşturmuştur.

Oruçlu iken eşini öpen ve orucunun bozulduğunu düşünen Hz. Ömer’e Resûlullah (s.a.v), oruçlu iken yutmadan ağzına su alıp çalkalayan kişinin nasıl orucu bozulmazsa kişinin eşini sadece öpmesi ile de orucunun bozulmayacağını bildirmiştir.¹³⁸ Burada Hz. Peygamber’in olayları birbirine kıyas ederek hükme ulaştığı görülmektedir.

Hz. Peygamber’e leş yağını kullanmanın hükmü sorulduğunda “Hayır” diye cevap vermiş ve Yahudilerin leşlerin iç yağları yasaklanınca onu eritip satmalarını beddua ile anmıştır.¹³⁹ Burada Hz. Peygamber (s.a.v), yenilmesinin haram olmasına kıyasen meyteyi satın elde edilecek paranın da haram olacağına hükmetmiştir.¹⁴⁰

Hz. Peygamber (s.a.v), ashabının mukayese yapabilme becerisinde olması için bir meselerin izahı esnasında zaman zaman mukayese metodunu kullanmıştır. Kâfirler kıyamet gününde yüzüstü nasıl haşrolunur? diye soru soran kişiye “Dünyada onu iki ayağı üzerinde yürüten Allah, kıyamet gününde yüzüstü yürütmeye kudretli değil midir? diye cevap vererek¹⁴¹ o kişinin mukayese yaparak neticeye varmasını sağlamıştır.

---

¹³⁷ Buhârî, Talak, 25, 48; Ebû Dâvûd, Talak, 27, 2260; Nesâî, Talak, 46, 3463.

¹³⁸ Ebû Dâvûd, Sıyam, 33, 2385.

¹³⁹ Buhârî, Buyü’, 103, 166; Ebû Dâvûd, İcâre, 64, 3486.

¹⁴⁰ Nadiye Şerif Ömeri, *İctihadü’r-Rasûl*, s. 204.

¹⁴¹ Buhârî, Tefsir, 227, 280.

Resûlullah (s.a.v) beş vakit namazın insanı günahlardan temizleyeceğini anlatırken, kapısının önünden akan bir nehre günde beş defa girip yıkanan kişide nasıl kir kalmazsa beş vakit namaz kılan da böyledir buyurarak¹⁴² iki olay arasında mukayese yaparak hükmü beyan etmiştir.

Hız. Peygamber'in fetvalarındaki kıyas metodunun yerini göstermek amacıyla yukarıda zikrettiğimiz örnekler, Resûlullah'ın kıyasın temel rûkûn ve unsurlarından hareketle hükümler verdiğini göstermekte, dolayısıyla da fıkhîta şerî delil olarak kıyasa başvurmanın meşruluğuna delalet etmektedir.

İstihsan

Sözlükte bir şeyi güzel ve hoş kabul etmek¹⁴³ anlamına gelen istihsan, fıkıh usûlünde, küllî bir kâideden bir meseleyi istisna edip o konuda küllî kâideye muhalif sonuca ulaşmak veya celî kıyas ile ulaşılan sonucu terk edip hafî kıyasa göre hüküm vermek diye tanımlanmaktadır.¹⁴⁴

Kıyasın illeti açık bir nassa dayalı olup hemen anlaşılabilirse buna celî kıyas, illet ilk bakışta hemen anlaşılabilir ve derin bir muhakemeye ihtiyaç duyuluyorsa buna da hafî kıyas (gizli kıyas) denilmektedir.¹⁴⁵

---

¹⁴² Nesâî, Salât, 7, 461.

¹⁴³ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, s. 13.

¹⁴⁴ İstihsanın tanımı ve istihsan örnekleri için bkz. Abdülazîz el-Buharî, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed, *Keşfü'l-esrar an Usûli Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî*, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye, Beyrut 1997, IV, 5-7; Râsim Muhammed Abdülkerim, *el-İstihşân fi'ş-şer'iatil-İslâmiyye*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2012, s. 85-92; Önder, Muharrem, *Haneî Mezhebinde İstihsan Anlayışı ve Uygulaması*, Ravza Yayınları, İstanbul 2009, s. 45 vd.

¹⁴⁵ Muhammed Hassan Avaz, *İbn Fûrek ve âsârühü'l-usûliyye*, s. 652-667; Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 1988, s. 71.

İstihsan, gizli kıyas istihsanı ve delile dayalı istihsan olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Delile dayalı istihsan kapsamına Kitap, sünnet, icmâ, örf (teâmül), zaruret ve maslahat sebebiyle yapılan istihsan türleri girmektedir.¹⁴⁶Cüzî bir meseleyi küllî kâideden istisna etmek ya da hafî kıyasa göre hüküm vermek keyfi bir uygulama olmayıp konuyla ilgili bir delile dayalı olarak gerçekleşmektedir.¹⁴⁷

Resûlullah'ın fıkhnı incelediğimizde onun genel kural ve ilkeler ortaya koymakla birlikte ortaya çıkan bir zaruret ya da ihtiyaç sebebiyle bu kurala aykırı hükümler verdiğini de görmekteyiz. Bu örnekler, fıkıh usûlündeki istihsan uygulamasının sünnetten delili olmaktadır.

Av araçları kullanarak sadece vahşi hayvanlar öldürülebilir genel kuralı olmakla birlikte; vahşi hayvanlar gibi kaçtığı için bir türlü yakalanamayan devenin, ok ile vurulmasına Resûlullah (s.a.v) izin vermiştir.¹⁴⁸

Mevcut olmayan ve henüz sahip olunmayan bir malın satımı caiz olmamakla birlikte;¹⁴⁹ Medinelilerin hurmada bir, iki ve üç seneliğine selem akdi¹⁵⁰ yaptıklarını görünce “Hurmada selem yapan kişi belli ölçüde, belli ağırlıkta ve belli zamana

---

¹⁴⁶ İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed, *Kâide fi'l-istihsan*, Dâru Alemi'l-Fevaid, Mekke 1419, s. 59-60; Önder, *Hanefî Mezhebinde İstihsan Anlayışı ve Uygulaması*, s. 153 vd.

¹⁴⁷ Nesefî, *el-Menâr*, s. 224; Zuhaylî, *Usûlu'l-fıkhi'l-İslâmî*, II, 739; Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm Hukuk Metodolojisinde İstihsan ve İcma*, Bursa 2008, s. 81.

¹⁴⁸ Buhârî, *Zebâih ve's-Sayd*, 15, 23; Ebû Dâvûd, *Dahâyâ*, 16, 2821.

¹⁴⁹ Ebû Dâvûd, *Talâk*, 7, 2190.

¹⁵⁰ Selem akdi; paranın peşin, malın veresiyeli satımıdır. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, XIV, 490.

kadar selem yapşın”¹⁵¹ buyurarak meşruiyet sınırlarını çizerek selem yapılmasına ruhsat tanımıştır.

Oruçlunun bir şey yemesi veya içmesi hangi halde olursa olsun orucun bozulmasını gerektirir. Ancak Resûlullah’ın “Oruçlu kimse oruçlu olduğunu unutup da yediğı içtiğı zaman, orucunu tamamlasın. Çünkü o oruçluya ancak Allah yedirmiş ve içirmiştir.”¹⁵² buyurması ile, unutarak yemenin orucu bozmayacağı hükmü, genel kuralın bir istisnası olarak sabit olmuştur.

Mehir, kadına tanınan maddi güvence niteliğinde malî bir hak olmakla birlikte; Hz. Peygamber (s.a.v), bir kadınla evlenmek isteyen bir kişinin mehir verecek hiçbir şey bulamaması üzerine mehir yerine ezberindeki Kur’an sûreleri ile evlenmesine izin vermiştir.¹⁵³ Bu uygulamada mehirin malî değeri taşıması genel ilkesi, zarurete dayalı olarak uygulanmama yoluna gidilmiştir.

Ölülerin kefenlenmesinde genel kural tüm vücudunun kapatılmasıdır. Ancak Hz. Peygamber’in ihramlı iken ölen kişi hakkında “Onu yıkayınız, kefenleyiniz yalnız başını kapatmayınız ve kefenine güzel kokular sürmeyiniz. Çünkü o kişi, kıyamet günü ihramlı olarak haşredilir”¹⁵⁴ hadisine istinaden genel kefenleme kuralları uygulanmayıp ihramlı olarak ölen kişiler beyan edildiğı şekilde kefenlenir.

İstikbal-i kible namazın farzlarındanr. Tüm namazlarda bu farzın yerine getirilmesi genel bir kural olmakla birlikte; binit üzerinde kılınan nafîle namazlarda Hz.

---

¹⁵¹ Buhârî, Selem, 2, 2; Ebû Dâvûd, İcâre, 55, 3463; Nesâî, Buyü’, 63, 4591.

¹⁵² Buhârî, Savm, 26, 40.

¹⁵³ Buhârî, Fedâilu’l-Kur’an, 22, 50; Nesâî, Nikâh, 1, 3186.

¹⁵⁴ Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 99, 2843.

Peygamber'in uygulamasına dayalı olarak¹⁵⁵ bu şart gerçekleştirilmeden namaz kılmak mümkündür.

Usûlüne uygun tezkiye yapılmadan ölen murdar hayvandan istifade etmek haram hükmündedir. Ancak Hz. Peygamber'in murdar olarak ölen hayvanın derisinin tabaklanarak kullanılmasına izin vermesi¹⁵⁶ sebebiyle genel hükümden istisna olarak tabaklanan deri helâl hükmü taşımaktadır.

Farz-ı ayn hükmünde olan ibadetleri her mükellefin bizzat yerine getirmesi gerekmektedir. Hac ibadeti de bu vasfı taşımaktadır. Bu sebeple herkesin bilfiil kendisinin eda etmesi genel kuraldır. Babası çok yaşlı olduğu için hac yapamayacak durumda olan bir kişinin, babamın yerine vekâleten hac yapabilir miyim? diye sorması üzerine Resûlullah'ın "Evet" diye cevap vermesi,¹⁵⁷ bahsi geçen genel kuralın bir istisnası olması sebebiyle istihsana bir örnektir.

Bir malın mülkiyetinin karşılıksız olarak başkasına verilmesini ifade eden hibe akdinde, genel kural olarak rücû caiz olmamakla birlikte,¹⁵⁸ Hz. Peygamber'in babanın evladına yaptığı hibeden dönebileceğini ifade etmesi¹⁵⁹ istihsanen "Babanın hibeden rücû etmesi mümkündür" hükmünü vermemizi gerektirmektedir.

Buraya kadar zikrettiğimiz Hz. Peygamber'in uygulamaları istihsanın meşruiyetini göstermektedir.

İstihsan delilini en çok hanefî mezhebi kullanmış, mâlikî ve hanbelî mezhepleri de istihsanın hücciyet değerini kabul

---

¹⁵⁵ Buhârî, Taksiru's-Salât, 7, 14.

¹⁵⁶ Buhârî, Zekât, 62, 92; Nesâî, Fera ve Atîre, 4, 4216.

¹⁵⁷ Buhârî, Hac, 1, 1.

¹⁵⁸ Şîrâzî, *el-Mûhezzeb*, II, 233; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-sanâî*, XIII, 344.

¹⁵⁹ Nesâî, Hibe, 4, 3685.

etmişlerdir. İmam Şâfiî ise istihsanı keyfi hüküm verme faaliyeti olarak görmekte ve bu yolu benimseyenleri eleştirmektedir.¹⁶⁰ Burada hernekadar ihtilaf olduğu görülse de, bu ayrışmanın yüzeysel bir nitelikte olup daha çok kavram ve tanımlandırmaya dayalı olduğu görülmektedir.

Temel mesele istihsanın sözlük anlamına yüklenebilecek mana ile, istihsanı kullananların ona yükledikleri istilâhî mana arasında doğru bir irtibatın kurulamamasıdır. Buna göre, genel kural veya hükümlerden Kitap, sünnet, zaruret, örf gibi deliller sebebiyle yapılan istihsan hakkında mezhepler arasında bir ihtilafın olmadığını söylemek mümkündür.¹⁶¹

İstishab

Varlığı sabit olan bir durumun, geçen süre içinde ortadan kalktığına dair bir delil olmadıkça, varlığının devamına hükmetmek, fıkıh usûlünde istishab delili olarak ifade edilmektedir.¹⁶²

İstishab delilini, hanbelîler, mâlikîler ve şâfiîlerin ekseriyeti hüccet olarak kabul etmektedir. Hanefîlerin çoğunluğunun ve bazı şâfiî fakihlerin istishaba dayalı olarak hüküm verilemez düşüncesinde oldukları görülmekle birlikte özellikle müteahhirîn haneî fukahasının varlığı sabit hakların korunmasında (def') istishab deliline başvurdıkları görülmektedir.¹⁶³

---

¹⁶⁰ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 503-508.

¹⁶¹ Önder, *Haneî Mezhebinde İstihsan Anlayışı*, s. 145, 149.

¹⁶² İstishabın tanımı için bkz. el-Bağdâdî, Abdülmü'min b. Abdilhak, *Teyşîrü'l-vüsûl ila kavâ'idî'l-usûl ve meâkidi'l-fusûl*, (şerh: Abdullah b. Salih el-Fevzan), Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm 1427, s. 309; Muhammed Hassan Avaz, *İbn Fûrek ve âsâruhü'l-usûliyye*, Dâru'l-Gavsani li'd-Dîrâsati'l-Kur'aniyye, Dimaşk 2002, s. 686.

¹⁶³ Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 111; Abdülhamîd, *Hucciiyyetü'l-kıyas*, s. 50.

Fakihler, istishab deliline dayalı olarak “Bir şeyin olduğu hal üzere kalması asıldır.” “Kadîm olan, kıdemi üzere terk olunur.” “Bir zamanda sübut bulan hükmün bekâsı ile hükmonulur.” kâidelerini benimsemişlerdir.¹⁶⁴

Resûlullah'ın sünnetinde istishab delilininmeşruiyetini gösteren uygulamalar bulunmaktadır. Bu hususta şu örnekleri verebiliriz:

Abdestinin bozulduğuna dair vesveseye düşen kişiye Resûlullah (s.a.v) “Bir ses işitmedikçe veya koku duymadıkça namazını kesme”¹⁶⁵ buyurmuştur.

Helâl olduğu sabit olmasına rağmen bazı yemekleri yemekten (içinde) sıkıntı duyduğunu söyleyen kişiye Resûlullah (s.a.v), bu tereddüdünün yanlış olduğunu o yiyecekleri gönlünde hiçbir endişe doğmadan yiyebileceğini haber vermiştir.¹⁶⁶

Fıkıh usûlünde bu ve benzeri durumlar “Şek ile yakîn zâil olmaz.”¹⁶⁷, “Bir şeyin bulunduğu hal üzere kalması asıldır”¹⁶⁸ şeklinde kâideleştirilmiştir.

Hız. Peygamber'in "...Bir kişi babasının veya kardeşinin işledikleri cinayetle cezalandırılmaz”¹⁶⁹ ve “Şüphesiz çocuğun, senin suçun sebebiyle muaheze edilmez, sen de onun suçu yüzünden sorumlu tutulmazsın”¹⁷⁰ hadisleri fıkıh ilminde

---

¹⁶⁴ Belkâ, İlyas, *el-İhtiyat hakikatuhu ve hucciiyyetuhu ve ahkâmuhu ve davabituhu*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003, s. 204-205.

¹⁶⁵ Buhârî, *Buyü'*, 5, 10; Ebû Dâvûd, *Tahâret* 67, 176; Tirmizî, *Tahâret*, 56, 75; Nesâî, *Tahâret*, 115, 160.

¹⁶⁶ Ebû Dâvûd, *Et'ime*, 23, 3784.

¹⁶⁷ Mecelle Madde 4.

¹⁶⁸ Mecelle Madde 5.

¹⁶⁹ Nesâî, *Tahrîmu'd-Dem*, 28, 4110.

¹⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Diyât*, 2, 4495.

istishab delili üzerine kurulmuş küllî kâidelerden olan “Berâet-i zimmet asıldır.”¹⁷¹ kâidesinin temelini oluşturmaktadır.

Ashabın, Yâ Resûlallah! Bir kavim bize et getiriyor. Onların bu hayvanları keserken Allah'ın ismini söyleyip söylemediklerini bilmiyoruz. Bu durumda o etlerden yiyebilir miyiz diye sorması üzerine Resûlullah(s.a.v) “Siz besmele çekin ve eti yiyin”¹⁷² buyurmuştur. Buna göre, ekser nüfusu Müslümanlardan oluşan bir toplulukta hayvan kesimlerinin usûlüne uygun yapılıyor olması zann-ı galip durumunda olacağı için, aksine bir delil olmadıkça kesilen hayvanın etinin yenilmesinin caiz olacağına hükmedilir.

İnsanlar doğuştan suçsuz ve günahsızdır. Suç işlediklerine dair bir delil ortaya çıkıncaya kadar bu hal üzere devam ederler. Bu sebeple bir kişinin suç işlediğini iddia eden davacıya düşen görev, iddiasını ispatlayan delil getirmektir. Bu delili getirmediğe davalının masumiyeti asıl olarak devam eder. Bu hususta Hz. Peygamber (s.a.v) “Delil getirme mükellefiyeti davacıya aittir. Yemin ise davalıya düşer”¹⁷³ buyurmuştur.

Resûlullah'ın kuşku veren işleri bırakıp, kuşku vermeyen şeylere yönelmemizi istemesi¹⁷⁴ yukarıda zikredilen örneklere muarız değildir. Çünkü istishabda tereddüde mahal bırakmayacak ölçüde meşruiyeti sabit bir hüküm vardır ve aksine bir delil olmadığı sürece aynı durumun devam ettiğine karar verilmektedir. Şüpheli işleri bırakmamızı isteyen hadiste ise helâl ya da haram olduğu sabit olmayan durumlarda ihtiyatla hareket etmek söz konusudur. “Şüphesiz helâl bellidir,

---

¹⁷¹ Mecelle Madde 8.

¹⁷² Buhârî, Buyü', 5, 11; Ebû Dâvûd, Dahâya, 16, 2829.

¹⁷³ Tirmizî, Ahkâm, 12, 1356; Buhârî, Tefsir, 55, 73.

¹⁷⁴ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 22, 2637.

haram da bellidir. Fakat aralarında şüpheli şeyler vardır ki, onları insanların çoğu bilmez. Kim bu şüpheli şeylerden sakınırsa dinini ve ırzını kurtarmış demektir..."¹⁷⁵ hadisi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Mesâlih-i Mürsele

Maslahat, tasvip edilip edilmeme bakımından üç kısımdır. Şeriat, maslahatların bir kısmının muteber olduğunu, bir kısmının batıl olduğunu beyan ederken, bazı maslahatların muteber ya da mülga olduğuna dair beyan bulunmamaktadır.¹⁷⁶ Muteberliği veya butlanı hakkında nas bulunmayan maslahatlar, maslahat-ı mürsele olarak tanımlanmaktadır.¹⁷⁷ İmam Mâlik ve İmam Ahmed b. Hanbel şerî bir delil olarak mesâlih-i mürseleyle müracaat etme bakımından temayüz etmiştir. İmam Ebû Hanife ve İmam Şâfiî her nekadav kavram olarak mesâlih-i mürseleyi kullanmasa da kıyas, istihsan, örf gibi adlar altında maslahat anlayışını temel alan icthadlar ortaya koymuşlardır.¹⁷⁸ Dolayısıyla cumhur-u fukahanın mesâlih-i mürselenin hücciyet değeri olduğu hususunda hemfikir olduklarını söylemek mümkündür.¹⁷⁹

Fıkıh usûlünde ferî delillerden olan maslahat, kavram ve kapsam olarak oldukça geniş bir muhtevaya sahiptir. Burada,

---

¹⁷⁵ Müslim, *Müsâkat*, 20, 1599; Ebû Dâvûd, *Buyû*, 3, 3330.

¹⁷⁶ Râzî, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fıkh*, VI, 162.

¹⁷⁷ Bkz. Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfa*(trc. Yunus Apaydın), Rey Yayıncılık, Kayseri 1994, I, 332.

¹⁷⁸ Bûtî, M. Said Ramazan, *Davâbitü'l-maslaha fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, s. 367-385.

¹⁷⁹ Ammar, Abdülaziz Abdullah, *el-Mesâlihü'l-mürsele ve eseruha fi'l-muâmelat*, Dâru Kunûzu İşbiliyâ, Riyad 2010, s. 68.

fayda ve zararın aynı anda bulunduğu durumlarda tercih edilmesi gereken hüküm, korunması mutlaka gereken zarurî maslahatlar ve kamu yararının temin edilmesi çerçevesinde hadislerde yer alan ilkelere yer verilecektir.

a- Fayda-Zarar Mukayesesi

Fıkhî bir meselede hüküm verirken, ortaya çıkabilecek fayda-zarar boyutunu ölçebilmek fetva vermeye ehil olmanın şartlarından¹⁸⁰ Bu mukayeseyi yapmamak müftiyi teşrîin ana gayelerine muhalif fetvalar verme neticesine götürebilecektir.

Resûlullah (s.a.v), yasaklanması gerekli olan şeyi yasaklar, yasaklanan şeyde fayda söz konusu olursa o yasağı kaldırırdı. Hz. Peygamber'in bu tavrı İslâm'ın amacı faydanın elde edilmesidir genel kanaatinin yerleşmesini sağlamıştır.¹⁸¹ Fıkıh ilminde "Def'i mefâsid celb-i menâfi'den evlâdır." şeklinde kâideleştirilen¹⁸² bu esasa göre faydanın elde edilmesi önemli olmakla birlikte işin içinde zarar da bulunmakta ise zararın önlenmesine öncelik verilmelidir.

Hz. Peygamber (s.a.v) verdiği kararlarda elde edilecek fayda ile doğuracak zararları göz önüne alarak zararın ortaya çıkmaması için faydadan feragat ettiği olmuştur. Kâbe'nin ilk halinde iki kapısı olmasına rağmen daha sonra kapılardan biri iptal edilerek tek kapı yapılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) Kâbe'yi tekrar eskisi gibi, biri insanların gireceği biri de çıkacağı iki kapı yapmak istemiş ancak insanların küfür inancından daha yeni çıktıklarını ve bu uygulamayı anlayamayıp tekrar

---

¹⁸⁰ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali, *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Riyad 1969, s. 158.

¹⁸¹ Ünsal, *İslâm Hukukunda Fayda İlkesi*, s. 64.

¹⁸² Mecelle Madde 30.

eski inançlarına dönme ihtimali taşıdıklarını gördüğü için vazgeçmiştir.¹⁸³ Burada, açıkça görüleceği üzere ortaya çıkabilecek zararı önleyebilmek için faydalı bir işin yapılması terk edilmiştir.

Resûlullah (s.a.v), üçte birden fazla miktarda malın vasiyetine izin vermemiştir. Bu hükmün gerekçesi olarak da “Mirasçıları zengin bırakmak halka avuç açar halde bırakmaktan daha hayırlıdır”¹⁸⁴ buyurmuştur. Bu hükümde, malın tamamının vasiyyeti ile elde edilebilecek fayda yerine, doğacak zararların önlenmesinin esas alındığı görülmektedir.

Namazı cemaatle kılmak Müslümanlara daha çok sevap kazandırır. Sarımsak, soğan yiyen kişinin cemaate katılması sevap bakımından kendi lehine olmakla birlikte, o kişinin çevresine verdiği zararı önlemek için Hz. Peygamber (s.a.v) sarımsak, soğan yiyenlerin mescitlere gelmemesini istemiştir.¹⁸⁵

Resûlullah’a Mina’da bulunurken onu güneşten koruyan bir bina yapılması teklif edilince; “Hayır, orası önce gelenin devesini çöktürme yeridir” diyerek bu teklifi kabul etmemiştir.¹⁸⁶ Bu örnek uygulamada, kendisi için fayda taşıyan bir faaliyete, vereceği zararı göz önüne alarak izin vermemiştir.

Mescid-i Nebvî’den uzak bölgede yaşayan Selimeoğullarının daha yakına taşınma taleplerini, bunun yapılması durumunda Medine’yi koruyan menzillerin ıssız kalacağını düşünerek isabetli bulmamıştır. Hz.Peygamber (s.a.v) onlara, mescide gelirken attıkları her adım ile ecir

---

¹⁸³ Buhârî, İlim, 49, 67; Tirmizî, Hac, 47, 876; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 128, 2897.

¹⁸⁴ Buhârî, Cenâiz, 37, 54; Nesâî, Vasiyyet, 3, 3608.

¹⁸⁵ Buhârî, Sıfatu’s-Salât, 79, 116; Ebû Dâvûd, Et’ime, 40, 3827; Tirmizî, Taam, 13, 1866.

¹⁸⁶ Ebû Dâvûd, Menâsik, 89, 2019.

kazanacakları müjdesini vererek yerlerinde kalmalarını istemiştir.¹⁸⁷ Bu kararda doğabilecek zararın önlenmesine öncelik verildiği görülmektedir.

Bir kadının nafile oruç tutması kendisine sevap kazandıracak güzel bir davranıştır. Ancak bu kadının evli olup nafile orucu sebebiyle erkeğin zarar görmesi durumunda zararın önlenmesi esas alınır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v) bir kadına eşi yanında iken, onun iznini almadıkça nafile oruç tutması helâl olmaz buyurmuştur.¹⁸⁸

Bir sefer esnasında “Siz düşmana baskın yapacaksınız. Oruçlu olmamanız sizin daha kuvvetli olmanızı sağlar. Onun için oruçlarınızı açınız”¹⁸⁹ buyurmuştur. Burada Resûlullah (s.a.v) zarara uğramamak için faydalı / hayırlı olan oruç ibadetini sonraya bırakmayı uygun görmüştür.

Resûlullah (s.a.v), ganimet taksiminde zaman zaman savaşa katılanlar arasında eşit taksim yerine kalbini İslâm’a ısındırmak istediği kişilere daha fazla pay ayırmıştır.¹⁹⁰ Bu uygulamada fayda-zarar denkleminde göre hareket edilerek irtidat etmesi mümkün olabilecek kişilerin zararının önlenmesi hedeflenmiştir.

Bir adak adandığı zaman onun yerine getirilmesi esastır. Ancak yapılması günah bir iş adanmış ise; adağın yerine getirilmesi ile günaha girilmesi denkleminde, günah - dolayısıyla da zarar- olan eylemin yapılması yerine, adağın yerine getirilmeyip kefaretinin ödenmesi gerekir.¹⁹¹

---

¹⁸⁷ Buhârî, Ezan, 33, 49.

¹⁸⁸ Buhârî, Nikâh, 87, 125.

¹⁸⁹ Ebû Dâvûd, Sıyam, 42, 2406.

¹⁹⁰ Buhârî, Megâzî, 58, 334; Ebû Dâvûd, Sünne, 15, 4685.

¹⁹¹ Buhârî, Eymân ve’n-Nüzur, 28, 71; Nesâî, Eymân ve’n-Nüzur, 41, 3828.

Resûlullah'ın Müslümanlara farz olur endişesiyle bir kısım hoşuna giden amelleri yapmayı bırakmasında¹⁹² fayda-zarar dengesini gözettiği görülmektedir. İnsanların çok fazla yükümlülüklerinin olmasının sorumluluklarını artıracak ve bazı insanların ihmal ve tembellik yüzünden artan bu sorumlulukları yerine getirmeyip günaha girmesine yol açacağını düşünen Hz.Peygamber (s.a.v), bazı nafileleri sırf bu yüzden zaman zaman terk etmiştir.

Benî Nadir Yahudileri ile yapılan gazvede Resûlullah (s.a.v) hurmalıkları yakma ve kesme kararı almıştır.¹⁹³ Hurma ağaçlarının yerinde durmasının bir fayda içerdiği açıktır. Ancak savaşın sürüp gitmesinin can ve mal kaybı açısından zarara yol açacağı da ortadadır. Bu fayda - zarar denkleminde Hz. Peygamber (s.a.v) zararın önlenebilmesi adına hurma ağaçlarının ortadan kaldırılmasını daha doğru bulmuştur. Sahabenin bir kısmının tereddüt göstermesi üzerine nâzil olan *"Herhangi bir hurma ağacını kestinizse veya kökleri üzerinde dikili bıraktınızsa, hep Allah'ın izniyledir. (Bu izin de) fâsıkları perişan edeceği için verilmiştir."* (Haşr, 59/5) ayeti, yapılan uygulamanın isabetli olduğuna işaret etmiştir.

b- Zarûriyyât-ı Dîniyenin Korunması

İhmali imkânsız olan, din ve dünya işlerinin sağlıklı bir şekilde yürümesi kendisine bağlı bulunan, mevcut olmadığı zaman fesat ve kargaşanın doğacağı, toplumun düzeninin bozulacağı ve hayatın ortadan kalkacağı hususlar zarurî maslahatları ifade etmektedir.¹⁹⁴

---

¹⁹² Ebû Dâvûd, Salâtu't-Tatavvu', 12, 1293.

¹⁹³ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 153, 225.

¹⁹⁴ Ünsal, Ahmet, *İslâm Hukukunda Fayda İlkesi*, Nüans Yayınları, İstanbul 2006, s. 79.

Fıkıh usûlû kitaplarında “*Zarûriyyât-ı Dîniyye*” başlığı altında ayrıntılı bir şekilde açıklanan ve dinin her durumda korunmasını istediği bu gayeler beş tanedir. Bunlar can, mal, din, akıl ve nesil güvenliğidir.¹⁹⁵ Hz.Peygamber (s.a.v) veda hutbesinde canın, malın ve ırzın hürmetine işaret etmiştir.¹⁹⁶ İslâm’daki emir ve yasakların temelinde bu ilkelerin güvenliğini temin etmek yatmaktadır.

Resûlullah (s.a.v) “Malını müdafaa ederken öldürülen kimse şehittir. Ailesini müdafaa ederken öldürülen kimse şehittir. Dinini müdafaa ederken öldürülen kimse şehittir. Kendini müdafaa ederken ölen kimse şehittir”¹⁹⁷ buyurarak zarûriyyât-ı dîniyyenin korunması konusunda her türlü tedbirin alınmasına ve gerekli tüm mücadelenin gösterilmesine teşvik etmiştir.

Sarhoşluk veren her türlü içkinin yasaklanması¹⁹⁸ ve içki içenlerin hem bu dünyada hem de ahirette cezaî müeyyide ile karşılaşacaklarının haber verilmesi¹⁹⁹ zarurî maslahatlardan olan “aklın korunmasının” önemini göstermektedir.

İslâm düşmanlarının olduğu bir dünyada zaman zaman dinin muhafazası için Allah yolunda savaşmak kaçınılmaz olmaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber (s.a.v), i’lâ-yi kelimetullah için cihada çıkmaya teşvik etmiş²⁰⁰ ve Allah

---

¹⁹⁵ Gazâlî, *el-Mustasfa min ilmi’l-usûl*, I, 333; Yusuf Hamid Alim, *el-Mekâsidü’l-âmmæ li’ş-şeriatil-İslâmiyye*, Kahire ty., s. 203-568; Zuhayli, Vehbe, *Nazariyyetü’z-zarûreti’ş-şer’iyye*, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 1982, s. 146-152.

¹⁹⁶ Buhârî, Hac, 133, 215; Müslim, Hac, 19, 1218; Tirmizî, Fiten, 2, 2248.

¹⁹⁷ Nesâî, Tahrîmu’d-Dem, 24, 4080; Tirmizî, Diyet, 21, 1443; Ebû Dâvûd, Sünne, 28, 4772.

¹⁹⁸ Nesâî, Eşribe, 23, 5561.

¹⁹⁹ Nesâî, Eşribe, 42, 5626, 5628.

²⁰⁰ Ebû Dâvûd, Cihad 40, 2541; İbnu Mâce, Cihad 15, 2792.

yolunda öldürülenlerin şehitlik makamına yükseltileceğini haber vermiştir.²⁰¹

Hadislerde, adam öldürmenin büyük günahlar (kebâir) arasında sayılması,²⁰² hasta olanların tedavi olmalarının istenmesi²⁰³ ve intihar etmenin yasak olduğunun beyan edilmesi²⁰⁴ ve insan sağlığını korumanın önemine vurgu yapılması²⁰⁵ “canın muhafazası” için alınan tedbirlerdendir.

Resûlullah’ın “Her kim babasından başkasına-onun kendi babası olmadığını bile bile- nesep iddia ederse, bu kişiye cennet haramdır”²⁰⁶ hadisini ve bir kadına zina iftirası atmanın helak edici büyük günahlardan sayılmasını²⁰⁷ toplumda neseplerin karışmaması ve nesil güvenliğinin sağlanması için yapılan uyarılar kapsamında değerlendirebiliriz.

c- Kamu Yararının Temin Edilmesi

Yarar kavramı, kendisinde üstün bir salâh (iyilik) bulunan davranışları ifade etmektedir. Kamu yararı, ümmetin hepsinin veya çoğunluğunun salâhı bulunan yararları kapsamaktadır.²⁰⁸ Halkın genelinin ihtiyaçlarının²⁰⁹

---

²⁰¹ Buhârî, Cihad, 21, 2662; Müslim, İmâre, 29, 1877.

²⁰² Buhârî, Edeb, 6,8; Tirmizî, Buyü’, 3, 1222.

²⁰³ Tirmizî, Tabâbet, 2, 2109.

²⁰⁴ Nesâî, Cenâiz, 68, 1965; Ebû Dâvûd, Eymân ve’n-Nüzur, 7, 3257.

²⁰⁵ Tirmizî, Zühûd, 1, 2405.

²⁰⁶ Buhârî, Ferâiz, 28, 43; Ebû Dâvûd, Edeb, 119, 5113.

²⁰⁷ Buhârî, Vesâyâ, 24, 29.

²⁰⁸ Tâhir b. Âşur, Muhammed, *İslâm Hukuk Felsefesi*(trc. V. Akyüz- M. Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1996, s. 122-123.

²⁰⁹ İhtiyaç kavramı ve ihtiyacın fikhî hükümlere etkisi için bkz. Yaran, Rahmi, *İslâm Fıkhdında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 11-41, 177-241.

karşılanması, kamu düzeninin temini, ülke içinde huzur ve güvenin sağlanması da maslahat kavramına dâhildir.

Fukaha nezdinde umumî olsun, hususî olsun ihtiyaçlar zaruret menzilesinde kabul görmüş ve buna uygun çözümler ortaya konulmuştur.²¹⁰

Hız. Peygamber'in hadislerine baktığımızda kamu yararının temin edilmesine yönelik birçok tedbirin alındığını görmek mümkündür:

Hayber fethedilince Yahudiler, Resûlullah'tan Hayber topraklarından çıkacak mahsûlün yarısının kendilerinin olması şartıyla kendilerini orada bırakmasını talep ettiler. Resûlullah (s.a.v) bu teklifi kabul etti.²¹¹ Bu ortaklık teklifinin kabul edilmesinde en büyük etken oradan gelecek gelirin halkın ihtiyaçları için harcanarak kamu yararının temin edilebilmesidir.

Mut'an oğullarından Hilal, arılarının (balının) öşürünü getirdiğinde Selebe denilen vadinin kendisine koru olarak tahsis edilmesini istemiş, Resûlullah (s.a.v) da o vadiyi ona tahsis etmiştir.²¹² Korunun bu şahsa tahsisi kararında kamunun menfaati esas alınmıştır. Çünkü oradan elde edilecek ürünün artması ile ödenecek öşür miktarı da artacaktır. Kimseye ait olmayan araziye imar edenlerin, o arazide hak sahibi olarak tanınması²¹³ da üretimin artması kapsamında kamu yararının sağlanmasını temin edecektir.

Resûlullah (s.a.v), ihtiyaç içindeki bedevilerin istifade etmesini sağlamak üzere kurban etlerinin üç günden fazla evde

---

²¹⁰ Suyûtî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 179.

²¹¹ Buhârî, *İcâre*, 22, 25; Ebû Dâvûd, *Buyü'*, 34, 3408; Nesâî, *Müzâraa*, 3, 3912.

²¹² Ebû Dâvûd, *Zekât*, 13, 1600.

²¹³ Buhârî, *Müzâraa*, 15, 17; Ebû Dâvûd, *el-Harâc*, 35, 3073.

tutulmasını yasaklamıştır.²¹⁴ Bu yasağın temel gerekçesi toplumun bir kesiminin yaşadığı açlık ve kıtlık sıkıntısının ortadan kaldırılmasıdır. Nitekim bu problemin çözümü ile birlikte bahsedilen yasak daha sonra kaldırılmıştır.²¹⁵

Hız. Peygamber'in, ümmetin arasını açmak isteyen fitnecilere gereken cezanın verilmesini istemesinin²¹⁶ ana sebeplerinden birisi kamu düzenin korunup kamu menfaatinin temin edilmesini sağlamaktır.

Kamu yararının temin edilebilmesi için insanların temel ihtiyaçlarının karşılanması gerekir. Su, en temel ihtiyaçlardandır. Hız. Peygamber (s.a.v), ihtiyacından fazla olan suyu insanlardan men eden kimse ile Allah kıyamet gününde konuşmaz ve ona bakmaz uyarısı²¹⁷ ile suyun toplumda herkese ulaşması için tedbir almıştır. Böylelikle de bu hususta, kamu yararının temin edilmesi sağlanmıştır.

Seddü'z-Zerâi'

Aslen helâl ve meşrû vasıf taşımakla birlikte, yapılması durumunda günaha götürme niteliği barındırdığı için bazı davranışların henüz fiiliyata geçirilmeden yasaklanması seddü'z-zerâi'kapsamına girmektedir.²¹⁸

Mâlikî ve hanbelî fakihler seddü'z-zerâi'yi fıkıh usûlünün bağımsız ve müstakil bir kaynağı olarak kabul

---

²¹⁴ Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 9, 2812; Eşribe 7, 3698.

²¹⁵ Nesâî, Cenâiz, 100, 2034.

²¹⁶ Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, 6, 4010.

²¹⁷ Buhârî, Tevhid, 24, 72.

²¹⁸ Seddü'z-zerâi' kavramının tanımı, kapsamı ve örnek fikhî hükümler için bkz. Osman, Mahmûd Hamid, *Kâidetü seddi'z-zerâi ve eseruha fi'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1996, s. 55 vd.; Burhanî, Muhammed Hışam, *Seddü'z-zerâi' fi'ş-şerâi'l-İslâmiyye*, Matbaatü'r-Reyhani, Beyrut 1985, s. 45 vd.

etmişlerdir. Hanefî ve şâfiî fakihler ise şerî hükümlerin tespitinde seddü'z-zerâi'den yararlanmakla birlikte onu fıkıh usûlünde müstakil bir kaynak olarak görmemek gerektiğini savunmuşlardır.²¹⁹

Resûlullah'ın hadislerinde, günahın daha ortaya çıkmadan önlenmesi amacıyla aslen helâl olan bazı şeylerin yasaklandığı görülmektedir. Bu konuda şu uygulamaları örnek olarak gösterebiliriz:

Resûlullah (s.a.v) şehre satılmak için getirilen malı yolda karşılamayı yasaklamıştır.²²⁰ Eğer müşteri malı karşılar ve satın alırsa, mal sahibi şehre geldiği zaman muhayyerdir. İsterse satışı feshedebilir.²²¹ Üreticiyi yolda karşılayıp ürününü almak, aslen haramlık vasfı taşımamaktadır. Burada seddü'z-zerâi' ilkesine dayalı bir nehiy söz konusudur. Seddü'z-zerâi'ye dayalı olarak verilen haram hükmü, öngörülen günaha girme tehlikesinin olmadığı durumlarda kalkacaktır. Buradaki yasağın nedeni üreticinin mağdur olmasının önüne geçmektir. Yasağın sebebini, aldatılmaya fırsat vermemek olarak belirlediğimizde ve ticarî canlılığın mümkün mertebe tesisini sağlamanın önemini de göz önüne aldığımızda, iletişim imkânlarının genişlediği günümüzde piyasa fiyatları açık bir şekilde kamuoyuna duyuruluyor ve üreticiler bundan haberdar olabiliyorsa şehirlinin köylü adına satış yapması hadiste zikr edilen yasak kapsamında olmayacaktır. Çünkü üretici malının piyasa değerini bilmektedir. Dolayısıyla bu işlemde aldanana taraf olmayacaktır.

---

²¹⁹ Topal, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi*, Ahenk Yayınları, Van 2007, s. 155, 166.

²²⁰ Buhârî, Şürût, 8, 11; Nesâî, Buyü', 17, 4469.

²²¹ Ebû Dâvûd, İcâre, 44, 3437; Tirmizî, Buyü', 12, 1237.

Resûlullah'ın, beraberinde eşi ya da nikâh düşmeyen mahrem bir yakını olmaksızın kadınları yolculuğa çıkmaktan men etmesinde²²² de seddü'z-zerâi' ilkesinin olduğunu görebiliriz. Kadının tek başına yolculuğa çıkması kötü ve günah bir eylem değildir. Burada karşılaşılabileceği muhtemel tehlike ve risklerin fazla olmasına dayalı olarak bir yasaklama mevcuttur. Yasağın gerekçesini bu şekilde belirlersek güvenliğin sağlandığı ortamlarda kadının yalnız başına yolculuğa çıkmasının caiz olacağı sonucuna varılacaktır. Hz. Peygamber'in Adiy b. Hâtim'e hitaben söylediği "Eğer ömrün uzun olursa, devesine binmiş bir kadın yolcunun, Allah'tan başka hiçbir kimseden korkusu olmaksızın Hîre'den kalkıp, Kâbe'yi tavaf etmek üzere yolculuk edeceğini kesin olarak göreceksin!"²²³ ifadesinden de kadının yolculuğunun güvenliğin temin edilmesi ile bağlantılı olduğunu görmek mümkündür.

Bir insanın dikkatsizlik sebebiyle başkalarının canına, malına zarar vermesi suçtur, günahıdır. Böyle bir durumla karşılaşılması için Hz. Peygamber (s.a.v) kılıcın kınından sıyrılmış olarak alıp-verilmesini²²⁴ ve ok, bıçak gibi başkalarına zarar verebilecek eşya taşıyanların gerekli tedbirleri almadan topluluk halindeki insanların yanlarına girmelerini yasaklamıştır.²²⁵ Buradaki yasağın sebebinin, ortaya çıkması muhtemel bir günahın önlenmesi olduğu, dolayısıyla da seddü'z-zerâi' delili ile bağlantısı açıktır.

---

²²² Buhârî, Ebvâbu'l-Muhsar, 37, 53; Ebû Dâvûd, Menâsik, 2, 1723; Tirmizî, Redâat, 15, 1178.

²²³ Buhârî, Menâkib, 22, 3400.

²²⁴ Tirmizî, Fiten, 29, 2300.

²²⁵ Buhârî, Fiten, 7, 23; Ebû Dâvûd, Cihad, 65, 2586.

Resûlullah'ın, hâkimlerin öfkeli olduklarında hüküm vermesini yasaklamasının²²⁶ sebebi insanlar arasında adaleti sağlamakla görevli olan hâkimlerin sağlıklı ruh haline sahip olmadıklarında hatalı hükümler verebilecek olmalarıdır. Kanaatimize göre burada, seddü'z-zerâi'de temel hedef olan doğabilecek hatalara karşı önceden alınan bir tedbir bulunmaktadır.

Resûlullah'ın kabirlere doğru namaz kılmayı²²⁷ ve güneş doğarken ya da batarken namaz kılmayı yasaklamasında²²⁸ kâfirlere benzemek gibi ortaya çıkabilecek olumsuz bir algının önüne geçmek olduğunu söylemek mümkündür.

Hz. Peygamber (s.a.v) erkekleri,başka kimsenin olmadığı تنها yerlerde yabancı kadınların yanlarına girmemeleri konusunda uyarmıştır.²²⁹ Erkek ile kadının İslâm'ın koyduğu sınırları aşmadan belli bir mekânda yanyana durması herne kadar haram olmasa da, bu durumun günaha götürme riski ya da suizana sebep olma ihtimali bulunduğu için seddü'z-zerâi' kapsamında yasaklanmıştır.

Fıkıh usûlünde haramlar, haram liaynihi (bizzat kendisinde bulunan bir kötülük ve zarar sebebiyle haram olanlar) ve haram ligayrihi (bizzat kendisinde bulunan bir münker sebebi ile olmayıp harici bir etki dolayısıyla haram olanlar) diye ikiye ayrılmaktadır.²³⁰ Seddü'z-zerâi' sebebiyle haram olduğu beyan edilen hususlar haram ligayrihi kapsamındadır.

---

²²⁶ Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 18, 5371.

²²⁷ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 72, 3229; Nesâî, Kıble, 11, 760.

²²⁸ Buhârî, Hac, 73, 109; Nesâî, Mevâkıf, 35, 572.

²²⁹ Buhârî, Nikâh, 112, 161.

²³⁰ Zuhaylî, *Usûlu'l-fikhi'l-İslâmî*, I, 81-82.

Bir davranışın, naslarda doğrudan hakkında bir haram hükmü bulunduğu için haram olması ile, seddü'z-zerâi' ilkesine dayalı olarak haram olması arasında çok önemli bir fark bulunmaktadır. Aslen haram olan bir iş ancak zaruret durumunda ve zaruret ölçüsünde helâl olur. Seddü'z-zerâi'ye dayanan haramlar ise, zaruret olmaksızın sadece ihtiyaca mebni olarak da meşruluk vasfı kazanabilir. Mesela kabirlere karşı namazkılma yasağı olmakla birlikte başka uygun bir yer olmadığı için kabire karşı namaz kılma durumunda kalanlar bir vebal taşımayacaktır.

Hız. Peygamber'in toplumda kullanılagelen bir kısım kaplarda, sıra yapmaktan önce menedip, daha sonra serbest bırakması, verdiği fetvalarda seddü'z-zerâi' ilkesini dikkate aldığını gösteren bir başka örnektir. Bu hususta "Sizi kaplarda sıra yapmaktan menetmişim. Oysa kap ne bir şeyi helâl ne de haram kılar. Ancak sarhoş eden her içecek haramdır"²³¹ buyurarak başlangıçtaki nehyinin temel nedeninin aslen haram olan bir şeyi beyan etmek olmayıp, alışkanlıkların etkisi ile şarabın içilmesine engel olmak olduğu görülmektedir. Resûlullah'ın eskiden şarap yapılan kapların kullanılmasını başlangıçta yasaklamasının bizâtihi haram kılma niteliği taşımadığının bir başka göstergesi, bu kapların yasaklanması üzerine ensarın kullanabilecek başka kaplarımız yok demelerine üzerine bu yasağı kaldırıp kullanmalarına izin vermesidir.²³² Bu yasak haram liaynihi vasfı taşımış olsa idi, böyle bir gerekçe ile kapların kullanılması meşru olmayacaktı. O halde bu hususta Resûlullah (s.a.v), götürebileceği bir günaha

---

²³¹ Tirmizî, Eşribe, 6, 1931; Ebû Dâvûd, Eşribe, 7, 3698.

²³² Buhârî, Eşribe, 7, 18; Nesâî, Eşribe, 40, 5622; Tirmizî, Eşribe, 6, 1932; Ebû Dâvûd, Eşribe, 7, 3699.

engel olma amacıyla bu yasağı beyan etmiş, günaha düşürme ihtimalinin zayıf olduğunu görünce de bu yasağı kaldırmıştır.

Bir insanın yanında Kur'an taşıması aslen güzel bir davranıştır. Ancak Resûlullah (s.a.v) düşman arazisine Kur'an ile sefer edilmesini yasaklamıştır.²³³ Bu yasağın başlıca gerekçesi, seddü'z-zerâi' delilinin dayandığı temel ilke olan doğabilecek bir zararın önlenmesidir.

Hız. Peygamber'in başlangıçta kabir ziyaretini yasaklayıp daha sonra bu yasağı kaldırması²³⁴ da ortaya çıkması kuvvetle muhtemel bir günahı engellemek için aslen helâl bir hususu yasakladığını göstermektedir. Nitekim günaha düşürme tehlikesinin azaldığını ya da yok olduğunu gördüğünde kabir ziyareti yasağını kaldırmıştır.

Burada zikredilen tüm bu örnekler, günaha götürmesine engel olmak için helâl olan hususların yasaklanması uygulamasının Hız. Peygamber'in fıkhında yer aldığını dolayısıyla da fıkıh usulündeki seddü'z-zerâi' delilinin hüccet değeri olduğunu göstermektedir.

Şer'u Men Kablenâ

İslâm şeriatından önceki ilahî kaynaklı şeriatların İslâm ümmeti için delil olma mevzuu fıkıh usûlü kitaplarında ele alınmıştır. Ayet ya da hadislerde yürürlüğüünün devam ettiği beyan edilen kurban, oruç gibi hükümlerin bu ümmeti için de geçerli olduğu; cumartesi avlanma yasağı gibi ayette zikredilmekle birlikte neshedildiği ifade edilen hükümlerin ise kaynak değeri taşımayacağı açıktır. Bununla birlikte, geçmiş şeriatlerde mevcut olan bir uygulamanın neshedildiğine dair

---

²³³ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 128, 195.

²³⁴ Ebû Dâvûd, Eşribe, 7, 3698.

naslarda bir beyan olmaması durumunda, bu bilginin delil olarak kabul edilip edilmeyeceği fukaha nezdinde ihtilaflıdır.²³⁵

Hadislere baktığımızda şer'u men kablenâ ilkesine delil teşkil edecek uygulamalar olduğu görülmektedir:

Hendek savaşında ihanet etmeleri sebebiyle muhasara altına alınan ve neticede teslim olan Kurayzaoğulları kendileri hakkında Sa'd b. Muaz'ın hükmü vermesini talep etmişler; Sa'd, onlar hakkında Tevratın hükmünün uygulanmasını kararlaştırmıştır. Resûlullah'ın bu hükme tepkisi olumlu olmuş ve Sa'd b. Muaz'a hitaben: "Sen onlar hakkında muhakkak Mutlak Melik olan Allah'ın hükmüne uygun hüküm verdin" buyurmuştur.²³⁶

Hadis kitaplarında ehl-i kitaba muvafakatı da muhalefeti de ifade eden rivayetler bulunmaktadır. "Ehl-i Kitap olanlar saçlarını alınlarına salıverirler, müşrikler ise ikiye ayırırlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) kendisine bir emir gelmeyen konularda ehl-i kitaba muvafakattan hoşlanırdı. Bu sebeple başının önündeki saçları alına salıverdi. Ama daha sonra onları ayırdı."²³⁷hadisi muvafakatı; "Yahudiler ve Hristiyanlar ağaran saç ve sakallarını boyamazlar. Siz onlara muhalefet edin"²³⁸ hadisi ise onlara muhalefet etmeyi istemektedir.

Bu iki rivayeti beraber değerlendirdiğimizde Hz.Peygamber'in kendisine emir gelmeyen konularda, müşriklerin yaptığı ile ehl-i kitap olanların yaptıklarından

---

²³⁵ Bkz. Cüveynî, Abdülmelik b. Abdullah, *el-Burhân*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre 1418, I, 331; Şîrâzî, Ebû İshâk İbrahim, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1985, I, 34; Sübkî, Ali b. Abdülkâfi, *el-İbhâc fi şerh'il-Minhâc*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1404, II, 280.

²³⁶ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 167, 243.

²³⁷ Buhârî, Menâkıb, 23, 65; Ebû Dâvûd, Teraccül, 10, 4188.

²³⁸ Ebû Dâvûd, Teraccül, 18, 4203.

birisini tercih edeceği zaman ehl-i kitaba öncelik verdiğini; ancak “Müslüman kimliği” oluşturma nın ön planda olduğu durumlarda toplumun diğ er unsurlarından ayırıcı vasıfların kazandırılması için,Müslümanlardan diğ er tüm inanç sahiplerinden farklı olmalarını talep ettiğ i görölmektedir. Buna göre, Resûlullah (s.a.v) ehl-i kitabın uygulamaları hakkında şartlara göre davranmış ve olumlu netice beklendiğ i durumlarda onlara muvafakat etmiştir.

H z. Peygamber (s.a.v) “Utanmazsan dilediğ ini yap” sözünün, gelmiş geçmiş tüm peygamberlerin üzerinde ittifak ettikleri insanlığın eriştiğ i yüksek bir düstur olduğunu ifade ederek²³⁹ daha önce var olan yüce değ erlerin sonraki dönemler için de yürürlükte olacağını göstermiştir.

Hayber gazvesi dönüşünde ashabı uyandırması için görevlendirilen Bilal’in uyuyakalması sebebiyle sabah namazı kazaya kalmıştı. Resûlullah (s.av) “Her kim bir namazı unutursa, onu hatırladığı zaman kılsın.” buyurduktan sonra “Şüph e yok ki ben, kendisinden baş ka hiç ilah olmayan Allah’ım. Ohâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl” (Tâhâ, 20/14) ayetini okumuştur.²⁴⁰ Bu rivayetin ş er’u men kablenâ mevzusu ile bağlantısı bahsi geçen ayette hitabın Hz. Musa’ya olmasıdır.

Örf-Âdet

Fıkıh usûlünde örf, insanların alışkanlıkla uzun süredir yaygın bir şekilde yapageldikleri fiiller olarak tanımlanmaktadır.²⁴¹ Bir kişinin fetva verme selâhiyetine sahip olabilmesinin şartlarından birisi de, insanlar arasında yaygınlık

---

²³⁹ Buhârî, Enbiya, 56, 150.

²⁴⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 11, 435.

²⁴¹ Zuhaylî, Vehbe, *Usûlu’l-fıkhi’l-İslâmî*, Dâru’l-Fıkr, Dımaşk 1986, II, 828.

kazanmış bulunan söz ve davranışları, toplumda mevcut bulunan örf ve âdetleri bilmesidir.²⁴²

Hız. Peygamber'in fetvalarına baktığımızda toplumda yaygınlık kazanarak örf niteliği taşıyan uygulamalara ve ölçülere dayalı hükümlerin olduğu görülmektedir. Kurbanlık deveye binmenin hükmünü soran kişiye Resûlullah (s.a.v), ona binmeye mecbur kaldığında başka hayvan buluncaya kadar ma'ruf ölçüsünde (toplumda genel kabul görececek bir şekilde) binebileceğini beyan etmiştir.²⁴³ Burada, kurbanlık hayvana binebilme miktarı belirlenirken akliselim sahibi insanların normal kabul edebileceği ölçü olan "ma'ruf" esas alınmıştır.

Nikâh akdinde dul kadının teklifi kabul ettiğini açıktan beyan etmesi gerekirken, bâkirelerin evlilik teklifi karşısında sükût etmeleri bu teklifi kabul ettiklerini göstermesi bakımından yeterli görülmesi²⁴⁴ toplumun örf-âdetine dayalı bir hükümdür. O günkü şartlarda bekâr kızlar evliliğe onaylarını susarak ortaya koydukları için toplumda yaygınlık kazanan bu uygulama fetvada esas alınmıştır.

Hind'in kocası Ebû Süfyan'ın cimri olmasından ve ailenin nafakasını gerektiği şekilde karşılamamasından şikâyet ederek, kocasının haberi olmadan onun malından ev halkının ihtiyacını karşılamak üzere bir miktar almasının bir sakıncasının olup olmayacağını sorması üzerine Resûlullah (s.a.v) toplumun örfüne uygun miktarda kendisine ve oğullarına yetecek miktarda almasına izin vermiştir.²⁴⁵ Alabileceği miktar tespitinde örf'e uygun hareket etmesini

---

²⁴² Hatîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*, s. 158.

²⁴³ Ebû Dâvûd, Menâsik, 17, 1761.

²⁴⁴ Müslim, Nikâh, 9, 1421.

²⁴⁵ Buhârî, Buyû', 95, 153; Ebû Dâvûd, İcâre, 79, 3533; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât, 31, 5385.

istemesi Hz. Peygamber'in fetvalarında örf-âdeti dikkate aldığını göstermektedir.

Berâ b. Âzib'in devesinin, bir kişinin bahçesine girip oraya zarar vermesi üzerine, bu türden çıkabilecek ihtilafları ortadan kaldırmak üzere Resûlullah (s.a.v) bahçe sahiplerinin bahçelerini gündüz korumakla yükümlü olduklarına, hayvan sahiplerinin de gece hayvanlarının çevreye zarar vermemesi için tedbir alması gerektiğine karar vermiştir.²⁴⁶ Hayvanların gece kontrol altında olması akliselim sahibi herkesin uygun gördüğü ve toplumda genel kabul görüp uygulanan bir durumdur. Buna göre, Hz. Peygamber'in bu meselede verdiği hükmün temelinde, toplumun öteden beri uyguladıkları davranışların ve alışkanlıkların olduğunu dolayısıyla da bu hükümde örf-âdetin nazara alındığını söylemek mümkündür.

---

²⁴⁶ Ebû Dâvûd, İcâre, 90, 3569.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

RESÛLULLAH'IN FIKHİNDA İLKİ VE KÂİDELER

Resûlullah'ın fıkha dair beyan ve uygulamaları, fakihlerin isabetli hüküm verebilmeleri için yol gösteren büyük bir hazinedir. Hadislerde yer alan fikhî kâide ve ilkelerin tespit edilmesi hem Resûlullah'ın fikhını tanımamıza yardımcı olacaktır, hem de fikhî görüş beyan ederken uymamız gereken esasları öğretecektir.

Fikhî kâideler, genel teşriî hükümler içeren, cüzî meselelerin tamamı ya da çoğunluğu için geçerli olan, düstur şeklindeki veciz küllî esaslardır.²⁴⁷Fikhî kâideler hakkında bilgi sahibi olmak; bu ilimle meşgul olanlarda fıkıh melekesi ve kavrayışına sahip olmayı sağlamasının yanında, dinin genel maksat ve hedeflerini göstermesi ve hükümler arasındaki münasebeti kolaylıkla kurabilme imkânı sunması bakımından da önemlidir.²⁴⁸

Bu bölümde, hadislerde yer alan örnek uygulama, fetvave fikhî hükümlerden hareket ederek fikhî ilke ve kâideler tespit edilmeye çalışılacaktır. Kâideleri belirleme yöntemi olarak; fıkıh literatüründe²⁴⁹ kâide bilgisine yer veren kavâid, davâbıt, eşbâh ve'n-nezâir ve furuk adlı eserlerde yeralan kâidelerin ele alınması yerine, şahsen belirlediğimiz ve bir öneri olarak sunmak istediğimiz ilkeler zikredilmiştir.

---

²⁴⁷ Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin, *Gamzu uyûni'l-besâir*, Beyrut 1985, I, 51; Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fikhiyye*, Dımaşk 2007, s.40-44.

²⁴⁸ Karâfî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris, *Kitâbü'l-Furûk*, Dâru's-Selam, Kahire 2001, I, 71.

²⁴⁹ Fikhî kâideler ile ilgili kapsamlı bir literatür bilgisi için bkz. Özdemir, Ahmet, *Kur'an'da Yeralan Fikhî İlke ve Konular*, Murat Kitabevi, Ankara 2014, s. 14-22.

İstikrar İlkesi

İstikrar ilkesi, yapılan işlemin vicdanlarda herhangi bir tereddüde meydan vermeyecek ölçüde net olmasını esas alır. Objektif ve ölçülebilir kriterlere dayalı olma, suiistimallere fırsat vermeme temel hedeftir. Hükümde istikrara ulaşmak ideal olmakla birlikte tavizsiz uygulandığında zorluk ve sıkıntılara yol açması kaçınılmazdır. Dolayısıyla istikrar ilkesinin uygulanmasında bir esneme payı bulunmalıdır. İstikrarı en üst basamak olarak düşündüğümüzde fikhî sonuca ulaşırken, hedef en üst basamak olmalı ancak olaya ve şartlara göre gerektiğinde daha alt basamaklardan da hükme ulaşılabilmelidir.

Her olayda yüzde yüz kesinlik ve netlik aramak hukukun yaşanabilir çözümler üretmesine engel olacaktır. Hukukta donukluğa ve çözümsüzlüklere yol açmamak için istikrar metodunu diğer ilke ve metotlarla beraber değerlendirip öylece sonuca varma mecburiyeti vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v) hadislerinde istikrar metodunu yansıtan örnekler bulunmaktadır:

Resûlullah (s.a.v) buyurdu: “Kim herhangi bir gıda maddesi satın alırsa, bunu ölçüp teslim almadan başkasına satmasın”.²⁵⁰

Resûlullah (s.a.v) müzâbeneyi yasak etti. Müzâbene, yaş hurmayı ağacında miktarını tahmin ederek ölçekle kuru hurma karşılığında satmaktır.²⁵¹ Resûlullah (s.a.v) mülânese ve münâbeze yoluyla yapılan alışverişleri yasakladı.²⁵² Mülânese, müşterinin aldığı kumaşa bakmadan sadece eliyle

---

²⁵⁰ Buhârî, Buyü', 51, 76; Ebû Dâvûd, İcâre, 65, 3492; Mâlik, Muvatta', Buyü', 40; Nesâî, Buyü', 55, 4572.

²⁵¹ Buhârî, Buyü', 75, 120; Nesâî, Buyü', 33, 4511; Mâlik, Muvatta', Buyü', 23.

²⁵² Buhârî, Buyü', 63, 96; Mâlik, Muvatta', Buyü', 76; Tirmizî, Buyü', 67, 1325.

dokunmaktan ibaret olan akittir. Münâbeze ise satıcının kumaşı müşterinin önüne atması ve alıcının top halindeki kumaşı açıp bakmadan satın aldığı akittir.

Resûlullah (s.a.v) ağacın birkaç sene içinde vereceği meyveyi önceden satmaktan,²⁵³ salahı görünmedikçe mesela kararmadıkça üzümü, sertleşmedikçe buğdayı satmaktan,²⁵⁴ miktarı belli olmayan bir yığın hurmayı miktarı belli olan hurmayla değiştirmekten,²⁵⁵ habelü'l-habeleyi (doğacak yavrunun doğuracağı yavruyu) satmaktan,²⁵⁶ bir kişinin yanında olmayan bir malı satmasından²⁵⁷ ve garar²⁵⁸ taşıyan alışverişten²⁵⁹ menetti. Bu tür akitlerin yasaklanmasının temel nedeni olarak istikrarı sağlama düşüncesi olduğunu söyleyebiliriz.

Tarla sahipleri su kıyısındaki mahsuller kendilerine kalmak üzere tarlalarını kiraya veriyorlardı. Bu sebeple bir ara anlaşılmadılar ve davalarının çözümü için Hz. Peygamber'in yanına geldiler. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v) mahsûlün bir kısmı karşılığında tarlayı kiralamayı yasak edip, tarla sahiplerinin tarlalarını altın, gümüş para ile kiralamalarını istemiştir.²⁶⁰ Arazinin üçte bir veya dörtte bir gibi oranlarla

---

²⁵³Ebû Dâvûd, Buyü', 23, 3374; Nesâî, Buyü', 31, 4508.

²⁵⁴Buhârî, Zekât, 59, 87; Ebû Dâvûd, Buyü', 22, 3371; Nesâî, Buyü', 28, 4497.

²⁵⁵Nesâî, Buyü', 37, 4524.

²⁵⁶Ebû Dâvûd, Buyü', 24, 3380; Nesâî, Buyü', 67, 4599; Tirmizî, Buyü', 16, 1245.

²⁵⁷Tirmizî, Buyü', 19, 1249; Ebû Dâvûd, İcâre, 68, 3504.

²⁵⁸Garar: Akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşıması ve akdin konusuyla ilgili belirsizliğin bulunmasıdır. Bkz. Dönmez, İbrahim Kâfi, "Garar", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 366.

²⁵⁹Ebû Dâvûd, Buyü', 24, 3376; Tirmizî, Buyü', 17, 1246; Nesâî, Buyü', 27, 4495.

²⁶⁰Buhârî, Şurût, 7, 10; Nesâî, Müzâraa, 2, 3878.

kiralanmasının yasak olmasının sebebi, tarlanın bazen bir kısmının ürün verip bir kısmının ise vermemesi ve taraflardan birinin hakkının zâyi olmasıdır.²⁶¹

Resûlullah'ın kalitesi düşük olan hurma ile kaliteli hurmanın birini az, diğzerinin fazla olarak birbiri ile değıştirilmesi (tanîp) şeklinde akit yapılmasını yasaklayıp,²⁶² adî hurmanın para ile satılmasını elde edilen bu para ile de iyi cins hurmanın alınmasını istemesinin²⁶³ sebeplerinden birisi istikrarı sağlamaktır.

Bütün bu örneklerde Hz. Peygamber (s.a.v), alışveriş yapan satıcı ve alıcının niza ve ihtilafa düşmesini engelleyici, kötü niyet ve suiistimallere kapıyı kapatan, ölçülebilir kriterleri esas alan, insanların vicdanlarında en ufak bir tereddüt bırakmayacak şekilde şeffaflık ve açıklığı temin eden hükümler beyan etmiştir. Bütün bunlar daha önce tanımlandığı üzere istikrar ilkesinin temel esasları olmaktadır.

---

²⁶¹ Buhârî, Müzâraa, 12, 13; Nesâî, Müzâraa, 2, 3902.

²⁶² Buhârî, Buyü', 20, 32.

²⁶³ Buhârî, Buyü', 89, 145.

Kolaylık İlkesi

İslâm'da kolaylık ilkesi,²⁶⁴ hem teşrîî hem de uygulama safhalarını kuşatan bir genişliğe sahiptir. İbadetten muâmelata, ukûbata, şahsî tasarruflara ve kazâî tatbikata varıncaya kadar İslâm fıkıhı kolaylığı bir ilke olarak benimsemiştir.²⁶⁵ Bu durum fıkıhta, “Meşakkat teysiri (kolaylaştırmayı) celbeder.”, “Bir işte dıyk (daralma) olunca genişletilir.”²⁶⁶ şeklinde kâideleştirilmiştir.

Kur'an ve sünnette her vesile ile kolaylık tavsiye edilmiştir. Kolaylık sadece zorluk, sıkıntı, meşakkat gibi zaruretlere bağlı olarak değil, doğrudan temel bir esas olarak da benimsenmiştir.²⁶⁷

Hz. Peygamber'in hüküm ve fetvalarında en dikkat çeken yönlerden birisi de, kolaylığı esas almasıdır. Resûlullah (s.a.v) sahabilerine emrettiği zaman daima güç yetirebilecekleri işleri emreder,²⁶⁸ biri diğerinden daha kolay iki şey arasında muhayyer bırakılırsa, günah olmaması şartıyla mutlaka onlardan kolay olanını seçerdi.²⁶⁹ Halk onunla amel ederde üzerlerine farz kılınır endişesiyle, yapmayı arzu ettiği bazı hayırlı işleri işlemeyip bırakmak onun âdeti idi.²⁷⁰

---

²⁶⁴ Kolaylık ilkesinin fikhî hükümlere etkisi için bkz. Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l- Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1987, s. 160-179; Salih b. Abdullah, *Refu'l-harac fi's-şerîati'l-İslâmiyye*, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke1983, s. 95-165.

²⁶⁵ Zuhaylî, *Nazariyyetü'z-zarûretü's-şeriyeye*, s. 39.

²⁶⁶ Sübkî, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, s. 48.

²⁶⁷ Çalış, Halit, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi*, Yediveren Yayınları, Konya 2004, s. 51.

²⁶⁸ Buhârî, İman, 12, 13.

²⁶⁹ Buhârî, Menâkib, 23, 67; Ebû Dâvûd, Edeb, 4, 4785.

²⁷⁰ Buhârî, Teheccüd, 5, 8.

Resûlullah'ın bütün Kur'an'ı bir gecede okuduğu, bir gece sabaha kadar ibadet ettiği, ramazan ayı hariç bütün bir ay oruç tuttuğu görülmemiştir.²⁷¹

Hz. Peygamber (s.a.v), nafile ibadetler hususunda herkesin güç yetirebileceği amellere yönelmesini istemekte, usandıracak kadar çok amel yerine az da olsa devamlı olan amellerin Allah katında daha değerli olduğunu haber vermektedir.²⁷²

Dinde, zorluk yolu değil itidal esas olmalıdır. İnsanlar devam edebileceği nafile ibadetlere yönelmelidir.²⁷³ Resûlullah (s.a.v), bu kurala aykırı davrananları gördüğünde uyarırdı. Nitekim bir gün mescide girdiğinde, iki direk arasında uzatılmış bir ip gördü. "Bu nedir?" diye sordu. "Zeynep'in ipidir. Namaz kılarken halsiz kalınca bu ipe tutunuyor." dediler. Bunun üzerine "Hayır! (Bu yanlıştır.) İpi çözün. Gücünüz ve şevkiniz olduğu sürece namaz kılın, halsiz kalınca kılmayı bırakın"²⁷⁴ buyurdu.

Bir cemaate imam olup namaz kıldırırken aralarında yaşlı, hasta ve zayıf kimseler olduğunu düşünerek fazla uzun kıldırılmamak gerekir.²⁷⁵ Kavmine namaz kıldırın Muaz b. Cebel'in yatsı namazında uzun okumasından dolayı cemaati bırakanlar olduğunu duyunca, onu ikaz etmiş ve daha kısa sûrelerle namaz kıldırmasını emretmiştir.²⁷⁶ Bu hususta Resûlullah'ın kendisinin de dikkatli olduğunu şu hadisten öğrenmekteyiz: "Ben, bazen namaza kıraati uzun tutmak niyeti

---

²⁷¹ Nesâî, Sıyam, 70, 2343.

²⁷² Ebû Dâvûd, Salâtu't-Tatavvu', 27, 1368; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 17, 1642.

²⁷³ Buhârî, İman, 29, 32; Nesâî, İman, 28, 5001.

²⁷⁴ Buhârî, Teheccüd, 18, 31; Ebû Dâvûd, Salâtu't-Tatavvu', 5, 1312.

²⁷⁵ Nesâî, İmâmet, 35, 823.

²⁷⁶ Buhârî, Ezan, 60, 92; Nesâî, İmâmet, 39, 831; Ebû Dâvûd, Salât, 123, 790.

ile dururum da bir çocuğun ağladığını duyunca, annesine meşakkat ve zahmet vermeyeyim diye namazı kısa tutarım.”²⁷⁷

İslâm dinini tebliğ ederken, zorlaştırmayıp kolaylaştırmayı ilke edinmemizi isteyen²⁷⁸ Hz.Peygamber (s.a.v), kendisi de birçok olayda bu prensip ile hüküm ve fetva vermiştir. Ümmü Seleme (r.a)’nın rahatsızlığı sebebiyle tavafta sıkıntı çekmesi üzerine Resûlullah (s.a.v), ona halkın arkasından hayvan üzerinde tavaf yapabileceğini haber vermiştir.²⁷⁹

Hac ibadeti esnasında Müzdelife vakfesinde fecrin doğması beklenir.²⁸⁰ Bu kurala rağmen zayıf ve güçsüz olanların sıkıntı yaşamamaları için herkesten önce yola çıkıp gece karanlığında Mina’ya yönelmelerine Resûlullah (s.a.v) izin vermiştir.²⁸¹

Resûlullah’a hac esnasında Mina günleri ile ilgili sorular soruluyor, bu sorulara “Güçlük yok, darlık yok” diye cevap veriyordu. Adamın biri, “Kurban kesmeden tıraş oldum” diye sordu. Ona “Zararı yok” buyurdu. Başka biri, “Akşamdan sonra cemreyi taşıdım ne olur?” diye sordu ona da “Zararı yok” diye cevap vererek²⁸² kolaylaştırma ilkesine göre çözümler sunmuştur.

Yine Resûlullah (s.a.v), bir bedevinin mescide idrarını yapması üzerine ona hücum edenleri durdurmuş ve “İdrarın

---

²⁷⁷ Buhârî, Sıfatu’s-Salât, 81, 131; Ebû Dâvûd, Salât, 122, 789.

²⁷⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 17, 4835.

²⁷⁹ Buhârî, Tefsir, 52, 374; Ebû Dâvûd, Menâsik, 49, 1882.

²⁸⁰ İbn Mâce, Menâsik, 84, 3074.

²⁸¹ Buhârî, Hac, 99, 154; Ebû Dâvûd, Menâsik, 65, 1941; Tirmizî, Hac, 58, 894.

²⁸² Buhârî, Hac, 126, 195; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 224, 3054.

üzerine bir kova su dökün. Siz kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, güçleştirici olarak değil”²⁸³ buyurmuştur.

Şiddetli sıcak olduğu zaman, öğle namazının hava serinleyinceye kadar vakti içinde tehir edilmesini istemesi,²⁸⁴ saç örgüsünü sımsıkı bağlayan kadınların gusül abdesti alırken bu örgüyü bozmadan abdest almalarına izin vermesi,²⁸⁵ teravih namazını farz olur diye mescitte kıldırması,²⁸⁶ yolcu için mesh müddetinin üç gün olması,²⁸⁷ farz dışındaki namazları zaman zaman oturarak kılması,²⁸⁸ şartlar gerektirdiğinde namazları cem ederek kıldırması,²⁸⁹ ümmet sıkıntıya düşer endişesi ile her abdest alırken misvak kullanmayı emretmemesi,²⁹⁰ nafil namazlarını deve üzerinde giderken de kılması,²⁹¹ soğuk ve yağmurlu günlerde namazın mescide gelmeden herkesin bulunduğu yerde kılmasına müsaade etmesi,²⁹² Resûlullah’ın kolaylık ilkesini gözeterek verdiği fikhî hükümlerdendir.

Ardından sa’y yapılacak olan tavafın ilk üç şavtında remel yapılır devamı normal şekilde tamamlanır.²⁹³ Hz. Peygamber’i tavafın bütün şavtlarında remel yapılmasını

---

²⁸³ Nesâî, Tahâret, 45, 56; Tirmizî, Tahâret, 112, 147.

²⁸⁴ Tirmizî, Salât, 119, 157; Nesâî, Mevâkit, 4, 499; Ebû Dâvûd, Salât, 4, 402.

²⁸⁵ Tirmizî, Tahâret, 77, 105; Nesâî, Tahâret, 150, 243.

²⁸⁶ Buhârî, Salâtü’t-Terâvih, 1, 4; Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl, 4, 1604.

²⁸⁷ Nesâî, Tahâret, 99, 129.

²⁸⁸ Nesâî, Kıyâmu’l-Leyl, 19, 1653.

²⁸⁹ Nesâî, Mevâkit, 42, 587.

²⁹⁰ Buhârî, Cuma, 8, 12; Nesâî, Tahâret, 7, 7; Tirmizî, Tahâret, 18, 22.

²⁹¹ Nesâî, Kible, 2, 744.

²⁹² Nesâî, Mevâkit, 17, 654.

²⁹³ Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes’ud, *Bedâ’i’u’s-sanâi’ fi tertîbi’s-serâ’i’*, Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1986, II, 147; Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzebe fi fikhî’l-İmam eş-Şâfi’i*, Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Kahire 1959, s. 230.

emretmekten men eden bir şey varsa o da ancak, sahabilerine olan şefkatinden ibarettir.²⁹⁴

Resûlullah'ın cihad için yola çıkan seriyyelerin bir kısmına katılmamasının nedeni, maddî imkânsızlık sebebi ile herkesi bindirecek bineğin bulunmamasıdır.²⁹⁵ Bu şartlarda her sefere katılsa idi, ondan ayrı kalmak istemeyenler için meşakkat oluşacak, belki zorlukla bir binek bulacaklar belki de bulamadıkları için yürüyerek orduya katılmak isteyeceklerdi. Bu durumun sıkıntılara yol açacağı ortadadır.

Hz. Peygamber (s.a.v) "Ümmetime zor gelmese idi yatsıyı geç kılmalarını emrederdim."²⁹⁶ buyurarak hüküm verirken kolaylığı esas aldığını göstermiştir.

Resûlullah (s.a.v), gece gusletmesi gerektiğinde bazen gecenin erken saatlerinde, bazen de gecenin sonunda guslederdi.²⁹⁷ Bu şekilde hareket etmesi, dinde var olan kolaylığın bir başka göstergesidir.

Mekke'nin fethinden sonra Resûlullah (s.a.v) Kâbe'nin içine girmiş ve orada ibadet etmiş ancak, kendisinden sonra insanların da Kâbe'nin içine girmeye çalışacaklarını, bu durumun da zorluklara yol açacağını düşünerek, "Bu işin buraya götüreceğini önceden bilseydim Kâbe'ye girmezdim" buyurmuştur.²⁹⁸

Kolaylık, mü'minlerin bütün davranışlarına yansıyan bir ilke olmalıdır. Bu hususta Hz.Peygamber(s.a.v) şöyle

---

²⁹⁴ Buhârî, Hac, 55, 85.

²⁹⁵ Nesâî, Cihad, 3, 3084.

²⁹⁶ Nesâî, Mevâkıf, 20, 534.

²⁹⁷ Nesâî, Tahâret, 142, 225.

²⁹⁸ Ebû Dâvûd, Menâsik, 93, 2029.

buyurmuştur: “Alırken, satarken, borcunu öderken ve alacağını isterken kolaylık gösterip iyi davrananı Allah cennete koyar.”²⁹⁹

Geçmiş ümmetlere isyan ve inatları sebebiyle vaz edilen bazı zor hükümler, bu ümmet için kaldırılmıştır. Bazı dinlerdeki, ibadetin ancak ibadethane içinde yapılabileceği hükmü, bu ümmet için kaldırılmış, yeryüzü tümüyle Müslümanlar için temiz ve namazgâh olarak kılınmıştır. Böylelikle bir Müslümana namaz vakti girince temiz olan herhangi bir yerde ibadetini yapabilme imkânı sunulmuştur.³⁰⁰

Görüldüğü üzere, Resûlullah'ın hayatında kolaylık ilkesi önemli bir yer tutmaktadır. Ancak kolaylığın var olması, vazgeçilmez ilkelere taviz gibi algılanmamalıdır. Bir ibadetin edâsında zorluk oluştuğunda ibadeti kaldırma şeklinde bir kolaycılık değil, daha kolay edâ edilmesini sağlamak esastır. Yukarıda zikredildiği üzere, sıcakta öğle namazı kılmak zorluk doğurunca çözüm, namaz kılmamak değil, vakti içinde havanın biraz daha serin bir zaman diliminde kılmaktır. Gece gusletmek zorluk doğuruyorsa çözüm gusûl abdestini iptal etme kolaycılığı değil, gecenin sonuna tehir edebilme ruhsatıdır.

O halde kolaylık ilkesi nefsânî arzularının peşinde koşan, mükellef olma bilinci taşımayan, tembelliği hayat felsefesi edinmiş kişiler için çözümler üretme aracı değildir. Kolaylık ilkesi, dinini samimi bir şekilde yaşama arzusunda olanların ibadetlerini zorlanmadan edâ etmelerine imkân tanıma ve insanlara, fıtratlarının taşımakta zorlanacağı ve usanıp terkedeceği sorumluluklar yüklememeyi esas almaktadır. Fakihlerin bu çerçevede kolaylık ilkesini esas almaları, isabetli hüküm vermelerini temin edecektir.

---

²⁹⁹ Nesâî, Buyü', 104, 4671.

³⁰⁰ Nesâî, Mesâcid, 42, 736.

“İyi- Daha İyi- En İyi” İlkesi

Resûlullah'ın fıkhında, iyi olanın yeterli görülmesinin yanında, daha iyiye bazen de en iyiye yönlendirme olduğunu görmek mümkündür. Muhatap olunan kişinin durumuna ve şartlara göre iyi-daha iyi-en iyi arasında bir tercih yapıldığı görülmektedir. “İyi”yi ^{cevaz} fetvâ boyutu, “daha iyi ve en iyi”yi ideal boyut olarak görmek mümkündür. İdeal seviyeye ulaşmak hedef olmakla birlikte, bu sağlanamazsa asgarî seviye yeterli görülecektir.

Resûlullah'ın emir, tavsiye ve öğütlerinde “iyi-daha iyi-eniyi” ilkesini uyguladığını gösteren örnekler bulunmaktadır:

İslâm hakkında sorular soran bedeviye beş vakit namaz, Ramazan orucu ve zekâtтан bahsedildiğinde o kişinin, bennafile ibadet yapmamsadece farzları yerine getiririm demesi üzerine Hz. Peygamber (s.a.v) “Bu kişidediğini yaparsa kurtuluşa ulaşır”³⁰¹ buyurmuştur. Resûlullah'ın buradaki beyanını, soru soran şahsın durumunu dikkate alarak “daha iyi” veya “en iyi” yerine, “iyi” olanı yeterli gördüğü durumlara örnek olarak verebiliriz.

Bir adam Resûlullah'a gelerek: Ben güzel ve soylu bir kadın buldum ama çocuk doğurmuyor, onunla evlenebilir miyim? diye sordu. Resûlullah (s.a.v) “Hayır” diye cevap verdi. Sonra adam ikinci ve üçüncü defa aynı taleple geldi. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v): “(Kocalarını) çok seven, çok doğuran kadınlarla evleniniz. Çünkü ben sizlerin çokluğuyla diğer ümmetlerin peygamberlerine karşı iftihar edeceğim”³⁰² buyurdu. Cevaz açısından çocuk doğurmayan kadınlarla evlenmek meşrudur. Yapılan nikâh akdi geçerlidir.

³⁰¹ Buhârî, Savm, 1,1; Müslim, Salât, 1, 391.

³⁰² Ebû Dâvûd, Nikâh, 3, 2050.

Hız.Peygamber (s.a.v) bu örnekte, daha iyi olana ümmetini yönlendirmektedir. Ancak şu husus unutulmamalıdır ki, daha iyiye veya en iyiye yönlendirme olan durumlarda iyi olan meşruiyetini kaybetmemektedir.

Yemin edildiğı zaman kişi yaptığı yemini yerine getirmelidir. Ancak yemini devam ettirmek yerine yemini bozmanın daha iyi olduğı görülünce yemini bozup, keffaret ödemek ve daha hayırlı olan o işi yapmak gerekir.³⁰³ Resûlullah (s.a.v) bir sefer esnasında kendisinden deve isteyenlere yemin ederek deve veremeyeceğini söylemiş, ancak bir müddet sonra o kişilere deve vermişti. Bu duruma şaşıran ashaba şu açıklamayı yapmıştır: "...Evet (ben yemin ettim, sonra da size deve verdim). Ben yemin edilen şeyin başkasını, yemin edilen şeyden daha hayırlı görünce, yeminim üzere bağı kalmam. Muhakkak o hayırlı olduğına kanaat ettiğim şeyi yaparım."³⁰⁴

Hız. Peygamber (s.a.v) cemaatle namaz kılarken uyulması gereken saf düzenini en iyi ve en kötü olarak şu şekilde belirlemiştir. Erkekler için en hayırlı saf, ilk saftır. En kötü saf ise son saftır. Kadınlar için en hayırlı saf, son saftır. En kötüsü ise ilk saftır.³⁰⁵

Umre ibadetinin herhangi bir ayda yapılması kişiye sevap kazandırır. Ancak ramazan ayında umre yapmak "en iyi" olandır. Bu hususta Hız.Peygamber(s.a.v) "Ramazan ayı geldiğinde umre yap. Çünkü bu ayda yapılan umre, hacca eşittir."³⁰⁶ buyurarak Müslümanları bu hususta en iyi olana teşvik etmiştir.

---

³⁰³ Buhârî, Eymân ve'n-Nüzûr, 1, 2; Nesâî, Eymân ve'n-Nüzûr, 14, 3759; Tirmizî, Nüzûr ve'l-eymân, 5, 1569.

³⁰⁴ Buhârî, Megâzî, 76, 379.

³⁰⁵ Nesâî, İmamet, 32, 820.

³⁰⁶ Nesâî, Sıyam, 6, 2112.

Herhangi bir mescitte namaz kılmak “iyi”, Mescid-i Nebevî de namaz kılmak “daha iyi”, Mescid-i Haram’da namaz kılmak ise “en iyi”dir. Bu hükmün delili şu hadis-i şeriftir: “Benim bu mescidimde bir rekât namaz kılmak, Mescid-i Haram’da kılınan namazlar müstesna diğer mescitlerde kılınan bin rekât namazdan daha üstündür.”³⁰⁷

Hız. Peygamber (s.a.v) “Kim cuma günü abdest alırsa bu yeterlidir ve güzeldir. Fakat gusûl abdesti alırsa gusûl daha faziletlidir.”³⁰⁸ buyurarak “iyi” olanı göstermenin yanında “daha iyi” olana da işaret etmiştir.

Nafile namazlar hakkında da “Farz namazlar hariç kişinin kıldığı namazların en hayırlısı evinde kıldığı namazlardır”³⁰⁹ buyurarak “en iyi” olana işaret etmiştir. Nafile namazları oturarak kılmak caizdir. Caiz olan bir şey, iyi demektir. Ancak iyi olan yerde daha iyi- en iyi olabileceğini unutmamak gerekir. Bu hususta Hız.Peygamber (s.a.v) “...Oturarak namaz kılan ayakta namaz kılanın aldığı ecir yarısını alır”³¹⁰ buyurarak ümmetini “daha iyi” olana yönlendirmiştir.

Muhayyisa, haccam olarak kiralanma konusunda Resûlullah’tan izin istedi ama Resûlullah (s.a.v) bundan nehyetti. Muhayyisa, bu konuda ısrarcı olmaya ve izin istemeye devam etti. Nihayet Resûlullah (s.a.v) ona “Alacağın ücreti devene ve kölene yedir” diyerek izin verdi.³¹¹ Bu örnekte Resûlullah (s.a.v) Muhayyisa’yı daha önemli bir meslek edinmesi için yönlendirdi. Ancak onun ısrarı üzerine haccam

---

³⁰⁷ Müslim, Hac, 94, 1394; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 124, 2886.

³⁰⁸ Nesâî, Cuma, 9, 1380.

³⁰⁹ Nesâî, Kiyâmu’l-Leyl, 1, 1599.

³¹⁰ Nesâî, Kiyâmu’l-Leyl, 21, 1660.

³¹¹ Ebû Dâvûd, İcâre, 38, 3422.

olmasına izin verdi. Alınacak ücretin deve veya köleye verilmesi, yapılacak işin meşru olduğunu ancak ideal bir meslek olmadığını vurgulamak içindir. Resûlullah (s.a.v) kendisi de kan aldırma tedavisi yaptırmış ve bu işi yapan Ebû Taybet'e 1 sa' verilmesini emretmiştir.³¹²

Hz. Peygamber (s.a.v) ölen kişiye karşı yapılması gereken görevler hususunda iyi-en iyi ayrımını şu şekilde yapmıştır: "Namaz kılınıncaya kadar cenazeyi takip eden, bir kırat ecir alır. Defnedilinceye kadar cenaze ile beraber yürüyen iki kırat ecir alır. Bir kırat, Uhud dağı gibidir."³¹³

Oruç ibadetinde sahura kalkmadan da ertesi günü oruç tutulabilir. Ancak insanların sıhhatinin korunması ve ibadetin daha kolay yapılabilmesi için sahura kalkmak daha iyidir. Hz. Peygamber (s.a.v) daha iyiye teşvik anlamında "Sahura kalkınız. Zira sahurda bereket vardır"³¹⁴ buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v), zaman zaman, yanına gelen kişileri onların durumuna göre en iyi gördüğü amele yönlendirmiştir. Mesela gazveye katılmak için izin isteyen bir sahabiye "Annen baban hayatta mı?" diye sormuş, o kişinin evet cevabı vermesi üzerine cihada katılmak yerine anne-babasına hizmetle meşgul olmasını istemiştir.³¹⁵ Kendisi gazveye katılmak üzere ismini yazdıran ancak eşi de hac yapacak olan sahabinin, gazveye katılmaktan vazgeçip eşiyle hac yapmasını istemiştir.³¹⁶ Bu örneklerde, cihada katılmak ecir kazandıran bir amel olmasına rağmen bahsi geçen şahıslar için "daha iyi" olan amele yönlendirme söz konusudur.

---

³¹² Buhârî, Buyü', 95, 152.

³¹³ Nesâî, Cenâiz, 54, 1941.

³¹⁴ Nesâî, Sıyam, 18, 2144.

³¹⁵ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 137, 209.

³¹⁶ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 180, 259.

Hz. Peygamber (s.a.v) borç aldığı deveyi sahibine iade ederken daha kıymetli bir deve vermiş ve “En hayırlınız borcunu en güzel ödeyenlerinizdir”³¹⁷ buyurmuştur. Borcu aynısı ile ödemek “iyi”, daha güzeli ile ödemek ise “daha iyi/en iyi”dir. Hz. Peygamber (s.a.v) burada yaptığı uygulama ile insanları ideal olana yani en iyiye teşvik etmiştir.

Resûlullah (s.a.v) mescitte fakirlerin yemesi için asılmış kötü bir hurma salkımı görünce, eğer bu hurmanın sahibi isteseydi bundan daha iyisini de tasadduk edebilirdi. Bu hurmanın sahibi kıyamet gününde kötü hurma yiyecektir³¹⁸ buyurmuş, ümmetinden sadaka verirken daha iyi olanı tasadduk etmelerini istemiştir.

Zekât veren kişi için “en iyi” olan davranış, gönül rızasıyla malının gözde olanından zekâtını vermek iken; zekât almakla görevli olan kişi için “en iyi” olan davranış, en besili olan hayvanı almamaktır. Nitekim Muaz b. Cebel’e verilen talimatta, onların mallarının en iyilerini zekât olarak almaktan sakınması gerektiği de bulunmaktadır.³¹⁹ Zekât memuru malların ortalama değerinde olanından zekâtı alacak ki, bu sayede zekât mükellefleri ibadetlerini gönül koymadan yapmış olsunlar.

Resûlullah (s.a.v) “Arazi sahibinin toprağını mü’min kardeşine karşılıksız ekime vermesi, belli bir şey almak üzere kiraya vermesinden hayırlıdır”³²⁰ buyurarak meşru olana işaret etmekle kalmamış, “en iyi” olan davranış şeklini de göstermiştir.

---

³¹⁷ Buhârî, Vekâle, 5,6; Nesâî, Buyü’, 64, 4594.

³¹⁸ Nesâî, Zekât, 27, 2484.

³¹⁹ Nesâî, Zekât, 46, 2512.

³²⁰ Buhârî, Muzâraa, 18, 23.

Sadaka verme hususunda en iyi olan dengeyi gözetmektir. Malın en değersizini vermek nasıl doğru değilse, bütün malını mülkünü sadaka olarak verip el açacak seviyeye düşmek de doğru değildir. Hz.Peygamber (s.a.v) bu hususta şöyle buyurmuştur: “Sadakanın en hayırlısı, vereni güç durumda bırakmayacak olandır. Veren el alan elden daha üstündür...”³²¹ Geçerli bir mazereti olmaksızın Tebuk seferinden geri kalan Kâ'b b. Mâlik'in, tevbesi kabul olunduğunda malının tamamını tasadduk etmesini Resûlullah (s.a.v) doğru bulmamış, malının bir kısmını bırakmasını istemiştir.³²²

Sadakanın bir başka en iyi/ideal boyutu akrabaya yapılmasıdır. Herhangi bir kişiye yapılan tasadduk sadece sadaka sevabı kazandırırken akrabaya yapılan tasadduk hem sadaka sevabı, hem de akrabalık bağlarını kuvvetlendirme sevabı kazandırmaktadır.³²³

Yolculuk durumunda orucu kazaya bırakmak meşrudur, o halde “iyi”dir. Yolculuk durumunda “en iyi” olan hangisidir? sorusuna fukaha birbirinden farklı cevaplar vermiştir. İmam Mâlik ve İmam Ebû Hanife oruç tutmayı efdal görürken, İmam Ahmed b. Hanbel iftar etmeyi efdal görmektedir.³²⁴Bu konuda genel bir hüküm vermek yerine kişiye ve şartlara göre değişen bir yaklaşım göstermek daha doğru olacaktır. Nitekim Hz.Peygamber (s.a.v) ashâbı ile bir seferde iken bazı kimseler oruca niyetlenmiş, bazıları ise oruç

---

³²¹Nesâî, Zekât, 53, 2524.

³²²Buhârî, Vesâyâ, 16, 20; Nesâî, Eymân ve'n-Nüzur, 36, 3804; Ebû Dâvûd, Eymân ve'n-Nüzur, 23, 3312.

³²³Buhârî, Tefsir, 57, 75; Nesâî, Zekât, 82, 2572.

³²⁴ İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, II, 68.

tutmamışlar. Oruçlular hiçbir iş yapmazken, oruç tutmayanlar o topluluğun tüm ihtiyaçlarını görmüşler, bu duruma şahit olan Hz. Peygamber (s.a.v) “Bugün, oruç tutmayanlar tam ücret alıp gittiler”³²⁵ buyurarak “en iyi” olanın mevcut şartlara göre tespit edileceğini göstermiştir.

Tüm bu örnekler, iftâ usûlünde temel bir kural olan fetva, müsteftinin durumuna göre verilir kuralına işaret etmektedir. Müftî, fetva verirken soruyu soran şahsı ve mevcut şartları dikkate alır. Meseleyi bu duruma göre çözüme bağlar. Bazen sadece alt sınır diyebileceğimiz mubah çizgisini beyan eder, bazen ise kişinin madden ve manen daha kazançlı olmasını temin amacıyla “daha iyi” ya da “en iyi” seviyesinde olan davranışlara yönlendirir.

Hüküm Verirken Zahirî Durumu Esas Almak

Hz. Peygamber’in insanlar ile olan ilişkilerinde, verdiği hüküm ve fetvalarda zahirî hali esas aldığını gösteren birçok uygulama vardır. Bu hususta şu örnekleri verebiliriz:

Resûlullah (s.a.v), insanlarla kelime-i tevhidi söyleyinceye kadar savaşmakla emrolunduğunu, diliyle iman ettiğini beyan edenlerin canları ve mallarının güvencede olacağını, gerçek niyet ve içlerindeki inançlarının hesabının ise Allah’a ait olduğunu bildirmiştir.³²⁶

Üsâme b. Zeyd savaş esnasında karşısındaki kişi kelime-i tevhidi söylediği halde, bu kişi inanarak söylemiyor sadece korktuğu için ve canını kurtarmak için söylüyor diyerek onu öldürmüştü. Bunu öğrenen Hz.Peygamber (s.a.v) bu duruma

---

³²⁵Buhârî, Cihad ve’s-Siyer, 70, 103.

³²⁶Buhârî, Cihad ve’s-Siyer, 101, 155; Nesâî, Cihad, 1, 3076.

kızarak Üsâme'ye "Sen, o kişinin kalbini yarıp da baktın mı?"³²⁷ buyurmuştur. Bu uyarıdan çıkan sonuç, bir kişinin mü'min olduğunun ispatı için onun iç dünyasındaki halinin ve niyetinin değil, diliyle veya eylemleri ile ortaya koyduğu halin esas alınması gerektiğidir.

Hız. Peygamber (s.a.v) "Bizim kıldığımız namazı kılan, bizimle aynı kibleye dönen ve kestiklerimizi yiyen kimseler müslümandır"³²⁸ buyurarak insanlar hakkında karar verirken somut, gözle görünen ve tespit edilmesi mümkün olan hallerin esas alınması gerektiğini haber vermiştir.

Hicretin 8. Yılında, Müslümanlara karşı saldırı hazırlığı içinde olduğuna dair duyumlar alınması üzerine, dönemin en güçlü devletlerinden olan Bizans'a karşı yapılan Tebük seferi; yolun uzun ve meşakkatli, düşmanın güçlü, mevsimin yaz ve hurma hasadı zamanı olması sebebiyle İslâm tarihinde ceşü'l-usre (zorluk ordusu) diye isimlendirilmiştir.³²⁹ Böyle bir zorluğa katlanmak istemeyen münafıklar, Müslüman ordusunun Tebük seferi dönüşünde yeminler ederek mazeret beyan etmişler, Resûlullah (s.a.v) onların zâhiri hallerini ve sözlü beyanlarını esas alarak özürlerini kabul etmiş ve onlara herhangi bir dünyevî müeyyide uygulamamıştır.³³⁰ Bu duruma temas eden ayette "Allah seni affetti. Doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin"³³¹ beyanını farklı yorumlayanlar olmakla birlikte tercihe şayan yorum, sefere katılmaktan muaf tutulmalarını isteyen

---

³²⁷ Buhârî, Megâzi, 47, 279; Ebû Dâvûd, Cihad, 95, 2643.

³²⁸ Nesâî, İman, 9, 4964.

³²⁹ Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Târihu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987, II, 629.

³³⁰ Buhârî, Megâzi, 81, 411; Nesâî, Mesâcid, 38, 731.

³³¹ Tevbe, 9/43.

kimselerin özürlerini –Allah katında isabetli olmayan bir kararla- kabul etmesi yüzünden Resûlullah'ın sorumlu tutulmayacağını bildiren bir bağışlama ifadesi olmasıdır.³³² İnsanların dünya menfaati için gerçeğe aykırı beyanlarda bulunmaları onları dünyevî cezalardan kurtarsa da, onlar Allah'ın affına mazhar olmadıkları sürece ahirette azaba uğramaktan kurtulamayacaklardır.

Zahirî duruma göre hüküm vermek bazen gerçek hak sahibine hakkını teslim edememe sonucuna da götürmektedir. Hukukî istikrarın sağlanması, mahkemelerde suiistimallerin önlenmesi, insanların niyet ve düşüncelerine tam manasıyla muttali olmanın mümkün olmaması gibi sebeplerle ortada mevcut olan şartlara göre hüküm verme zarureti olmakla birlikte, bu dünyada verilen karar nihaî neticeyi yansıtmamaktadır. İslâm hukukunu diğer hukuklardan ayıran temel vasıflarından birisi de hem dünyevî, hem de uhrevî müeyyideye sahip olmasıdır.

Resûlullah (s.a.v) kendisinin de bir beşer olduğuna dikkat çekerek, hukukî davalarda taraflardan birisinin kendisini daha iyi ifade etmesi ve delilini daha kuvvetli getirmesi sebebiyle haksız olmasına rağmen haklı olduğuna hüküm verilebileceğini ancak bu şekilde haksız bir yolla din kardeşinin malına el koyan kimse, zâhiri durumun esas alınması ilkesi sebebiyle bu dünyada haklı olarak görülse bile mutlaka uhrevî cezasının olacağını beyan etmiştir.³³³

Resûlullah (s.a.v.) Medine döneminde toplumda birçok problemlere yol açan münafıklara karşı, onların görünürdeki

---

³³² Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006, III, 18.

³³³ Buhârî, Şehâdât, 28, 42; Ebû Dâvûd, Akdiye, 7, 3583; Tirmizî, Ahkâm, 11, 1354; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât, 13, 5366.

durumlarını esas alarak muamele etmiştir. Münafıkların öldürölme teklifini, müşriklerin nazarında “Muhammed adamlarını öldürüyor” düşüncesi oluşacağı için kabul etmemiştir.³³⁴ Münafıkların reisi Abdullah b. Übeyy ölünce Müslüman olan oğlunun talebi üzerine Resûlullah (s.a.v) bizzat kendi gömleğini kefin içinde kullanılmak üzere vermiştir.³³⁵

Ordu komutanlarına verilen talimatta da bu ilkenin esas alındığı görölmektedir. Nitekim Resûlullah (s.a.v) bir ordu veya müfreze göndereceğı zaman onlara, ulaştıkları topraklarda mescit görür veya ezan sesi işitirseniz kimseyi öldürmeyin buyurarak³³⁶ İslâm ordusuna zâhiri hale göre hareket etme sorumluluğı yüklemiştir.

Bir sefer esnasında münafıkların lideri Abdullah b. Übey’in seferden döndüğümüzde üstün olan bizler zelil olan Müslümanları Medine’den çıkarınız dediğini duyan Zeyd b. Erkam, bu durumu Resûlullah’a ulaştırmıştır. Durumun araştırılması esnasında münafık Abdullah b. Übey böyle bir söz söylemediğine yemin etmiştir. Resûlullah (s.a.v), zâhiri durumu dikkate alarak İbn Übey’in haklı olduğuna karar vermiştir. Ancak daha sonra nâzil olan Münafikûn Sûresi ile Zeyd b. Erkam’ın haklılığı ortaya çıkmıştır.³³⁷

Resûlullah’ın vefatı ile vahyin nüzulü sona ermiştir. Hâkimlerin yapması gereken; yemin, ikrar, şahit gibi delillere bakarak hükümlerini vermektir. Yalan yere yemin, yalancı şahitlik gibi sebeplerle hak yerini bulmasa da hâkimler doğru hükme ulaşmada ellerinden gelen çabayı gösterdikten sonra bir sorumluluk taşımayacaklardır. Bu hususta Resûlullah (s.a.v.):

---

³³⁴ Buhârî, Menâkıb, 11, 30; Tirmizî, Tefsir, 63, 3532.

³³⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1, 3094.

³³⁶ Tirmizî, Siyer, 2, 1589.

³³⁷ Buhârî, Tefsir, 313, 421.

“Hâkim ictihad ederek hüküm verip isabet ettiğinde iki ecir (sevap), yanıldığı zaman ise bir ecir kazanır”³³⁸ buyurmuştur.

Resûlullah (s.a.v), Yemen halkına gönderdiği mektupta “Kim sebepsiz yere birini öldürür o da *delil ile sabit olursa* (velinin diyeti kabul etmemesi durumunda) kısas uygulanır...”³³⁹ buyurarak ortada var olan delile göre hareket etmenin gerekliliğine işaret etmiştir.

Bütün bu örneklerden ulaşılan sonuç; fakihler karşılaştığı meselelerde işin bâtınî yönünü araştırmakla yükümlü değildir. Yapmaları gereken mevcut deliller ile ulaşılan sonuç ne ise ona göre hüküm vermektir. Hukukî istikrar da ancak bu sayede sağlanabilecektir.

Davranışların Meşruiyet Sınırını Tespit Ederken Niyeti Esas Almak

Fıkıh, sadece insanlar arasındaki muâmeleleri değil, kulun Rabbine karşı görev ve sorumluluklarını da beyan eden bir ilimdir. Hukukî davalarda, daha önce beyan edildiği üzere somut verilerin ve zahirî halin esas alınması gerekli olmakla birlikte; diyanî hüküm bağlamında niyetler, amellere sahih ya da batıl hükmü verilmesinde temel ölçü olmaktadır. Bu farklılığın bir neticesi olarak fıkıh kitaplarında kazaî hüküm-diyanî hüküm ayırımı yapıldığı görülmektedir.³⁴⁰

---

³³⁸ Buhârî, İ'tisam bi'l-Kitabi ve's- Sünneti, 21, 79; Tirmizî, Ahkâm, 2, 1342; Nesâî, Âdâbu'l-Kudât, 3, 5346.

³³⁹ Nesâî, Kasâme, 45, 4824.

³⁴⁰ Bkz. Merginânî, *el-Hidâye*, I, 323; Meydânî, Abdülganî b. Talib b. Hammade, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitab*, İstanbul t.y, III, 99.

Resûlullah'ın "Allah, ancak kendi rızası gözetilerek halis bir niyetle yapılan ibadeti kabul eder."³⁴¹"Şüphesiz ameller niyetlere göredir."³⁴² beyanları bir ibadete sahih hükmünün verilebilmesi için niyetin esas alınacağını göstermektedir.

İnsanların davranışlarının meşruiyetini niyetlerinin şekillendirdiğine dair şu örnekleri verebiliriz:

İslâm ordusunda savaşa katılan askerlerden şöhet veya ganimet amacıyla yola çıkanların bu davranışları gayri meşru iken, Allah'ın dini muzaffer olsun diye savaşanlar bu sahih niyetleri ile ecre ulaşacaklardır.³⁴³

"İki Müslüman birbirlerini öldürmek üzere mücadele içine girdiğinde ölen de öldüren de cehennemdedir" buyuran Hz. Peygamber (s.a.v) bunun sebebi olarak her ikisinin de haksız yere bir cana kıyma niyeti ile hareket etmelerini göstermiştir.³⁴⁴

Satıcı ile müşteri birbirinden ayrılmadıkça muhayyerlik hakları devam etmektedir.³⁴⁵Sahip olunan bu muhayyerlik hakkını ortadan kaldırma düşüncesiyle (kötü niyetle), taraflardan birinin oradan uzaklaşması caiz değildir.³⁴⁶ Böyle bir niyet taşımadan oradan uzaklaşmak ise caizdir.

Borç aldığı kişiye borcunu öderken fazla miktarda ödeme yapan kişi bunu faiz verme niyetiyle yapıyorsa ve alan kişide faiz alma niyeti ile bu miktarı alıyorsa yapılan işlem gayri meşrudur. Ancak bu kişilerin arasında sarîh ya da zımnî böyle bir anlaşma olmadan, borç alan iyi niyetine dayalı olarak

---

³⁴¹ Nesâî, Cihad, 24, 3126.

³⁴² Buhârî, Menâkibu'l-Ensâr, 44, 118; Nesâî, Tahâret, 60, 75.

³⁴³ Buhârî, Tevhid, 28, 84; Nesâî, Cihad, 21, 3122.

³⁴⁴ Nesâî, Tahrîmu'd-Dem, 28, 4103.

³⁴⁵ Tirmizî, Buyü', 26, 1262.

³⁴⁶ Nesâî, Buyü', 11, 4460.

borcu daha güzeli ile ödüyorsa bu işlem meşrudur. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) de borcunu daha iyi olan ile ödemiştir.³⁴⁷ Görüldüğü üzere niyete göre yapılan işlemin hükmü değişmektedir.

Bir malı almak isteyen kişi serbest piyasa koşullarında dilediği fiyatı teklif edebilir. Bunda bir vebal ya da sorumluluk yoktur. Ancak bir kişinin, malı alma niyeti olmadan, sırf insanları aldatma amacıyla malın fiyatını artıran bir teklifte bulunması neceş kavramı ile ifade edilmektedir ve böyle davranmak yasaklanmıştır.³⁴⁸ Neceşin yasak olmasının temel nedeni kötü niyete dayalı bir işlem olmasıdır.

Ramazan ayının hemen öncesinde,³⁴⁹ Arafatta arefe günü veya sadece cumartesi günleri oruç tutmak mekruhtur.³⁵⁰ Ancak bir kişi kendisine göre belirlediği bir aralıkta **oruç** tutuyor da bu günler oruç tutmanın mekruh olduğu bu günlere rastlıyorsa oruç tutmaya devam edebilir.³⁵¹ Çünkü bu kişi, cumartesi gününe veya arefe gününe has oruç tutma niyeti ile hareket etmemektedir. Buna göre ramazan ayından bir gün önce, ya da cumartesi günleri oruçlu olan kişilerin niyetlerine göre hüküm farklı olacaktır. Bir kısmının yaptığı bu davranış mekruh olurken, diğerleri için mubah hükmü taşıyacaktır.

Bilindiği üzere nisap miktarı malı olan kişi, bu malın üzerinden bir yıl geçtikten sonra zekât ile mükellef olacaktır. Bir yıl dolmasına bir hafta kala malının nisap miktarını aşan kısmını zekâtтан kaçma niyeti ile bir yakınına hibe eden kişi ile

---

³⁴⁷ Buhârî, Vekâle, 5,6; Nesâî, Büyü', 64, 4594.

³⁴⁸ Buhârî, Büyü', 58, 90; Tirmizî, Büyü', 63, 1320.

³⁴⁹ Nesâî, Sıyam, 37, 2189.

³⁵⁰ Dâmâd, Abdullah b. Muhammed, *Mecma'ü'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-ebhur*,

Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabiyye, Beyrut, t.y.,s.254.

³⁵¹ Nesâî, Sıyam, 31, 2172.

son anda beklenmeyen bir durum sebebiyle malının nisaptan artan kısmını harcamak durumunda olan kişi, zekât mükellefi olmama bakımından aynı görünse de birinci kişi, ibadetten kaçma niyeti taşıdığı için diyanî hüküm olarak gayri meşru bir çizgide durmaktadır. İkinci kişi ise herhangi bir mesuliyet taşımamaktadır. Bu örnekler, davranışların meşruiyeti hakkında karar verirken niyetin önemini açıkça göstermektedir.

Şekil olarak aynı olmakla birlikte niyete göre hükmü değişen durumlara şu örneği de verebiliriz. Beyu'l-iyne³⁵² gibi akitler faizli işlemlere kapı aralamak için yapılırsa gayri meşru olurken, böyle bir niyet taşımadan yapılması durumunda meşru olmaktadır. Bir kişi bir malı 120 liraya vadeli olarak satın alıp önceden anlaşmalı olarak aynı satıcıya 100 lira peşin para ile satması durumunda cebinde 100 lira nakit para ve buna karşılık daha sonra ödemesi gereken 120 lira ile dükkândan çıkmaktadır. Bu işlem faizli işlemlere kılıf bulma amacıyla yapılması durumunda caiz olmayacaktır. Ancak 120 liraya vadeli olarak buzdolabı alan bir kişi, daha kullanmadan başka bir bölgeye tayininin çıktığını öğrendiği için ve taşıma masrafından kurtulmak amacıyla 100 lira peşin para ile o buzdolabını aldığı satıcıya satması durumunda yukarıdaki işlemle şekil olarak aynı niteliktedir. Ancak bu durumdaki kişinin amacı meşru olup, hileli yollarla haramı helâl yapma gayesi bulunmadığı için yapılan işlem caiz olacaktır.

Buna benzer daha birçok örnek vermek mümkündür. İftâ usûlünde bu husus mutlaka gözönünde bulundurulmalıdır. Kendisinden fetva istenilen müftî, taşınan niyete göre hükmü

---

³⁵² Beyu'l-İyne akdinin faizli işlem olduğu hakkında bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin, *İ'lâmü'l-muvakkîn an Rabbi'l-âlemin*, Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm 1423, V, 79-85.

değişebilecek durumlarda, müsteftilere (fetva isteyenlere) cevap verirken satırlarda yazanı aktarmakla yetinmeyip, sadırlarda olana göre Allah katında sorumluluk taşınacağına dikkat çekmekle yükümlüdür.

Şerî Hükümlere ve Kanuna Karşı Hileli Yollara

Başvurmamak

Fakihler, şerî bir esası ortadan kaldıran, maslahatlara aykırı olan ve bir hakkın iptaline sebep olan hileli davranışların meşru olmayacağını beyan etmişlerdir.³⁵³

Resûlullah'ın hadislerinde hileli yolları kapatan birçok uyarı bulunmaktadır:

İslâm'ın üzerine bina edildiği beş temel esastan biri olan zekât ibadetinde, hileli yollara başvurma amacıyla toplu olan malların ayrılması, ayrı olanların da bir araya toplanması yasaklanmış,³⁵⁴ zekâtta haksız davrananın onu hiç vermeyenler gibi olduğu ikaz edilmiştir.³⁵⁵

Zekât ibadetini yerine getirirken malın en değersiz olanını ayırıp da onu zekât olarak vermek şerî sorumluluğa hile karıştırma kapsamındadır. Nitekim bir gün Resûlullah (s.a.v.) elinde asa ile mescide girdi. Bir kişi zekât olarak getirdiği adî bir kuru hurma salkımını asmıştı. Resûlullah asa ile hurma

---

³⁵³ Zuhaylî, *Usûlu'l-fıkhi'l-islâmî*, II, 912; Ünsal, Ahmet, *İslâm Hukukunda Fayda İlkesi*, Nüans Yayınları, İstanbul 2006, s. 107. Fıkıhta Hileli yollara başvurma haram olduğunu gösteren deliller için bkz. İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkîin*, V, 87-102.

³⁵⁴ Buhârî, Zekât, 35, 53; Ebû Dâvûd, Zekât, 5, 1568; Nesâî, Zekât, 5, 2440; Tirmizî, Zekât, 4, 617.

³⁵⁵ Ebû Dâvûd, Zekât, 5, 1585.

salkımını dürttü ve şöyle buyurdu: “Bu zekâtın sahibi isteseydi bundan daha iyisini zekât olarak verebilirdi. Bu zekâtın sahibi kıyamet günü adî kuru hurma yiyecektir.”³⁵⁶

İman eden bir kimse günah olan eylemleri işlediğinde vicdanen rahatsızlık duyacak ve iç âleminde çatışma yaşayacaktır. İnsan psikolojisi, yaşadığı çatışmalardan çıkma temâyülü taşır. Bunun en sağlıklı yolu günah işlemeyi bırakmaktır. Bununla birlikte nefsanî arzularının peşinde koşanlar iman-günah ikileminde yaşadıkları gerilimi, bazen takva ve dindarlıklarını geri plana atıp, günah mefhumunu zihinlerinden çıkararak çözmeye çalışırken, bazen de işledikleri günahı günah olarak algılamayarak çözmeye çalışmaktadırlar. Her iki yol da insanı hüsrana götürecektir. Resûlullah (s.a.v) “Ümmetimden bazıları şarap içerler ona başka isimler verirler.”³⁵⁷ buyurarak şerî yasakları çiğnemek için yapılacak hilelere başvurup günahı başka adlar altında işlemeyi yasaklamıştır.

İçkinin haram olma illetinin sarhoş edicilik vasfı olduğundan hareketle bazı insanlarda sarhoş olmayacak ölçüde içilebilir düşüncesinin oluşmaması için Hz.Peygamber (s.a.v) “Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır”³⁵⁸ buyurmuştur. Böylelikle bu hususta hileli yollara başvurmaya engel olunmuştur.

İslâm rüşveti haram kılmıştır. Hileli yollara başvurup bağış, teberrü, hediye gibi başka adlar altında rüşvet alınması onu meşru kılmaz. Hz. Peygamber (s.a.v) “...Bağışlar, rüşvete dönüştüğünde onu almayı bırakınız.”³⁵⁹ buyurarak bu tehlikeye

---

³⁵⁶ Ebû Dâvûd, Zekât, 18, 1608.

³⁵⁷ Nesâî, Eşribe, 41, 5624; Ebû Dâvûd, Eşribe, 3688.

³⁵⁸ Nesâî, Eşribe, 25, 5573.

³⁵⁹ Ebû Dâvûd, Harac, 16, 2959.

dikkat çekmiştir. Zekât memuru olarak görevlendirdiği şahsın “Bu sizin (devletin) zekât malıdır. Bu da bana hediye verilmiştir.” demesi üzerine Resûlullah (s.a.v.) “Bu adam babasının ya da anasının evinde otursaydı kendisine hediye verilir miydi yoksa verilmez meydi?”³⁶⁰ buyurarak aslen gayri meşru olan bir işlemin sadece adını değiştirmekle meşruluk kazanmayacağını bildirmiştir.

Ölen kişinin geride bıraktığı mallar mirasçılarının hakkı olmaktadır. Mirası biran önce elde etmek amacıyla yakınını öldüren kişi kısas veya diyet cezası ile cezalandırılmanın yanında, öldürdüğü kişiden hiçbir mala **dava** vâris olamayacaktır.³⁶¹ Bu hüküm ile maddî hırs içinde olan vârislerin hileli yollara başvurup mûrislerini öldürme teşebbüslerinin önüne geçilmiş olmaktadır.

Yöneticiler sorumluluklarının yanında, diğer insanlarda olmayan yetkilere de sahip olmaktadır. Bu yetkiyi kötüye kullanıp şahsî menfaati için hileli yollara başvurmalarının vereceği zarar toplumun tamamına yansımaktadır. Resûlullah (s.a.v) Yemen’e vali olarak giden Muaz b. Cebel’e “Benden izinsiz hiçbir şey almayacaksın. Çünkü bu bir hıyanet olur. Her kim hıyanet yaparsa kıyamet günü yaptığı hıyanetle huzura gelir”³⁶² buyurmuştur. Bir başka hadis-i şerifte de “Ey İnsanlar! Sizden birisi bizim bir işimizin başına getirilirse ve o işten (elde edeceği) bir iğneyi veya daha küçüğünü bizden gizlerse bu bir bukağıdır. Kıyamet gününde Allah’ın huzuruna onunla beraber gelir.”³⁶³ buyurarak gerek kanunî düzenleme yaparken gerekse

---

³⁶⁰ Buhârî, Hibe, 15, 142.

³⁶¹ Ebû Dâvûd, Diyât, 18, 4564.

³⁶² Tirmizî, Ahkâm, 8, 1350.

³⁶³ Ebû Dâvûd, Akdiye, 5, 3581.

de kanunların uygulanma aşamasında hileli yollardan uzak durmanın gerekliliğini ifade etmiştir.

Hız. Âişe'nin satın alıp azat ettiği Berire'ye bir gün sadaka (zekât) eti getirildi. Bu etten Resûlullah'a ikram edildiğinde Resûlullah (s.a.v) bunu "Bu et Berire'ye sadakadır fakat bize hediyedir" diyerek kabul etmiştir.³⁶⁴ Hız. Peygamber'in zekât malı yemesi helâl olmadığı halde bu etin helâl olmasının nedeni, herhangi bir hileli yola başvurmadan etin "zekât malı" hükmünden "hediye" hükmüne dönüşmesidir. Berire'nin sadaka malından hediye ettiği eti Resûlullah'ın kabul etmesi, bir kişinin kendisinin alması haram bir malı önceden anlaşılarak başkasından hediye olarak almasına meşruiyet kapısı açmaz. Hileli yolları benimsemeye, önceden o haram işi yapmaya azmetme ve planlama vardır. Bu örnekte ise böyle bir gayretin olmadığı açıktır. Dolayısıyla bu hadisin hileli işleremeşruiyet kazandırma amacıyla kullanılması mümkün değildir.

Kaybedilen bir eşyayı bulan kişinin o mala sahip olmak amacıyla hileye başvurmaması için yapması gerekenler bizzat Resûlullah(s.a.v) tarafından beyan edilmiştir: "Kim bir yitik mal bulursa bir veya iki adaletli kimseyi şahit tutsun, gizlemesin ve kaybetmesin."³⁶⁵ Resûlullah'a lukatanın hükmü (bulunan mal, eşya) sorulduğunda şöyle buyurdu: "Onu bir sene ilan et. Eğer arayıcısı gelirse ona ver. Eğer gelmezse onun kabını ve ağız bağını tespit et. Onu malına kat. Eğer (bir gün) sahibi çıkıp gelecek olursa, onu kendisine ver."³⁶⁶

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz..."

³⁶⁴ Buhârî, Zekât, 62, 93; Nesâî, Zekât, 99, 2604.

³⁶⁵ Ebû Dâvûd, Lukata, 9, 1709.

³⁶⁶ Ebû Dâvûd, Lukata, 6, 1706.

(Bakara, 2/230) ayeti, beynûnet-i kübrâ (üç talakın kullanılmış olması) durumunda, kadının başka bir kişi ile evlenmedikçe eski eşine dönmesinin caiz olmayacağını ifade etmektedir. Hukukî bu hükmü, hileli yollara başvurup aşmaya çalışmak meşru değildir. Resûlullah (s.a.v) hülle yapan ve yararına hülle yapılanı lanetlemiştir.³⁶⁷ Sadece göstermelik bir nikâh akdi yapıp ikinci kocasıyla cinsi münasebet yapmadan ilk kocasına dönmek isteyen kişiye izin vermemiştir.³⁶⁸

Akitlerde hileli önlemenin yollarından birisi şahitlerle, resmi belgelerle veya ilan edilerek aleniyetin sağlanmasıdır. Erkek ve kadının birlikteliğinin meşru bir nikâh akdine dayalı olduğunun kamu nezdinde bilinirliğinin temin edilebilmesi için Resûlullah'ın def gibi bir çalgı çalıp ses ile de ilan edilmesini istemesinin³⁶⁹ sebeplerinden birisi de nikâh akdinde hileli yollara başvurulmasını önlemek içindir.

Meytenin iç yağın boyamada ve kandil yağı olarak kullanmanın hükmü sorulunca Resûlullah (s.a.v): "Allah, Yahudileri kahretsin. Onlara iç yağın haram kıldı. Bunun üzerine onu erittiler ve sonra satıp parasını yediler"³⁷⁰ buyurarak haramı hileli işlemlerle helâl kılmaya çalışmanın büyük bir vebal olacağına dikkat çekmiştir.

İslâm nesebin doğru tespitine ayrı bir önem vermiştir. Babasından başka bir kimsenin –onun kendi babası olmadığını bile bile- babası olduğunu iddia edenlere cennetin haram olacağını³⁷¹ haber veren Resûlullah (s.a.v), çeşitli menfaatler

---

³⁶⁷ Tirmizî, Nikâh, 26, 1127; Nesâî, Zînet, 25, 5072.

³⁶⁸ Buhârî, Talâk, 3, 9; Nesâî, Nikâh, 43, 3269.

³⁶⁹ Tirmizî, Nikâh, 6, 1094.

³⁷⁰ Buhârî, Enbiya, 52, 127; Tirmizî, Buyü', 60, 1313.

³⁷¹ Buhârî, Megâzî, 58, 327; Ebû Dâvûd, Edeb, 119, 5113.

elde etme gayesiyle nesebin sübutu hususunda hile yapılmasına mâni olmuştur.

Hayvan ticaretinde en çok başvurulan aldatma yöntemi, satılacak hayvanı besili göstermeye çalışmaktır. Resûlullah (s.a.v) böyle bir hileye engel olmak üzere “Herhangi biriniz sağmal koyun ve deve sattığında (fazla para almak amacıyla) sütünü sağmamazlık etmesin”³⁷² buyurmuştur.

İşin ehli olan bir uzman, elinden gelen tüm gayreti gösterdikten sonra ortaya çıkabilecek zararlardan sorumlu değildir. Ancak ehil olmadığı halde bir mesleği icra edenler, verecekleri zararı tazminle sorumludur. Nitekim Resûlullah (s.a.v) doktorluğa ehliyeti olmayan bir kimse doktorluk yapmaya kalkarsa sorumlu olacaktır buyurmuştur.³⁷³ Bu hüküm göstermektedir ki, mevcut yönetmelikleri hileli yollarla aşip sorumluluk taşıyan mevkilere gelenler, dünyevî ve uhrevî mesuliyetten kurtulamayacaktır.

Kurban kesilince kasap ücretini kesilen hayvanın etinden verilerek ödemenin caiz olmamasının³⁷⁴ ve kurban derisinin para ile satılmasının yasak olmasının nedeni, kurban ibadeti için ödenen meblağın bir kısmının hileli yöntemlerle geri almaya çalışmaya mâni olmak içindir.

Şerî yasakları hileli yöntemlere başvurup işlemeye çalışanlar “Ameller niyetlere göredir. Herkese niyet ettiğinin karşılığı vardır...”³⁷⁵ hadisini kavradıktan sonra zahirde işi kılıfına uydursa bile hakikatte o işin gayri meşru olduğunun farkına varır. Çünkü bir kişi başka insanları aldatabilir ancak

---

³⁷² Nesâî, Buyü’, 13, 4463.

³⁷³ Nesâî, Kasâme, 39, 4802.

³⁷⁴ Buhârî, Hac, 122, 191; Ebû Dâvûd, Menâsik, 20, 1769.

³⁷⁵ Buhârî, Menâkibu’l-Ensâr, 44, 118; Ebû Dâvûd, Talâk, 10, 2201; Nesâî, Tahâret, 60, 75; Tirmizî, Fedâilu’l-Cihad, 16, 1698.

kendisini asla aldatamaz. Bir işin meşruiyetini belirleyen temel ölçütlerden birisi kişinin amacı ve niyetidir.

Bu başlığı bitirmeden Hz. Peygamber'in bir uygulamasını şerî hile bağlamında değerlendirmek gerekmektedir. Bir gün hasta ve bir deri bir kemik olacak kadar zayıf ve bitkin olan bir kişinin bir cariye ile zina ettiğini haber alan Hz. Peygamber (s.a.v),bu kişiye yüz celde cezasını uygulamak yerine yüz tane hurma salkımı sapı ile bir defa vurmalarını emretmiştir.³⁷⁶Burada şerî hile olduğunu savunanlar bulunabilecektir. Ancak bizim kanaatimize göre Hz. Peygamber'in bu şekilde uygulama yapmasının sebebi şudur: Zina suçunu işleyenler için belirlenen yüz celde cezası kişinin öldürülmesini hedeflememektedir. Bahsi geçen kişiye had cezasının birebir tatbik edilmesinin, ölüme sebebiyet vermesi kuvvetle muhtemeldir. Dolayısıyla Hz. Peygamber(s.a.v), bu olayda şeriatın istemediği bir sonucun ortaya çıkacağını görerek tedbiren böyle bir hüküm vermiştir.

Hüküm Verirken Fıtratın (Yaratılış Şeklinin) Korunmasını Esas Almak

Resûlullah'ın verdiği hükümlerde fıtratın korunması ayrı bir önem taşır. Miraçta kendisine gösterilen süt ve şarap kaplarından sütü alması üzerine "Fıtrata yöneldin. Fıtratı aldın." denilmiştir.³⁷⁷

Allah insanları erkek ve kadın olmak üzere iki farklı yapıda yaratmıştır. Bu farklılığın korunması gerekir. Hz. Peygamber (s.a.v) kadınlardan erkeklere benzemeye

---

³⁷⁶ Ebû Dâvûd, Hudûd, 33, 4472.

³⁷⁷ Buhârî, Enbiya, 26, 69; Tirmizî, Tefsir, 18, 3336.

Çalışanlara, erkeklerden de kadınlara benzemeye çalışanlara lanet etmiştir.³⁷⁸

İnsanoğlu mkerrem bir varlık olarak yaratılmıştır. Onun bu saygınlığını korumak gerekir. İnsanlık onuruna aykırı eylemler fıtrı yapıya aykırılık teşkil etmektedir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) bir gün Kâbe’yi tavaf ederken, burnundaki halka ile bir başkasını çeken bir adama rastladıda halkayı eliyle koparmış ve onu eli ile götürmesini emretmiştir.³⁷⁹ Bu uyarısıyla insanoğlunun fıtraten sahip olduğu mkerremlik vasfının korunmasına işaret etmiştir.

İnsan hayatta olduğu hürmete layık olduğu gibi öldüğünde de bu saygıya layıktır. Nitekim Resûlullah (s.a.v) “lnn kemiğini kırmak, onu diri iken kırmak gibidir”³⁸⁰ buyurmuştur. Savaşta öldürülen düşman askerlerine msle yapmayı (organlarını kesmeyi) yasaklamıştır.³⁸¹

Hız. Peygamber’in, Allah’ın yarattığını değiştirip güzellik gayesiyle dövme yaptırmayı, kadınların estetik amaçla yüzündeki kılları yoldurmalarını, peruk takmalarını,³⁸²bařın bir kısmını tıraş edip bir kısmını tıraş etmeyip bırakmayı³⁸³ yasaklamasının temel nedeni fıtratın korunmasını sağlamaktır.

Resûlullah (s.a.v), insanlara hitabederken güneşin altında ayakta duran bir adam gördüğünde durumu araştırmış ve kendisine “Bu Eb İsrâil’dir. Ayakta durmayı, oturmamayı, glgelenmemeyi ve bu halde oruç tutmayı adadı” denilince

---

³⁷⁸ Buhârî, Libas, 61, 101; Tirmizî, İsti’zan, 67, 2934; Eb Dâvûd, Libas, 29, 4097.

³⁷⁹ Eb Dâvûd, Eyman ve’n-Nzur, 19, 3302; Nesi, Eyman ve’n-Nzur, 30, 3790.

³⁸⁰ Eb Dâvûd, Cenâiz, 57, 3207.

³⁸¹ Nesi, Tahrîmu’d-Dem, 10, 4033.

³⁸² Tirmizî, İsti’zan, 66, 2931; Nesi, Zînet, 23, 5063.

³⁸³ Nesi, Zînet, 59, 5196.

“Ona söyleyin. Konuşsun, gölgelensin, otursun ve orucunu tamamlasın”³⁸⁴ buyurarak insan fıtratının ihtiyaçlarını gözetten bir hüküm vermiştir.

İnsan fıtratının ibadete ihtiyacı olduğu kadar dinlenmeye, meşru bir şekilde eğlenmeye de ihtiyacı vardır. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) dünyalık tüm lezzet ve işleri bir kenara bırakıp, sürekli namaz kılmaya, devamlı oruç tutmaya ve hiçbir zaman evlenmemeye karar verenleri duyduğunda bunun yanlış olacağını bildirerek bu kişileri kuvvetli bir şekilde uyarmış ve kendisinin, hayatında uyguladığı ibadetler ile fitrî ihtiyaçlar arasındaki dengeyi, herkesin örnek almasını istemiştir.³⁸⁵

Sahabenin cinsel konularda günaha girme endişesiyle hadım olalım mı? sorusu ile karşılaşınca Resûlullah (s.a.v)“Hayır” diye cevap vermiş, fıtrata aykırılık taşıyacağı için insanları bundan nehyetmiştir.³⁸⁶Bu konuda irade zayıflığı sebebiyle ile günah işleme endişesi taşıyanları, fitrî bir çözüm olarak evlilik yapmaya, buna imkânı olmayanları da nafil oruç tutmaya yönlendirerek³⁸⁷ fıtrata uygun çözümler sunmuştur.

Sünnet olmanın, koltuk altının ve avret yeri temizliğinin sağlanmasının, tırnak kesmenin ve bıyığı kırpmanın gerekliliğini ifade eden hadiste³⁸⁸ bu beş şeyin fıtrattan olduğunun beyan edilmesi de fitrî yapının korunmasına verilen değeri göstermektedir.

---

³⁸⁴ Buhârî, Eyman ve’n-Nüzur, 31, 79; Ebû Dâvûd, Eyman ve’n-Nüzur, 19, 3300.

³⁸⁵ Buhârî, Nikâh, 1, 1; Ebû Dâvûd, Salâtu’t-Tatavvu’, 27, 1369.

³⁸⁶ Buhârî, Tefsir, 108, 137; Tirmizî, Nikâh, 2, 1088.

³⁸⁷ Ebû Dâvûd, Nikâh, 1, 2046; Nesâî, Sıyam, 43, 2238.

³⁸⁸ Buhârî, Libas, 63, 105; Nesâî, Tahâret, 9, 9.

Bilim ve teknik sahasındaki büyük gelişmeler hayatın birçok alanında yeni uygulamaları da beraberinde getirmiştir. İnsan, hayvan ve bitki üzerinde yapılan sun'î işlemler, gen teknolojisi ile ulaşılan sonuçlar, günümüzde yeni fikhî soruları da beraberinde getirmiştir. Bu meselelerde isabetli karara ulaşabilmek için fakihlerin, verdikleri fetvalarda fıtratı koruma ilkesini göz önüne alma sorumluluğu bulunmaktadır.

Fıtratın korunması ilkesi günümüzde de önemini korumaktadır. Kapitalist sistemin bir neticesi olarak sırf daha fazla kâr elde etme amacıyla ve doğuracağı zararlar hesaba katılmadan genetiği değiştirilmiş gıda maddeleri üretmenin fikhî hükmünü araştırdığımızda fıtratın korunması ilkesi bize, bu uygulamanın meşruiyet problemi taşıdığını göstermektedir.

Zararın Ortadan Kaldırılmasına Öncelik Vermek

Fıkhnın temel hedeflerinden birisi, toplumda her hak sahibinin hakkını elde etmesini temin edip hiçbir ferdin zarara uğramamasını sağlamaktır. Bu amaca yönelik olarak ortaya çıkan zararların giderilmesinin gerekliliği fikhî bir ilke olarak benimsenmiştir.³⁸⁹

Hz. Peygamber (s.a.v), toplumda zarara yol açan durumların önlenmesi için üç aşamalı bir yöntem uygulamıştır. Buna göre; zulüm ve haksızlığın yol açtığı sorumluluğa ve günaha dikkat çekmiş, Müslümanlara zulme engel olma vazifesi yüklemiş ve bir konuda hüküm verirken önceliği zararın ortadan kaldırılmasına vermiştir.

---

³⁸⁹ Sübkî, Ebû Nasr Taceddin Abdülvehhab, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1991, s. 41; Şevâkibe, Adnan Dayfullah, *el-Kavâidü'l-usûliyye:te'sîl ve tatbik*, Darü'n-Nefâis, Amman 2011, s. 90.

Resûlullah (s.a.v): “Bir mü’mine zarar veren veya hile yapan melundur.”³⁹⁰“Zarar verene Allah zarar verir. Güçlük çıkarana Allah güçlük çıkarır.”³⁹¹“Bizi aldatan bizden değildir.”³⁹²“Zulüm (haksızlık) kıyamet gününde zulümâtır (karanlıklardır).”³⁹³ buyurarak çevresine zarar verenlerin büyük bir günah ve vebal yüklenmiş olacağını haber vermiştir.

İnsanların bir kısmı çevrelerine zarar vermenin günah olduğunu bile bile aynı davranışları yapmaya devam edecektir. Bu durumda salih insanların onları uyarma ve engel olma sorumluluğu devreye girmektedir. Mü’minin bir kötülük ile karşılaştığında onu eliyle düzeltmesi, buna gücü yetmiyorsa diliyle yapılan yanlış düzeltmeye çalışması, en son başvurulacak yöntem olarak da kalbiyle buğzetmesi gerekmektedir.³⁹⁴ Bir gemide yolculuk yaparken alt kattakilerin gemide delik açmalarına üst kattakiler kayıtsız kalırsa zararı herkes çekecektir.³⁹⁵

Zarar ve zulüm, mevki sahibi kimselerden gelirse de bu uyarı görevi devam etmektedir. Nitekim zalim hükümdara adaletli olmasını söylemek en büyük cihattır.³⁹⁶

Zararın ortadan kaldırılmasına öncelik verilmesinin ve salih insanlara zulme mâni olma hususunda görev yüklenmesinin sebebi, önlenmemesi durumunda zararın toplumun tüm fertlerine sirayet edecek olmasıdır. Durumun önemine binaen Resûlullah (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Bir

---

³⁹⁰ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 27, 2006.

³⁹¹ Ebû Dâvûd, Akdiye, 31, 3635.

³⁹² Ebû Dâvûd, İcâre, 50, 3452.

³⁹³ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 82, 2099.

³⁹⁴ Nesâî, İman, 17, 4975; Tirmizî, Fiten, 10, 2263.

³⁹⁵ Buhârî, Şerîke, 6, 11.

³⁹⁶ Ebû Dâvûd, Melâhim, 17, 4244; Tirmizî, Fiten, 12, 2265.

kimse bir toplum içerisinde bulunur ve o toplumda günahlar işlenir de –buna mâni olmaya güçleri yettiği halde mâni olmazlarsa- onlar ölmeden önce Allah mutlaka azabını gönderir.”³⁹⁷ “...Siz zalime el çektirmedikçe ve onu gerektiği şekilde hakka çevirmedikçe size de kurtuluş yoktur.”³⁹⁸

Resûlullah'ın fetvalarına baktığımızda fayda ile zarar çatıştığında faydanın elde edilmesine değil zararın bertaraf edilmesine öncelik verdiğini görmekteyiz.

İhrama giren kişilerin avcılık yapması, hayvan öldürmesi caiz olmamakla birlikte yılan, akrep, fare, yırtıcı köpek ve saldırgan hayvan, ihramlı kişi tarafından öldürülebilir.³⁹⁹ Canlılara zarar vermenin yasak olduğu halin ihram süresince devam etmesi yerine bahsi geçen hayvanların öldürülmesine izin verilmesi fayda-zarar denkleminde zararın izalesine öncelik verildiğini göstermektedir.

Zararın izalesine öncelik verildiğine bir başka örnek olarak şu hükmü verebiliriz: Tıraş olmak ihram yasakları arasındadır. Bununla birlikte başındaki bitlerden dolayı rahatsızlık duyan olursa tıraş olabilir. Buna karşılık olarak ya üç gün oruç tutulur, ya altı fakir doyurulur ya da bir koyun kurban kesilir.⁴⁰⁰

Kaybolmuş bir davar ile karşılaşınca ne yapması gerektiğini soran sahabeye Resûlullah (s.a.v) “Ona sahip çık. Çünkü o ya senindir ya bir din kardeşindir ya da kurdundur” buyurmuştur. Bu hükmün temelinde ortaya çıkabilecek zararların önlenmesi gelmektedir. Ortaya çıkması muhtemel bir zarar olmadığında bu hüküm değişmektedir. Bu sebeple

---

³⁹⁷ Ebû Dâvûd, Melâhim, 17, 4339.

³⁹⁸ Tirmizî, Tefsir, 6, 3238.

³⁹⁹ Buhârî, Ebvâbu'l-Muhsar, 18, 23; Ebû Dâvûd, Menâsik, 39, 1848.

⁴⁰⁰ Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 96, 2838.

Resûlullah (s.a.v), yitik develerin alınmasına, kendi başına durduğu zaman devenin telef olmayacağı gerekçesi ile izin vermemiştir.⁴⁰¹

Süveyd b. Hanzala (r.a.) rivayet etmiştir: “Aramızda Vâil b. Hucr olduğu halde Resûlullah’ı görmek üzere yola çıktık. Vâil’i bir düşman yakaladı. Topluluk yemin etmeyi günah saydı, ben ise onu kurtarmak için “O, benim kardeşimdir” diye yemin ettim. Bunun üzerine düşmanı onu salıverdi. Resûlullah’a geldik. Ona insanların günah olur diye yemin etmediklerini benim ise o kardeşimdir diyerek yemin ettiğimi haber verdim. Resûlullah (s.a.v) “Doğru söylemişsin. Müslüman, Müslümanın kardeşidir” buyurdu.⁴⁰² Bu olayda Resûlullah, Vâil’in düşmanı tarafından zarara uğramasını önlemek için “kardeş” kelimesinin muhatabın ilk duyduğunda anlayacağı manadan başka bir manada kullanılmasına izin vermiştir.

Bir kişinin başkasından aldığı borcu ödeme imkânı olduğu halde hemen ödemeyip geciktirmesinde menfaati olabilir ancak bu durum borç aldığı kişinin zarara uğramasına sebep olmaktadır. Bu durumda zarara uğrayanın hakkının savunulması önceliklidir. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) “Zengin borcunu geciktirmesi zulümdür” buyurmuştur.⁴⁰³

Utbe’nin kızı Hind, Resûlullah’a gelip: Yâ Resûlallah! Kocam Ebû Sufyan çok cimri bir kimsedir. ona ait olan maldan ona söylemeden ailemize yedirmemde bana günah var mıdır? diye sorunca Resûlullah (s.a.v) örfe göre bir ailenin yiyebileceği

---

⁴⁰¹ Buhârî, Musâkat, 13, 20; Ebû Dâvûd, Lukata, 4, 1704.

⁴⁰² Ebû Dâvûd, Eyman ve’n-Nüzur, 7, 3256.

⁴⁰³ Buhârî, Havâlât, 1, 1; Ebû Dâvûd, Buyü’, 10, 3345; Tirmizî, Buyü’, 66, 1324.

miktarı aile halkına yedirmende sana bir günah yoktur”⁴⁰⁴ buyurmuştur. Bu hüküm ile zarara uğrayan insanların mağduriyetleri giderilmiştir. Haber verilmeden alınacak miktarın örfe kabul edilebilecek bir ölçüde olması gerektiği beyan edilerek de taraflardan birinin zararı giderilirken diğer tarafın zarara uğramaması sağlanmıştır. İslâm’da zarar vermek meşru olmadığı gibi zarara, zararlar karşılık vermek de meşru değildir.⁴⁰⁵

Semüre b. Cündüb’in ensardan bir adamın bahçesinin içinde hurma ağacı vardı. Semüre’nin oraya girip çıkmasından adam rahatsız oldu. Hurma ağacını ya satmasını ya nakletmesini yahut da hibe etmesini istemesine rağmen tüm teklifleri Semüre reddetmişti. Durum Resûlullah’a intikal ettirilince Semüre’nin bu davranışı bahçe sahibine zarar verdiği için hurmanın sökülmesine hükmetmiştir.⁴⁰⁶ Bu örnek olayda Resûlullah (s.a.v) Semüre’nin faydasına olan şekilde değil, onun verdiği zararı ortadan kaldırmaya öncelik vererek davayı neticelendirmiştir.

Tabiatla hayvanların yaşaması birçok açıdan faydalar barındırmakla birlikte çevreye zararlı olmaları durumunda faydalı yönlerine değil, zararın bertaraf edilmesine öncelik verilerek bu hayvanların öldürülmesi meşru olmaktadır.⁴⁰⁷

İslâm’da kişilere tanınan mülkiyet hakkı özgürlüğüne dayalı olarak, normal şartlarda herkesin elindeki malı satıp satmama özgürlüğü bulunmaktadır. Mal ve eşyaların yüksek fiyatlardan satılmasını temin için malın arzının kısıtlanması satıcıların menfaatinedir. Ancak bu durum halkın zarara

---

⁴⁰⁴ Buhârî, Nafakât, 4, 9.

⁴⁰⁵ Mâlik, Muvatta’, Akdiye, 2758.

⁴⁰⁶ Ebû Dâvûd, Akdiye, 31, 3636.

⁴⁰⁷ Buhârî, Bedi’l-Halk, 15, 115; Nesâî, Sayd, 4259.

uğramasına yol açtığında, Hz. Peygamber'in ihtikâr yapanları âsî (günahkâr) insanlar olarak nitelemesi⁴⁰⁸ göz önüne alınarak ihtikâr yasağı devreye girer ve öncelik, bâyin'in menfaatine değil ortaya çıkan zararın önlenmesine verilir.

Güç ile Sorumluluk Arasında Dengeyi Sağlamak

İslâm fitrî bir dindir. İnsan, gücü ve imkânları ölçüsünde sorumludur. İnsanın güç ve iradesinin sınırlarını en iyi bilen onun yaratıcısıdır. Allah Teâlâ insanları güç ve kudretleri ölçüsünde sorumlu tutmuştur. Kimseye gücünü aşan mükellefiyet yüklememiştir.⁴⁰⁹

İnsanlar güç ve takatlerinin üstünde bir yükümlülükle mükellef değildir. Güç yetiremeyeceği işleri terkettiğinden dolayı kulların azaba uğramayacağı hususunda fukaha hemfikirdir.⁴¹⁰

Fıkıhta insanların sahip oldukları ehliyet, vücûp ve edâ ehliyeti olarak tanımlanmaktadır.⁴¹¹ Vücûb ehliyeti, kişinin lehine ve aleyhineolan meşru hakların lüzumuna elverişli olmasıdır.⁴¹² Edâ ehliyeti ise, kişinin dinen ve hukuken meşru ve muteber olabilecek bir şekilde fiil ortaya koymaya elverişli olmasıdır.⁴¹³

---

⁴⁰⁸ Müslim, Müsâkat, 26, 1605; Ebû Dâvûd, İcâre, 47, 3447.

⁴⁰⁹ Bakara, 2/286.

⁴¹⁰ Şevâkibe, *el-Kavâidü'l-usûliyye*, s. 77.

⁴¹¹ Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012, s. 317.

⁴¹² Zerka, Mustafa Ahmed, *el-Fikhü'l-İslâmî fî sebbihi'l-cedid*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1967, II, 739-740; Dibânî, Abdülmecid, *el-Minhâcü'l-vâdîh fî ilmi usûli'l-fikh*, Bingazi 1995, I, 150.

⁴¹³ İbnü'l-Emin Mahmud Esad, *Telhis-u usûl-i fıkıh*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2002, s. 279.

Vücûb ehliyetinde akıl ve yaş olgunluğuna bakılmaksızın sadece insaniyet vasfı esas alınırken, edâ ehliyetinde akla istinat edilir ve bu ehliyetle sahip kişinin hukuken sözlerine ve fiillerine itibar edilir.⁴¹⁴ Teklifle sorumlu tutulabilecek bir ehliyet için akıl olgunluğu gereklidir. Akıl sahibi olanların edâ ehliyeti tam, akli eksik (kâsır) olanların edâ ehliyeti kâsırdır.⁴¹⁵

Bir kişinin sahip olduğu edâ ehliyeti, ortaya çıkan arızalar ve engeller sebebiyle daralabilir ya da tamamen ortadan kalkabilir. Ehliyet ârızaları semavî ve kesbî olarak ikiye ayrılır. Semavî ehliyet ârızaları; delilik, çocukluk, ateh, unutmama, uyku, bayılma, kölelik, maraz'ul-mevt, hayız, nifas ve ölümdür. Kesbî ehliyet ârızaları ise; cehalet, sefeh, sarhoşluk, hezl (şaka), hata, sefer ve ikrahtır.⁴¹⁶

Fakihler yaptıkları bu tasnifle kimsenin gücünün üstünde bir yükü mükellef olmayacağını, herkesin durumuna göre sorumluluk oranlarının değişebileceğini ortaya koymuşlardır.

Hız. Peygamber'in hadislerinde güç ile sorumluluk arasındaki dengenin sağlanması ilkesinin tatbikini gösteren birçok örnek bulunmaktadır. Ashab, beyat esnasında emirlerini dinlemek ve itaat etmek üzere beyat ediyoruz dediğinde

---

⁴¹⁴ Ferfur, Salih-Abdüllatif, Muhammed, *el-Veciz fî usûli istinbatî'l-ahkâm*, Dimaşk 1985, s. 382.

⁴¹⁵ Habbâzî, Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğnî fî usûli'l-fıkıh*, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1983, s. 365; Karaman, Hayreddin, *Fıkıh Usûlü*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1964, s. 168.

⁴¹⁶ Molla Fenâri, Şemseddin Muhammed b. Hamza, *Fusûlü'l-bedâiyi' fî usûli'l-şerâi'*, İstanbul 1872, s. 292-324; Zuhaylî, *Usûlu'l-fıkıhî'l-İslâmî*, I, 169-187; Uzunpostalıcı, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, Konya 2007, s. 67-100.

Resûlullah “*gücünüzün yettiği kadar*” diye ilave açıklamada bulunmuştur.⁴¹⁷

Uyanıncaya kadar uyuyandan, sağlığına kavuşuncaya kadar cinnet geçirenden ve ergenliğe ulaşıncaya kadar çocuktan kalem kaldırılmıştır hadisi⁴¹⁸ insanlara güçlerinin üstünde mükellefiyet yüklenmediğini gösterir. Buna göre, namazın uykuda geçmesi -gerekli tedbirler alındıktan sonra- kusur değildir. Bir kişi unuttur ya da uyuyakalırsa namazını hatırlayınca kılması gerekir.⁴¹⁹ Oruçlu olduğu halde unutarak yerse orucunu bozmayıp tamamlamalıdır. Çünkü ona Allah yedirmiş ve içirmiştir.⁴²⁰

Güç-sorumluluk dengesinin sağlanmasına yönelik Resûlullah (s.a.v) “*Gücünüzün yeteceği kadar işi üzerinize alın. Yoksa siz usanmadıkça Allah Teâlâ usanmaz. Allah katında amellerin en hayırlısı az da olsa devamlı olandır*” buyurmuş⁴²¹ ve bu ilkeye aykırı davrananları uyarmıştır.

Sürekli oruç tutmaya, namaz kılmaya karar veren İbn Amr’a Resûlullah (s.a.v.) sen bu ağır ibadeti yerine getirmeye güç yetiremezsin. Onun için bazen nafile oruç tut, bazen tutma buyurmuş;⁴²² ayakta dikilmeye, oturmamaya, gölgelenmemeye, konuşmamaya ve bu şekilde oruç tutmay⁴²³ nezreden Ebû İsrâil’e Hz. Peygamber konuşmasını, oturmasını, gölgelenmesini orucunu bu şekilde tamamlamasını emretmiştir.⁴²³

---

⁴¹⁷ Buhârî, Ahkâm, 4, 9; Nesâî, Beyat, 25, 4169; Ebû Dâvûd, Harac, 9, 2940.

⁴¹⁸ Ebû Dâvûd, Hudud, 17, 4398; Nesâî, Talâk, 21, 3415.

⁴¹⁹ Nesâî, Mevâkıf, 53, 615.

⁴²⁰ Buhârî, Eyman ve’n-Nüzur, 15, 46.

⁴²¹ Buhârî, Savm, 51, 78; Nesâî, Kible, 13, 762.

⁴²² Buhârî, Enbiya, 39, 91.

⁴²³ Buhârî, Eyman ve’n-Nüzur, 31, 79; Ebû Dâvûd, Eyman ve’n-Nüzur, 19, 3300.

İki oğlunun kolundan tutarak yürümeye çalışan yaşlı bir adama rastlayınca Resûlullah (s.a.v) bunun nesi var? diye sormuş, yürüyerek Kâbe'ye gitmeyi adadığını öğrenince, "Bu kişinin kendisine işkence yapmasından Allah elbette müstağnidir" buyurmuş ve ona bir bineğe binmesini emretmiştir.⁴²⁴

Bâsur rahatsızlığı sebebiyle namaz ibadetini kılmakta zorluk çeken sahabeye Resûlullah (s.a.v) "Namazı ayakta kıl, gücün yetmezse oturarak, ona da gücün yetmezse yan üstü yatarak kıl"⁴²⁵ buyurarak güç ile sorumluluk arasındaki denge kurulmasına işaret etmiştir.

Allah Teâlâ, yolculuk esnasında Ramazan orucunu kazaya bırakmaya izin vermiştir.⁴²⁶ Çünkü yolculukta sıkıntı ve zorluklarla karşılaşma durumu söz konusu olmaktadır. Bir gün Resûlullah (s.a.v) bir ağacın gölgesinde su ile serinletilen bir adama rastlamıştı. Durumu sorduğunda kendisine o kişinin oruç tutarak yolculuğa devam eden bir kişi olduğu haber verildi. Bunun üzerine "Yolculukta oruç tutmanız, -sizden zorunlu olarak istenen- taat ve ibadet değildir. Allah'ın size tanıdığı bir ruhsat var. Onu kabul edip kullanın" buyurdu.⁴²⁷ Hamza b. Amr el-Eslemî, Yâ Resûlallah! Ben yolculukta kendimde oruç tutacak gücü buluyorum dediğinde Resûlullah (s.a.v) ona, istersen tut, istersen tutma diye cevap vermiştir.⁴²⁸ Bu iki olayı bir arada değerlendirdiğimizde bir olayda hem ruhsat hem de azimete dayalı hüküm varsabunlardan hangisine

---

⁴²⁴ Buhârî, Ebvâbu'l-Muhsar, 38, 56; Tirmizî, Nüzur ve'l-Eyman, 9, 1576; Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 42, 3853.

⁴²⁵ Buhârî, Taksîru's-Salât, 19, 33.

⁴²⁶ Bakara, 2/184.

⁴²⁷ Nesâî, Sıyam, 47, 2257.

⁴²⁸ Nesâî, Sıyam, 56, 2294.

göre amel etmenin daha faziletli olacağı kişinin güç ve kuvvetine göre belirlenecektir.

İnsanların mâlik olmadığı şeyi adamaya (nezretmeye), mâlik olmadığı bir köleyi azad etmeye ve nikâhlanmadığı bir kadını boşamaya hakkının olmaması⁴²⁹ insanların haklarının sahip oldukları güç ve imkânlar ile sınırlı olduğunu göstermektedir.

Kadınların cihad ile sorumlu tutulmaları güçlerini aşan bir mükellefiyet olacağı için bu mükellefiyetten sorumlu tutulmamışlardır. Cihada çıkmak için izin isteyen Hz. Âişe'ye Resûlullah (s.a.v) “Kadınların cihadı hacdır” buyurmuştur.⁴³⁰

İnsan bir sözü söyleyip söylememe hususunda iradesine göre hareket edebilir ancak kalbinden geçenleri kontrol edebilmesi oldukça zordur. Büyük sıkıntı, öfke ve kızgınlık ya da aşırı sevinçli durumlarda insanoğlu bazen malını mülkünü satmayı, eşyalarını hibe etmeyi, kölesi varsa azad etmeyi, eşinden boşanmayı aklından geçirebilmektedir. Bu esnada kalbinden geçirdiklerine hâkim olabilmek neredeyse imkânsızdır. Bu durumdaki kişiyi içinden geçirdiklerini yapmakla yükümlü tutmak, güç-sorumluluk dengesine uymayacaktır. Bu sebeple Resûlullah (s.a.v) “Konuşmadıkça veya işlemedikçe ümmetimin içinden geçirdiğini, Allah ümmetime bağışlamıştır”⁴³¹ buyurmuştur.

Herkesin gücü ölçüsünde sorumlu tutulduğuna bir başka örnek niyâbeten hacca izin verilmesidir. Maddî imkânı yeterli olmakla birlikte yaşlılık veya hastalık sebebiyle hac ve

---

⁴²⁹ Buhârî, Edeb, 44, 76; Tirmizî, Talâk, 6, 1191; Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 17, 3772.

⁴³⁰ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 61, 90; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 4, 2618.

⁴³¹ Buhârî, Itk, 6, 12; Tirmizî, Talâk, 8, 1193; Nesâî, Talâk, 22, 3416; Ebû Dâvûd, Talâk, 14, 2209.

umre yapamayacak olanlar başkalarını kendileri yerine bu ibadeti yapmak üzere gönderebilirler. Babasının yaşlı bir ihtiyar olduğunu, hacca, umreye ve yolculuğa gücü yetmeyeceğini söyleyen sahabeye Resûlullah (s.a.v) “Öyleyse onun yerine sen haccet ve umre yap” buyurmuştur.⁴³²

Fıkıhta hüküm verilirken zannı gâlip yeterli görülmektedir. Her meselede yüzde yüz kesin bilgi aramak teklif-i mâlâyutak olacaktır. Bir sofrada önümüze et geldiğinde bu hayvanın besmele çekilerek kesilip kesilmediğini yüzde yüz bilmememiz onu haram kılmamakta, zannı gâlibe göre hareket etme imkânımız bulunmaktadır. Müslümanın bile bile Allah’ın zikrini terk etmesi tabî bir olay olmayacağı için zannı gâlip ile hayvanın şerî kurallara uygun kesildiğine hükmedip o eti yiyebiliriz. Nitekim Hz. Âişe’nin bedeviler et getiriyorlar, keserken besmele çekip çekmediklerini bilmiyoruz demesi üzerine Resûlullah (s.a.v) o eti besmele çekip yemeye izin vermiştir.⁴³³

Borç alan kişinin zamanında borcunu ödemesi ideal olandır. Ancak herhangi bir kötü niyet ve kasıt olmaksızın borcunu ödeme imkânı kalmamış insandan zorla borcu tahsil etmeye çalışmak ondan gücünün üstünde bir iş beklemek olacaktır. Bu sebeple dara düşmüş borçluya mühlet tanıyıp kolaylık göstermek gerekir.⁴³⁴

Hayvan sahipleri, hayvanlarının çevreye zarar vermemesi için gerekli tedbirleri almakla sorumludur. Ancak hayvanların her hareketini kontrol altına almak her zaman mümkün olmamaktadır. Güç-sorumluluk ilkesi gereği

---

⁴³² Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 2, 2611.

⁴³³ Nesâî, Kurban, 39, 4414.

⁴³⁴ Tirmizî, Buyü’, 65, 1322.

hayvanların kendiliğinden meydana koydukları zararlar hederdir, tazmin edilmez.⁴³⁵

Hadislerdeki güç-sorumluluk dengesine bir başka örnek; ramazan ayında oruç yasaklarını ihlal edip orucunu bilerek bozan sahabiye Resûlullah (s.a.v) keffaret olarak köle azad etmesi, iki ay peş peşe oruç tutması, atmış fakiri doyurması gerektiğini söylemiş ancak bu kişinin söylenenlerden hiçbirisine gücü yetmediği için onu sorumlu tutmamıştır. Toplanan sadakalardan kendisine vererek onu tasadduk etmesini istemiş ancak kişinin, toplumda benden daha fakiri yok ki demesi üzerine de o hurmaları ailesiyle yemesine izin vermiştir.⁴³⁶

Tek bir ridâ (elbise) ile namaz kılınıp kılınamayacağı sorulunca Resûlullah (s.a.v) “Hepinizin iki ridâsı var mıki!”⁴³⁷ buyurarak insanların gücünün üstünde işlerle sorumlu tutulmayacağına dikkat çekmiştir.

Geceleri sürekli ibadet edip, gündüzleri oruç tutan kişiye Resûlullah (s.a.v) “Böyle yapma. Geceleri ibadetini de yap, uykunu da uyu. Gündüzleri bazen nafile oruç tut bazen tutma. Çünkü gözlerinin sende hakkı var, vücudunun sende hakkı var, eşinin sende hakkı var, misafirin sende hakkı var”⁴³⁸ buyurmuştur.

Bir başka rivayette de, Resûlullah (s.a.v), kadınlardan uzak durma, et yememe, yatakta uyumama, sürekli oruç tutma kararı verenleri duyunca “Bazı insanlara ne oluyor ki de böyle söylüyorlar. Hâlbuki ben namaz kılarım, uyurum, oruç tutarım, tutmadığım zaman da olur. Kadınlarla evlenirim. Kim benim

---

⁴³⁵ Buhârî, Diyât, 27, 50.

⁴³⁶ Müslim, Sıyam, 14, 2651.

⁴³⁷ Nesâî, Kible, 14, 763.

⁴³⁸ Nesâî, Sıyam, 76, 2384.

sünnetimden ayrılırsa benden değildir"⁴³⁹ buyurarak güç ve sorumluluk dengesini tutturamayanları çok kuvvetli bir şekilde uyarmıştır.

Tedbir ve İhtiyatı Gözetmek

İhtiyat kavramının fıkıh literatüründe müstakil bir teorisinin olmamasından dolayı, herkes tarafından kabul edilen istilahî tanımlaması bulunmamaktadır. Bununla birlikte fakihlerin bir kısmının fikhî meselelerin izahı esnasında ihtiyat kavramına yer verdikleri görülmektedir.⁴⁴⁰ Bizim burada tedbir ve ihtiyat kavramı ile ifade etmek istediğimiz, Allah Teâlâ'ya karşı görev ve sorumluluklarımızı yerine getirirken hataya düşmemizi ortadan kaldıracak ya da en azından asgari seviyeye indirecek şekilde davranmamızdır.

Bu ilkeye göre, Allah'ın muradına uygun çözümlere ulaşmayı hedefleyen bir fakih, fetva ve hüküm verirken hata ve yanılma payını dikkate alarak tedbirli ve ihtiyatlı olmayı sağlayacak sonuçlara ulaşmalıdır.⁴⁴¹

İhtiyata dayalı olarak men edilen bir husus her zaman haram vasfı taşımaz. Kerahiyyet (tenzihen ya da tahrimen) hükmü de söz konusu olabilmektedir.

Hz. Peygamber'in hadislerinde hüküm ve fetvada ihtiyatı elden bırakmamayı öğütleyen birçok uyarı bulunmaktadır. Bu hususa örnek olarak şu hadis-i şerifleri sunabiliriz:

---

⁴³⁹ Nesâî, Nikâh, 4, 3203.

⁴⁴⁰Bkz. Pala, Ali İhsan, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2009, s. 18-24.

⁴⁴¹ İhtiyat kavramı ve fikhî hükümlere etkileri için bkz. Semâî, Muhammed Ömer, *Nazariyyetü'l-ihitiyâtî'l-fikhî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2007, s. 301-426; Belkâ, *el-İhtiyat*, s. 347- 514.

“Helâller bellidir. Haramlar da bellidir. Ancak helâl ile haram arasında şüpheli şeyler vardır. Şüphelerden sakınan kişi ırzını ve dinini kurtarmış demektir. Kim de şüpheli şeylere dalarsa muhtemelen harama girmiş olur.”⁴⁴²Bu tehlikeden kurtulabilmek için şüpheyi düşüren şeyleri bırakıp, şüpheyi düşürmeyen işlere yönelmek gerekmektedir.”⁴⁴³“Kul, mahzurlu olan şeye düşmekten çekinerek mahzurlu olmayan şeyi terk etmedikçe takvalı kişilerin derecesine ulaşamayacaktır.”⁴⁴⁴

Resûlullah'ın taksim edilmeden ganimetleri almayı, her türlü afetten etkilenmez hale gelmeden hurma satmayı ve kişinin (elbisesini beline) bağlamadan namaz kılmasını nehyetmesinde⁴⁴⁵ tedbiri esas aldığı görünmektedir. Ganimetin taksiminden önce bir şey alınırsa, başkasına ait olanı alma ihtimali vardır. Salahı belli olmadan meyve satıldığında, bir afet yaşanılırsa haksız kazanç ortaya çıkacaktır. Elbise sıkıca bağlanmadan namaza durulursa, bir rüzgâr estiğinde setr-i avret şartı ihlal edilmiş olacaktır.

Hız. Peygamber'in ve ehl-i beytin zekât alması caiz değildir. Resûlullah(s.a.v) sahibi bilinmeyen, yere düşmüş bir hurmaya rast geldiğinde onun zekât mallarından olma ihtimaline binaen ihtiyatlı davranır ve o hurmayı alıp yemezdi.⁴⁴⁶ Bir yiyecek getirildiği zaman da araştırır ve bu hediye midir yoksa sadaka mıdır diye sorardı. Sadaka denilirse sahabeye, siz yiyin der kendisi ise yemezdi.⁴⁴⁷

---

⁴⁴² Buhârî, Büyü', 2, 5; Ebû Dâvûd, Büyü', 3, 3330; Tirmizî, Büyü', 1, 1219; Nesâî, Eşribe, 50, 5676.

⁴⁴³ Nesâî, Eşribe, 50, 5677.

⁴⁴⁴ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme, 14, 2568.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, Büyü', 22, 3369.

⁴⁴⁶ Buhârî, Büyü', 4, 9; Ebû Dâvûd, Zekât, 29, 1651.

⁴⁴⁷ Buhârî, Hibe, 5, 11; Nesâî, Zekât, 98, 2603.

Avının başında kendi köpeğinden başkasını bulan kişiye Resûlullah (s.a.v): “Sen o avı yeme. Çünkü sen ancak kendi köpeğinin üzerine “Bismillah” dedin. Diğer köpeği besmele çekerek göndermedin. Köpeklerden hangisinin bu avı öldürdüğünü bilmiyorsun”⁴⁴⁸ buyurarak ihtiyata göre hareket edilmesini istemiştir. Buna benzer bir örnek olarak, Resûlullah (s.a.v) “Besmele ile oku attığında avı ölmüş bulursan onu ye. Fakat suya düşmüşse onu yeme. Çünkü onu okun mu yoksa suyun mu öldürdüğünü bilemezsin”⁴⁴⁹ buyurmuştur.

Mü'minde bulunması gereken vasıflardan birisi de tedbirli olmaktır. Akıllı bir Müslüman bir delikten iki defa sokulmaz.⁴⁵⁰ Resûlullah (s.a.v) yiyecek içecek kaplarının üzerlerini örtmemizi, su kaplarının ağızlarını kapatmamızı ve kapıları arkadan kapatmamızı istemiş; bardağın kırık yerinden su içmeyi, içilecek şeyin içerisine üfleme, ⁴⁵¹ içi görünmeyen bir su kabının ağzından su içmeyi, pislik yiyen hayvana binmeyi, ⁴⁵² uyku zamanı evlerde, yanan ateş bırakmayı, ⁴⁵³ gece karanlığı çöktüğünde çocukları dışarı bırakmayı, ⁴⁵⁴ iç kıyafet giymeden tek parça bir elbiseye bürünüp dizleri dikerek oturmayı men etmiştir.⁴⁵⁵ Bu yasakların temel nedeni, ortaya çıkabilecek muhtemel zararlardan bu ümmeti korumak, tedbirli ve ihtiyatlı olmayı öğretmektir.

Resûlullah'a ele geçirilen ehl-i kitaba ait kapları kullanmak sorulduğunda, eğer başka kaplar bulursanız onlarla

---

⁴⁴⁸ Buhârî, Buyü', 3, 8; Nesâî, Sayd ve'z-Zebâih, 1, 4244.

⁴⁴⁹ Nesâî, Sayd ve'z-Zebh, 18, 4278; Ebû Dâvûd, Sayd, 22, 2849.

⁴⁵⁰ Ebû Dâvûd, Edeb, 24, 4850.

⁴⁵¹ Ebû Dâvûd, Eşribe, 16, 3722; Tirmizî, Eşribe, 15, 1950.

⁴⁵² Ebû Dâvûd, Eşribe, 14, 3719

⁴⁵³ Buhârî, Bedi'l-Halk, 16, 120; Tirmizî, Taam, 15, 1873.

⁴⁵⁴ Buhârî, Bedi'l-Halk, 11, 87.

⁴⁵⁵ Nesâî, Zînet, 107, 5306.

yyiniz içiniz. Fakat başka kaplar bulamazsanız onların kaplarını suyla yıkayıp kullanabilirsiniz⁴⁵⁶ buyurarak ihtiyatlı olmayı öğretilmesinin yanında, ihtiyatın ihtiyacın giderilmesine engel olmaması gerektiğini de öğretmiştir.

Hz. Peygamber'in ecir-i has olarak kişilerin emrinde ücretle çalışan kimselerin, işverenleri hakkındaki şahitliklerini kabul etmemesi⁴⁵⁷ adaleti temin için aldığı tedbirlerdendir.

Resûlullah (s.a.v) bir kavme karşı gazaya gittiğinde sabah oluncaya kadar baskın yapmazdı. Sabah, ezan sesi işitilirse o toplumun İslâm'a girdiği anlaşılır ve savaştan vazgeçerdi.⁴⁵⁸ Gece baskını yapılmamasının nedeni, tedbirli davranıp yanlışlıkla Müslümanların öldürülmesine mâni olmak içindir.

Resûlullah (s.a.v) ticaret ehline hitaben: "Ey Tüccar topluluğu! Alış-verişe yemin ve yalan karışır. Ticaretinizi sadaka vermek sûretiyle temizleyin" buyurmuştur.⁴⁵⁹ Böylelikle elde edilen kazancın şüpheli kısımları temizlenerek tamamının helâl kazanç olmasının yolu gösterilmiştir. Ticarete ihtiyatlı davranmayı Resûlullah'ın yaptığı alış-verişlerde görmekteyiz. Nitekim Resûlullah (s.a.v) aldığı bir şeyin ücretini öderken olması gerekenden daha ağır tartarak ücreti öderdi.⁴⁶⁰

Uyuyan kişinin elinin avret mahalline dokunması veya başka sebepten dolayı kirlenme ihtimali mevcuttur. Tedbir ve ihtiyat gereği Hz. Peygamber (s.a.v) uykudan uyanan kişinin

---

⁴⁵⁶ Buhârî, Zebâih ve's-Sayd, 4, 4; Ebû Dâvûd, Et'ime, 45, 3839.

⁴⁵⁷ Ebû Dâvûd, Akdiye, 16, 3600.

⁴⁵⁸ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 101, 153.

⁴⁵⁹ Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 22, 3778.

⁴⁶⁰ Nesâî, Buyû', 54, 4569.

elini üç defa yıkamadan su dolu kaba sokmasını yasaklamıştır.⁴⁶¹

İhtilam olduğunu hatırlamadığı halde uyandığında elbisesinde ıslaklık bulunan kişinin durumu sorulduğunda Resûlullah (s.a.v), gusûl abdesti alsın buyurmuştur.⁴⁶² Bu hükümde de ihtiyatın esas alındığı görülmektedir.

Masumiyet karinesine göre beraat-ı zimmet asıldır. İnsanların aksi ispatlanana kadar suçsuz olması asıldır. Tedbir ve ihtiyat, asıl halin korunmasına öncelik vermeyi gerektirir. Hâkimin bu gerçeği dikkate alarak ceza vermek ile affetmek arasında tereddüt yaşaması durumunda cezalandırmada acele etmeyip ihtiyatlı davranıp affa meyletmesi daha doğru olur. Hâkimin afta yanılması, cezada yanılmasından çok daha hayırlıdır.⁴⁶³

Tedbir ve ihtiyata dayanan bir başka hüküm, salgın hastalık durumunda karantina uygulamasına geçilmesidir. Hz. Peygamber (s.a.v) “Bir yerde taun hastalığının çıktığını duyarsanız oraya girmeyiniz. Bulunduğunuz yerde ortaya çıkarsa taundan kaçarak oradan çıkmayınız”⁴⁶⁴ buyurmuştur.

Resûlullah’ın durgun suya bevledip sonra orada abdest almayı yasaklamasının,⁴⁶⁵ pislik yiyen hayvanın etini yemek ve sütünü içmekten men etmesinin⁴⁶⁶ de temel sebebi tedbir ve ihtiyatı gözetmektir.

Hz. Peygamber’e başvurupısrarla idarî görev almak isteyenler olmuştur. Ancak Resûlullah (s.a.v) yöneticilik

---

⁴⁶¹ Ebû Dâvûd, Tahâret, 49, 103; Nesâî, Tahâret, 1, 1; Tirmizî, Tahâret, 1, 1.

⁴⁶² Ebû Dâvûd, Tahâret, 94, 236.

⁴⁶³ Tirmizî, Hudûd, 2, 1447.

⁴⁶⁴ Buhârî, Enbiyâ, 56, 140; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 6, 3103.

⁴⁶⁵ Nesâî, Gusûl, 1, 396.

⁴⁶⁶ Tirmizî, Taam, 23, 1884; Nesâî, Kurban, 43, 4425.

konusunda kendilerini yeterli ve hak sahibi görüp de talepte bulunan bu kişilerin taleplerini kabul etmemiştir.⁴⁶⁷ Hz. Peygamber'in bu şekilde davranmasının bir sebebi de, ısrarla yöneticilik arzusunda bulunanların makam sevdası ile haksızlık ve yanlış uygulamalar yapmalarına engel olmaktır. Bu kişilerin görev taleplerinin reddedilmesinde tedbir ve ihtiyatın etkili olduğu görülmektedir.

Bir kadının yeni evlenen çiftlere, ben ikinizi de emzirdim siz sütkardeşiniz demesi üzerine Resûlullah (s.a.v), başka delilaramaksızın kadının sözüne itibar edip böyle bir evliliğin devamı nasıl olur diyerek bu evliliği sona erdirmiştir.⁴⁶⁸ Bu uygulamadan hareketle, doğru söylediğine dair kanaat oluşunca ihtiyatlı olmanın bir gereği olarak sütannelik iddiasının geçerliliğine hükmetmek isabetli olacaktır. Ancak bu iddiada bulunan kişinin sırf evlenenleri ayırmak için yalan söylediği kanaati oluşacak olursa hüküm farklı olacaktır.

"Abdesti tam al. Burnuna iyice su çek. Oruçlu iken müstesna"⁴⁶⁹ hadisi iki farklı açıdan tedbiri içermektedir. Abdestin eksiksiz tamamlanması ve farkında olmadan yıkanması gereken bazı yerlerin noksan kalmaması için bir tedbir hükmü olarak belirli bir ölçüde mübalağa istenirken, oruçlu olunması durumunda istemeden orucun bozulmasını önlemek üzere tedbirli davranıp ağza ve buruna su verirken mübalağa yapmaksızın alınması istenmektedir.

Resûlullah'ın çabuk ekşiyip keskinleşen iki şeyi mesela ham hurmayı, üzüme veya olgun hurmaya karıştırıp meşrubat yapmayı yasak edip, onların her birinden ayrı ayrı içecek

---

⁴⁶⁷ Ebû Dâvûd, Akdiye, 3, 3579.

⁴⁶⁸ Buhârî, Şehâdât, 13, 24; Nesâî, Nikâh, 57, 3315.

⁴⁶⁹ Nesâî, Tahâret, 71, 87.

yapılmasını istemesinin⁴⁷⁰ sebebi, içeceklerin alkollü hale dönüşmeden içilmesini sağlamaktır. Burada da tedbir ve ihtiyatın devrede olduğu görülmektedir.

Bir çocuğun nesebi hakkındaki Utbe ile Zem'a arasındaki tartışmada Resûlullah (s.a.v) çocuk döşek sahibinindir. Zina eden erkeğe mahrumiyet düşer hükmünü vererek cariyenin efendisi Zem'a'ya çocuğu vermiştir. Ancak doğan bu çocuğun Utbe'ye benzediğini görerek eşi Sevde bt. Zem'a'ya hitaben: "Ey Sevde! Bundan sonra sen bu Abdurrahman'dan perdelen (tesettüre dikkat et)." buyurmuştur.⁴⁷¹ Abdurrahman, doğan çocuğun ismidir. Utbe, çocuğun kendisine ait olduğunu iddia eden kişidir. Bu olayda Hz. Peygamber çocuk daha fazla Utbe'ye benzediği halde sahib-i firaş olduğu için çocuğu, cariyenin efendisi Zem'a'ya vermiştir. Zem'a, ezvâc-ı tahirattan Sevde'nin babasıdır. Babasının yanında karşılaşabileceği bu çocuğun gerçekte onun çocuğu olmama ihtimali sebebiyle Sevde (r.a)'nın, tedbiren onun yanında örtülü bulunmasını istemiştir.

Burada zikredilen tüm örnekler göstermektedir ki, fikhî görüş ortaya koyarken fakihin zihninde her zaman tedbire yönlendirme ve ihtiyatlı hareket etme prensibi bulunmalıdır.

Müslümanlar dinî hayatlarını müftîlerden aldıkları fetvalara göre yaşamaktadırlar. Bu sebeple fikhî bir meselede fikir beyan etmek başlı başına mesuliyetli bir iştir. Dünyaya ait işlerinde hataya düşmemek için nasıl ki tedbirli olmakgözetiliyorsa, yapılan faaliyetin uhrevî sorumluluğu düşünülerek fetva verirken de tedbir ve ihtiyat elden bırakılmamalıdır. Bununla birlikte tedbir ve ihtiyat ilkesinin

---

⁴⁷⁰ Nesâî, Eşribe, 13, 5528; 17, 5536.

⁴⁷¹ Buhârî, Buyü', 3, 7; Nesâî, Talak, 49, 3470.

sınırları doğru tespit edilmelidir. Müsteftînin her sorduğu soruya, helâl olup olmadığını araştırmadan ihtiyatlı olma bahanesi ile haram hükmünü vermek büyük hata olur. Çünkü harama helâl demek büyük bir günah olduğu gibi, helâla haram demek de aynı ölçüde büyük bir günahıdır.

Hükümde ihtiyatlı olma ilkesi ile kolaylık ilkesini beraber değerlendirme mecburiyeti vardır.⁴⁷² İhtiyat ilkesi daha çok helâllik vasfının sübutunda şüphe bulunan durumlarda gündeme gelmektedir. Kolaylık ilkesi ise, varlığı sabit bir hükmün uygulanmasında karşılaşılan sıkıntılarda fıkıhın genel hedef ve amaçlarına muhalif olmamak şartıyla, ruhsatlara yönelmeyi ve insanlara güçlerinin üstünde mükellefiyet yüklenmemesini ifade etmektedir.

Hükme ulaştıran bir yöntem olarak ihtiyat ilkesine başvurabilmek için, belirli şartların bulunması gerekmektedir. Kuralları ve çerçevesi çizilmemiş bir ihtiyat anlayışı; vehm, vessese, zan ile örülmüş ve şeriatın ana hedeflerinden uzak sonuçlara götürmesi kaçınılmaz olacaktır.

İhtiyatı gerektiren şüphenin kuvvetli olması, naslarda izin verilen ruhsatları ortadan kaldıracı olmaması, başkalarının haklarını ihlale yol açmaması, mükellefleri gereksiz şekilde sıkıntıya sokacak nitelikte olmaması, makasıd-ı şerîaya aykırı sonuçlar doğurmaması ihtiyatla hüküm verirken dikkat edilmesi gereken şartların başında gelmektedir.⁴⁷³

---

⁴⁷²İhtiyat ilkesi ile kolaylık ilkesisinin arasındaki irtibat için bkz. Bâ Hüseyin, Yâkup b. Abdulvehhâb, *Ref'ü'l-harac fi'ş-şeriatil-İslamiyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2007, s. 115-130.

⁴⁷³Pala, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, s. 243-257.

Zarurî Durumlara Uygun Çözümler Üretmek

İslâm dini sadece belirli bir bölge ve dönem için değil kıyamete kadar tüm insanlık için hayat rehberi olmaya devam edecektir. İnsanların zaman zaman beklenmedik olaylar ve zarurî durumlarla karşılaşması kaçınılmaz olmaktadır. Naslarda, zaruret durumlarına yer verilmiştir. Birçok ayette zaruret halinde nasıl davranılması gerektiği beyan edilmiştir.⁴⁷⁴ Bu durumlara çözüm önerileri sunmak İslâm'ın evrenselliğinin bir neticesi olmaktadır.⁴⁷⁵ Aksi halde İslâm'ın tam manasıyla hayatı kuşatması mümkün olmayacaktır.

Resûlullah (s.a.v), zaruretle karşılaşan ashabına mevcut şartlara uygun çözümler sunmuştur. Bu örneklerin bir kaçını burada zikretmek istiyoruz:

Hız. Peygamber (s.a.v), yanında yiyeceği olmayan sahabenin ölmüş deve eti (meyte) yemesine,⁴⁷⁶ vücudundaki kaşıntıdan yakınanlara ipek gömlek giymelerine,⁴⁷⁷ kaçtığı için yakalanamayan devenin ok atılarak yakalanmasına,⁴⁷⁸ burnu kesilen Arfece b. Esad'ın gümüşten yaptırdığı burnun kokması üzerine altından bir burun yaptırmasına⁴⁷⁹ izin vermiştir.

Uhud savaşından sonra, Ya Resûlallah! Her şehid için mezar kazmak zor olacak denildiğinde Resûlullah (s.a.v):

---

⁴⁷⁴ Bkz. Bakara 2/173, 185, 239; Nisâ 4/103; Mâide 5/3; En'âm 6/119, 145; Nahl 16/106, 115.

⁴⁷⁵ İslâm fıkhdında zaruret kavramının tanımı ve kapsamı için bkz. Zuhaylî, Vehbe, *Nazariyyetü'z-zarûreti's-şerîyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982, s. 66-192; Baktır, Mustafa, *İslâm Hukukunda Zaruret Hali*, Akçağ Yayınları, Ankara t.y.

⁴⁷⁶ Ebû Dâvûd, Et'ime, 36, 3816.

⁴⁷⁷ Buhârî, Cihad, 90, 131; Nesâî, Zînet, 94, 5276; Tirmizî, Libas, 2, 1776.

⁴⁷⁸ Buhârî, Şerike, 3, 6; Tirmizî, Sayd, 18, 1524.

⁴⁷⁹ Ebû Dâvûd, Hatem, 7, 4232; Nesâî, Zînet, 41, 5129; Tirmizî, Libas, 31, 1826.

“Mezar kazınız. Derin ve güzel kazınız. Sonra iki ve üçünü bir kabre koyunuz” buyurarak⁴⁸⁰ bir meseledeki hükmün zarurete bağlı olarak değişebileceğini göstermiştir.

Resûlullah (s.a.v) Mekke’nin haram bölge olduğunu otunun koparılamayacağını, ağacının kesilemeyeceğini açıkladığı esnada Abbas (r.a.)’ın kuyumcular ve kabirlerimiz için izhir otu müstesna olsun demesi üzerine Resûlullah (s.a.v) “İzhir otu, müstesnadır”⁴⁸¹ buyurmuştur. Musâb b. Umeyr, Uhud savaşında şehit edildiğinde üzerinde bulunan kıyafeti baştan ayağa kadar tüm vücudunu örtmeye yeterli olmayınca Resûlullah(s.a.v) baş kısmının kıyafetle örtülmesini, ayaklarının ise izhir otu ile örtülmesini istemiştir.⁴⁸²

Bir sefer esnasında yağmura tutulduklarında Resûlullah (s.a.) namazı devesinin üzerinde îmâ ile kıldırılmıştır.⁴⁸³

Hız. Peygamber (s.a.v) bir insan öldüğü zaman gündüz defnedilmesini istemiş ancak bir zarurî durum ortaya çıkarsa geceleyin defnedilmesine de izin vermiştir.⁴⁸⁴

Dilenmek helâl değildir. Ancak Resûlullah (s.a.v) kaçınılmaz durumlarla karşılaşanlara mesela, afete uğrayan kimselerin helak olan malını tedarik edinceye kadar dilenmesine ve kendisini tanıyan üç kişinin yoksulluğuna şahitlik edeceği, gerçek manada fakir olanların, geçinebileceği malı tedarik edinceye kadar dilenmesine izin vermiştir.⁴⁸⁵

İstihaze kanı gören kadına, bu halin zarurî bir durum olması sebebiyle Hız. Peygamber (s.a.v) müddet dolup hayız

---

⁴⁸⁰ Nesâî, Cenâiz, 86, 2012; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 65, 3215.

⁴⁸¹ Buhârî, Cenâiz, 76, 104; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 110, 2861.

⁴⁸² Ebû Dâvûd, Cenâiz, 30, 3155.

⁴⁸³ Tirmizî, Salât, 301, 407.

⁴⁸⁴ Nesâî, Cenâiz, 37, 1895.

⁴⁸⁵ Tirmizî, Zekât, 38, 676; Ebû Dâvûd, Zekât, 26, 1639; Nesâî, zekât, 80, 2570.

kanı kesilince gusledip namaza başlaması gerektiğini beyan etmiştir.⁴⁸⁶

Câbir b. Abdullah hedy kurbanı olarak belirlediği deveye binilip binilmeyeceğini sorduğunda Resûlullah(s.a.v) “Başka bir binek buluncaya kadar ve ona mecbur olduğun sürece eziyet etmeden bin”⁴⁸⁷ buyurarak zaruret halinin hükme etki edeceğini göstermiştir.

Bu ve benzeri örnekler Resûlullah’ın fıkında zaruretin ayrı bir yeri olduğu ve ortaya çıkan meşekkatlere bağlı olarak ruhsat niteliğinde hafifletici çözümler sunduğu görülmektedir.

Ayet ve hadislerde zarurete dayalı olarak beyan edilen hükümlerden yola çıkan fakihler, “Zaruretler memnu’ olan şeyleri mubah kılar.”⁴⁸⁸ “Zaruretler kendi miktarlarınca takdir olunur.”⁴⁸⁹ “Hâcet umumî olsun hususî olsun zaruret menzilesine tenzil olunur.”⁴⁹⁰ kâidelerinitespit edip, karşılaştıkları zarurî durumlara uygun çözüm önerileri içeren hükümler ortaya koymuşlardır.

Cahiliye Yanlışını Kaldırmak

Resûlullah (s.a.v) nübüvvet vazifesi ile görevlendirildikten sonra, yaşadığı toplumda var olan inanç ve davranışlardaki yanlışları düzeltmeye, ıslahı mümkün olmayan uygulamaları da tamamen kaldırmaya yönelik hükümler ortaya koymuştur. Cahiliye adetlerini araştıran ve onları yaşatmaya

---

⁴⁸⁶ Nesâî, Tahâret, 134, 203.

⁴⁸⁷ Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 76, 2789.

⁴⁸⁸ Mecelle madde 21.

⁴⁸⁹ Mecelle madde 22.

⁴⁹⁰ Mecelle madde 32.

çalışanları, Allah katında en sevimsiz insan zümreleri arasında saymıştır.⁴⁹¹

Cahiliye inancına dayalı olup toplumda yapılagelen ve Resûlullah'ın yasakladığı uygulamalara şu örnekleri verebiliriz:

Cahiliye toplumu zilhicce ve muharrem ayı çıkıncaya kadar umre yapmayı haram sayardı. Resûlullah (s.a.v) şirk ehline ait olan bu yanlış ortadan kaldırmak maksadıyla Hz. Âişe'ye zilhicce ayında umre yapması için izin vermiştir.⁴⁹² Yine, cahiliye dönemindeki hac aylarında (şevval, zilkade ve zilhicce) umre yapılamaz yanlış da kaldırılmış ve her ayda umre yapmanın caiz olduğu bildirilmiştir.⁴⁹³

Cahiliye döneminde kocası ölen kadın bir yıl yas tutardı. Yılsonunda bir deve tezeği alarak arkasına atar ve matemden çıkardı. Bu uygulamalar kaldırılmış, kocası ölen kadının dört ay on gün yas tutacağı beyan edilmiştir.⁴⁹⁴

İslâm'dan önce Araplar arasında ağıt yakma ve yas tutma merasimlerinin varlığı bilinmektedir. Ağıtçılığı meslek haline getirerek geçimlerini bu yoldan temin eden kadınlar; çığlık atarak, saçlarını yolarak, üstünü başına yırtarak bu törenleri düzenliyorlardı. Bu törenlerde İslâm'ın şiddetle yasakladığı itikad ve amelle ilgili pek çok unsur da bulunmakta idi.⁴⁹⁵ Cahiliyyenin yanlış uygulamalarını içeren niyâhayı (ölünün arkasından yakaları yırtarak ve yanakları döverek ağlamayı) Hz.Peygamber yasaklamıştır.⁴⁹⁶Resûlullah (s.a.v)

---

⁴⁹¹ Buhârî, Diyât, 8, 21.

⁴⁹² Buhârî, Hac, 34, 47; Ebû Dâvûd, Menâsik, 79, 1987.

⁴⁹³ Buhârî, Şerike, 15, 21; Nesâî, Menâsiku'l-Hac, 77, 2800.

⁴⁹⁴ Nesâî, Talâk, 63, 3516.

⁴⁹⁵ Uludağ, Süleyman, "Ağıt" *DİA*, İstanbul 1988, I, 470.

⁴⁹⁶ Buhârî, Cenâiz, 36, 53; Tirmizî, Cenâiz, 21, 1004; Ebû Dâvûd, Cenâiz, 24, 3127.

kadınlarla beyat ettiğinde ölünün arkasından feryâd-ü figanla ağlamamak üzere de beyat etti. Bunun üzerine kadınlar: Yâ Resûlallah! Cahiliye döneminde bazı kadınlar, biz yakınlarımıza ağlarken bize katılmışlardı. Şimdi de biz onlara katılamaz mıyız? diye sorduklarında Resûlullah (s.a.v) buna izin vermemiştir.⁴⁹⁷

Kureyşliler atalarının adını anarak yemin ediyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v) ataların adını anarak yemin etmeyi yasaklayarak yemin edileceği zaman Allah'ın adıyla yemin etmenin gerekliliğini ifade buyurmuştur.⁴⁹⁸ Bu konuda eski alışkanlığını hemen bırakamayıp farkında olmadan "Lat'a yemin ederim." diyenlerin bu sözlerinin peşinden hemen "Lâ ilâhe illallah" demelerini istemiştir.⁴⁹⁹

Cahiliye döneminde herkesin kendi sorumluluğunu yükleneyeceği ve şahsî sorumluluğun esas olması gerektiği anlayışı yerleşmediği için başkalarının işlediği suç sebebiyle masum insanlar da cezaya maruz bırakılmakta iken, Resûlullah (s.a.v) "Bir suçlu, ancak kendi hesabına suç işler"⁵⁰⁰ buyurarak toplumda mevcut olan bu yanlış uygulamayı kaldırmıştır.

Muâmelat sahasında da cahiliye yanlışları kaldırılmıştır. Müşterinin aldığı kumaşa bakmadan sadece eliyle dokunmaktan ibaret olan mülâmese akdi,⁵⁰¹ satıcının kumaşı müşterinin önüne atması ve alıcının top halindeki kumaşı açıp bakmadan satın aldığı münâbeze akdi,⁵⁰² çakıl taşını atınca bey

---

⁴⁹⁷ Nesâî, Cenâiz, 15, 1852.

⁴⁹⁸ Buhârî, Menâkibu'l-Ensar, 25, 57; Tirmizî, Nüzur ve'l-Eyman, 7, 1573; Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 4, 3744.

⁴⁹⁹ Nesâî, Eyman ve'n-Nüzur, 11, 3755.

⁵⁰⁰ Tirmizî, Fiten, 2, 2248.

⁵⁰¹ Buhârî, Buyü', 63, 96; Mâlik, Muvatta', Buyü', 76; Tirmizî, Buyü', 67, 1325.

⁵⁰² Nesâî, Buyü', 24, 4487.

akdinin tamamlandığı akit, garar içeren akitler,⁵⁰³ doğacak devenin yavrusunun daha doğmadan satılması,⁵⁰⁴ nikâh-ı şigar (bir kimsenin kızını bir kişiye, o da kızını o adama mehir vermeden nikâhlanması)⁵⁰⁵ cahiliye döneminde olup da daha sonra yasaklanan akitlerdendir.

Müzdelife vakfesinde müşrikler güneş doğuncaya kadar bulundukları yerden dağılmazlardı. Resûlullah güneş doğmadan yola çıkarak bu uygulamayı kaldırmıştır.⁵⁰⁶

Cahiliye döneminde toplumda yaygın bir şekilde var olan insanların ataları ile övünmesi, asabiyet davası peşinde koşması ve bu uğurda mücadelede bulunması Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından yasaklanmış,⁵⁰⁷ ensar ve muhacirinin bir kavga esnasında kendi kabilelerini yardıma çağırmaları üzerine “Bu cahiliyet çağrısını bırakınız”⁵⁰⁸ buyurarak haklı ve haksız ayırımı yapmadan, sırf aynı kabileye mensubuz diyerek taraf tutmanın yanlış bir davranış olduğunu bildirmiştir.

Devenin ilk yavrusunun doğduğu zaman putlar için kesilmesi, recep ayını ta’zim için kurban kesilmesi,⁵⁰⁹ safer ayının ve bazı eşyaların uğursuz kabul edilmesi⁵¹⁰ Resûlullah’ın, cahiliye yanlışları olarak görüp kaldırdığı uygulamalardandır.

---

⁵⁰³ Nesâî, Büyü’, 27, 4495.

⁵⁰⁴ Nesâî, Büyü’, 68, 4600.

⁵⁰⁵ Buhârî, Nikâh, 29, 48; Nesâî, Nikâh, 60, 3319.

⁵⁰⁶ Buhârî, Hac, 101, 160; Tirmizî, Hac, 60, 897; Nesâî, Menâsiku’l-Hac, 213, 3032.

⁵⁰⁷ Ebû Dâvûd, Edeb, 112, 5121; Nesâî, Tahrîmu’d-Dem, 27, 4098; Tirmizî, Menâkib, 4213.

⁵⁰⁸ Buhârî, Menâkib, 11, 30.

⁵⁰⁹ Buhârî, Akîka, 3, 7; Nesâî, Fera ve Atire, 1, 4203; Tirmizî, Kurban, 13, 1548.

⁵¹⁰ Buhârî, Tıb, 19, 27.

Cahiliye döneminde halk yılda iki günü bayram olarak kutlar ve eğlenceler yapardı. Resûlullah (s.a.v) Medine'ye gelince "Sizin de eğleneceğiniz iki gününüz var. Allah, cahiliye dönemindeki o günlerin yerine size daha hayırlısını verdi. Onlar da Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir"⁵¹¹ buyurarak eskiden kalma eğlence günlerini kaldırmıştır.

Fıkhi ilkeler başlığı altında "Cahiliye yanlışını kaldırmak" şeklinde bir mevzunun yer alması ilk bakışta yadırganabilir. Ancak bizim kanaatimize göre Resûlullah'ın bu uygulamaları yeni ihtida etmiş bir toplumda yaşayan fakihler için çok önemli metodolojik bilgiler içermektedir. Resûlullah'ın bu uygulamaları; yanlışla kayıtsız kalmamayı, genel kabul görmüş hatalı davranışların ortadan kaldırılmasında kararlı olmayı, uzun zamandır uygulana geldiği için insanların zor terk edeceği konularda sadece sözle değil bizzat uygulama yapılarak zihinlerdeki engelleri kaldırmayı, yasaklanan hususun yerine mümkünse alternatif uygulamalara yer vermeyi öğretmektedir.

Bu ilkenin günümüze yansımaları şu şekilde olmaktadır. Fakihlerin öncelikle içinde yaşanan toplumun İslâm öncesi yaptıkları uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmaları gerekir. Çünkü verilecek fetvalarda, eskiden beri yapıldığı için alışkanlık olmuş yanlış eylemlere kapı açacak çözümler sunulmamalıdır. Seddü'z-zero' konusu işlenirken ifade edildiği üzere, böyle toplumlarda bir davranış aslen mubah olduğu halde günah eylemlere düşüreceği kuvvetle muhtemel ise yasaklanma yoluna gidilebilir.

Hız. Peygamber'in cahiliye yanlışını kaldırma mücadelesi, fakihlere sadece yeni ihtida etmiş bir toplumda

---

⁵¹¹ Nesâî, Salâtu'l-Iydeyn, 1, 1556.

değil, bunun yanında Müslüman olmasına rağmen başka kültürlerin etkisinin baskın olup, dinî bilgi ve uygulamaların zayıfladığı toplumlarda da fikhî bilgi üretirken dikkat etmeleri gereken ilkelereışaret etmektedir.

“Müslüman Kimliği” Oluşmasını Temin Etmek

Sosyolojik açıdan tesadüfen bir araya gelmiş, aralarında karşılıklı etkileşim ve mensubiyet duygusu oluşmayan insan toplulukları hernekadar aralarında zaman ve mekân yakınlığı bulunsa bile sosyal grup olarak değil sosyal yığın olarak tanımlanmaktadır. Bir insan topluluğunun varlığını sosyal grup olarak sağlayabilmesi için tanınabilir olması yani hüviyeti, kimliği tespit edilebilir olması gerekir.⁵¹²

Toplumda bir sınıf oluşumu, cemiyetin bir parçasının geri kalanlardan farklı niteliklerinin bulunması ve aralarında “sınıf şuurunun” mevcudiyeti ile gerçekleşir.⁵¹³

Bir grubun varlığından söz edebilmek için ortak gaye, değer ve normların benimsenmesi, karşılıklı etkileşim içinde duygusal bir ortamın sağlanması ve fertleri birleştirici öğelerin olması gerekir.⁵¹⁴

Hız. Peygamber’in yeni bir ümmet teşkil ederken esas aldığı prensiplerden birisi özgünlük olmuştur.⁵¹⁵ Müslümanların, hayatın her alanında diğer kültür ve medeniyetleri taklit etmeyen, kendisine ait değerler sistemine

---

⁵¹²Arslantürk, Zeki, Amman M. Tayfun, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 164, 167.

⁵¹³ Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji (Toplumbilimi)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987, s. 186-187.

⁵¹⁴ Ercan, Recep, “Sosyolojinin Temel Kavramları”, *Sosyoloji*, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 69-70.

⁵¹⁵ Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s. 253.

ve medeniyet algısına sahip olması için hükümler beyan etmiştir.

Hz. Peygamber'in davetine uyup İslâm ile müşerref olanların, bulundukları toplumlarda asimile olmadan, kendi benlikleri ve farklılıkları ile var olmaya devam edebilmeleri için bazı tedbirlerin alındığını görmekteyiz.

Resûlullah'ın, Yahudiler ve Hıristiyanlar sakallarının beyazlığını boyamazlar, siz onlara muhalefet edin⁵¹⁶ buyruğunu, kâfirlerin dua saati olduğu için güneş doğarken ve batarken namaz kılmayı yasaklamasını,⁵¹⁷ bıyıkların kesilip sakalın uzatılmasını istemesini,⁵¹⁸ işlerin sağdan başlayarak yapılmasını tavsiye etmesini,⁵¹⁹ tuvalet temizliğinde sol elin kullanılmasını istemesini⁵²⁰ toplumun diğer grup ve zümrelerinden ayrı özellik taşıyan bir kimlik oluşturma hedefine yönelik alınmış tedbirler olarak görmemiz mümkündür.

Bir insan topluluğunun müstakil şahsiyet kazanması için bir lider etrafında kenetlenmesi, onu kendisine rehber edinmesi, gerektiğinde canını malını bu uğurda feda etmeye hazır olması gerekmektedir. Resûlullah'ın "Hiçbiriniz beni çocuğundan, ana-babasından ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (kâmil) mü'min olamazsınız."⁵²¹ uyarısının önemini burada hatırlamak yerinde olacaktır.

Resûlullah'ın "Hiçbiriniz kendisi için sevdiği şeyi mü'min kardeşi için de sevmedikçe (kâmil) mü'min

---

⁵¹⁶ Buhârî, Libâs, 67, 114; Tirmizî, Libas, 20, 1805.

⁵¹⁷ Nesâî, Mevâkıf, 35, 572.

⁵¹⁸ Nesâî, Zînet, 2, 5013.

⁵¹⁹ Nesâî, Zînet, 8, 5027.

⁵²⁰ Nesâî, Taharet, 23, 25.

⁵²¹ Nesâî, İman, 19, 4980.

olamazsınız.”⁵²² “Müslümanlar tek bir şahıs gibidir. Onun gözü hastalandığında bütün vücudu bu hastalıktan etkilenir. Baş ağrısına tüm vücudu bu acıyı duyar.”⁵²³ ve “Mü’minin mü’mine karşı durumu, parçaları birbirine sıkıca bağlanmış bir bina gibidir.”⁵²⁴ buyrukları Müslüman kimliği ve şuuru oluşturma yolunu ve önemini gösteren işaret taşları niteliğindedir.

Düşmana eman verme⁵²⁵ hakkı bakımından toplumdaki statüsüne bakılmaksızın bütün Müslümanların eşit kabul edilip, verdiği emanın geçerli kabul edilmesi,⁵²⁶ İslâm dairesine girmiş herkesin Müslümanların oluşturduğu sosyal tabakanın bir ferdi olarak kendisini hissedip bu kimlik şuuruna sahip olmasını sağlamaktadır.

Hz. Peygamber’in “Mü’min kâfire vâris olmaz, kâfir de mü’mine vâris olmaz”⁵²⁷ buyurarak, din farkını tevârüse engel saymasını da “Müslüman kimliğinin oluşması” kapsamında beyan edilmiş bir esas olarak değerlendirebiliriz.⁵²⁸

Resûlullah (s.a.v) cahiliye dönemindeki yapılan bazı uygulamaları İslâm’ın temel hedeflerine, akla ve mantığa aykırı

---

⁵²² Nesâî, İman, 19, 4983.

⁵²³ Müslim, Birr ve’s-Sıla, 6754.

⁵²⁴ Müslim, Birr ve’s-Sıla, 6750.

⁵²⁵ Eman kavramı, İslâm ülkesinde geçici bir süre ikâmet etmenin yanında, savaşın bitirilmesi veya öldürülmekten kurtulma talebini de ifade eder. Bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, X, 69; Gamravî, *es-Sirâcü’l-vehhâc*, s. 405.

⁵²⁶ Buhârî, Fedâilu Medine, 1, 4.

⁵²⁷ Buhârî, Meğâzî, 50, 290.

⁵²⁸ Din Farkının tevârüse engel olma mevzuunda Said b. el-Müseyyeb, Mesruk, İbrahim en-Nehâî gibi müctehidler Müslüman kişi gayri müslim yakınına vâris olabilir düşüncesinde iken, cumhur-u fukaha din farkının tevârüse engel olduğunu savunmaktadır. Bkz. Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, I, 426.

davranışlar olduğu için yasaklamıştır. Ancak bir takım uygulamaları ise özellikle “müslüman kimliği” oluşturma gayesine dayalı olarak yasakladığı görülmektedir. Resûlullah’ın cahiliye dönemindeki bayram kutlamalarını kaldırıp; “Sizin de eğleneceğiniz iki gününüz var. Allah, cahiliye dönemindeki o günlerin yerine size daha hayırlısını verdi. Onlar da Ramazan ve Kurban Bayramı günleridir”⁵²⁹ buyurmasının sebeplerinden birisi, toplumda “Müslüman kimliğinin” oluşmasını temin etmek olduğunu söyleyebiliriz.

Fakihlerin, verdikleri fetvalarda bu ilkeyi esas alıp uluslararası ilişkilerde ümmet olma bilincini kuvvetlendirmeleri, Müslümanların bulundukları toplumda başka dinler karşısında kimliklerini yitirmeden hayatlarını devam ettirmeleri için alınması gereken tedbirleri göstermekleri zorunludur.

Hüküm Verirken Teknik ve Tecrübî Bilgiden Yararlanmak

Resûlullah’ın zaman zaman hüküm ve fetvalarında tecrübî bilgiye başvurduğu görülmektedir.

Bir adam Yâ Resûlallah! “mizr” hakkında ne buyurursun dedi. Resûlullah (s.a.v), mizr nedir? diye sordu. Adam, Yemen’de hububattan yapılan bir içecektir deyince, Resûlullah(s.a.v) “Sarhoş eder mi?” dedi. Adam, “Evet” deyince; Resûlullah (s.a.v)“Sahoş eden her şey haramdır.” buyurdu.⁵³⁰ Bu örnekte Resûlullah (s.a.v), daha önce bilgi sahibi olmadığı mizr adlı içeceğin niteliğini, soruyu soran kişiden

---

⁵²⁹ Nesâî, Salâtu’l-Iydeyn, 1, 1556.

⁵³⁰ Nesâî, Eşribe, 24, 5571; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5, 3683.

öğreniyor ve o kişinin sarhoşluk verdiğiine dair tecrübî bilgisinden istifade ederek haram hükmünü veriyor.

Sahabe, kuru hurmayı, yaş hurma ile değişmenin hükmünü sorduğunda Resûlullah (s.a.v) yanındakilere yaş hurma, kuruyunca eksilir mi? diye sordu. Onların “Evet eksilir” demeleri üzerine bu tecrübî bilgiyi esas alarak Resûlullah (s.a.v) kuru hurmanın yaş hurma ile değiştirilmesine müsaade etmedi.⁵³¹

Resûlullah (s.a.v), İslâm’ı tebliğ etme amacıyla diğer ülkelere mektup yazmak istediğinde, ashabın krallar ve melikler kendilerine ulaşan mühürsüz mektupları asla kabul edip okumazlar demeleri üzerine Resûlullah (s.a.v) bu tecrübî bilgiyi esas alarak bir mühür yaptırmış ve mektupları onunla mühürledikten sonra göndermiştir.⁵³²

Resûlullah (s.a.v) emzikli kadınlarla cinsî birleşmeyi yasaklamayı murat ettim. Ancak Rumlarla, Farslıların bunu yaptıklarını ve çocuklarına da zarar vermediğini hatırladım. Bunun üzerine bunu yasaklamaktan vazgeçtim buyurarak⁵³³ hükümlerinde tecrübî bilgiden istifade ettiğini açıkça göstermiştir.

Hz. Peygamber’in tıbbu’n-nebevî kapsamında olan tavsiyelerini -vahye istinat edenlerin dışındakilerini- tecrübeye dayalı hükümler olarak kabul edebiliriz. “Şifa üç şeydedir. Kan alma, bal şerbeti içme ve ateşle dağlamaktır. Fakat ben (zaruret olmaksızın) ümmetimi ateşle dağlamaktan nehyederim.”⁵³⁴

---

⁵³¹ Nesâî, Buyü’, 36, 4523; Ebû Dâvûd, Buyü’, 18, 3359.

⁵³² Buhârî, Cihad ve’s-Siyer, 100, 149; Tirmizî, İsti’zan, 25, 2860; Nesâî, Zînet, 48, 5166.

⁵³³ Müslim, Nikâh, 16, 23; Nesâî, Nikâh, 54, 3311; Ebû Dâvûd, Tıb, 16, 3882; Tirmizî, Tabâbet, 25, 2158.

⁵³⁴ Buhârî, Tıb, 3, 4.

“Çörekotunda ölümden başka her hastalığa şifa vardır.”⁵³⁵
“Telbine bulamacı, hastanın gönlüne rahatlık verir. Bir kısım hüznün ve kederi giderir.”⁵³⁶ hadislerini bu konuya örnek olarak verebiliriz.

Hz. Peygamber’in “Sizden birinizin tuvalet ihtiyacı olunca önce o ihtiyacını görsün. Akşam yemeği hazır olduğunda namazdan önce akşam yemeğini yesin.”⁵³⁷ tavsiyeleri fizikî ihtiyaclar kişinin zihnini meşgul edip ibadete yoğunlaşmasına engel olur tecrübî bilgisine dayanmaktadır. Hâkimin öfkeli iken hüküm vermemesini istemesinde⁵³⁸ de öfkeli ruh halinin sağlıklı düşünmeye engel olacağına dair kanaatinin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Bir gün, bir farenin yangına sebep olması üzerine, Hz.Peygamber’in yatma saatinde yanan ateşlerin söndürülmesini istemesini,⁵³⁹ durgun suya idrar yapıp sonra orada abdest almayı yasaklamasını⁵⁴⁰ ve yitik davarın alınıp sahibinin aranmasını yitik devenin ise kendi başına uzun süre durabileceğinden hareketle kendi haline bırakılmasını istemesini⁵⁴¹ sahip olunan tecrübî bilgi ile verilen hükümlere örnek olarak verebiliriz.

Resûlullah (s.a.v), Ebyaz b. Hammel’e Meârib’deki tuzlayı bağışlamış ancak bu bölgenin kaynağı hiç kurumayan zahmetsizce elde edilen bir maden olduğu bilgisi kendisine

---

⁵³⁵ Buhârî, Tıb, 7, 11.

⁵³⁶ Buhârî, Tıb, 8, 12.

⁵³⁷ Nesâî, İmâmet, 51, 853.

⁵³⁸ Buhârî, Ahkâm, 13, 22; Tirmizî, Ahkâm, 7, 1349; Ebû Dâvûd, Akdiye, 9, 3589.

⁵³⁹ Ebû Dâvûd, Edeb, 161, 5247.

⁵⁴⁰ Nesâî, Gusûl ve t-Teyemmüm, 1, 397.

⁵⁴¹ Buhârî, Talâk, 21, 36; Tirmizî, Ahkâm, 35, 1390.

verilince bu tuzlayı geri almıştır.⁵⁴² Bu olayda, Hz. Peygamber (s.a.v) kamu menfaatinin korunmasında kendisine verilen teknik bilgiden istifade etmiştir.

Kamerî ayın başlangıcını tespit için -o dönemde teknik ve astronomik bilgi yeterli olmadığı için- Hz. Peygamber (s.a.v), insanların geçmiş tecrübelerine dayanan bilgiye göre hareket etmelerinin yeterli olacağını haber vermiştir. Buna göre yeni hilal gözle görülmeye çalışılacak, ancak havanın bulutlu olması sebebiyle bu mümkün olmadığı zaman önceki ay otuz güne tamamlandıktan sonra yeni ayın başladığı kabul edilecektir.⁵⁴³ Teknik ve tecrübî bilgi günden güne değişen, gelişen bir vasıftadır. Hilalin görülmesi başlı başına bir ibadet olmadığına göre, teknik imkânların ve bilgilerin artması ile günümüzde hesaba dayalı hareket edilmesini sünnete muhalefet olarak algılamak isabetli olmayacaktır.

Koyu siyah tenli olan Zeyd b. Hârise'nin oğlu Üsâme beyaz tenli olduğu için toplumda bazı dedikodular yayılmıştı. Bu duruma üzülen Resûlullah(s.a.v), bir gün Hz. Âişe'nin yanına neşeli bir şekilde geldi ve şöyle buyurdu. "Ey Âişe, haberin yok mu? Mücezziz el-Müdlîcî, Zeyd ile Üsâma'yı gördü. Üzerlerinde bir kadife vardı. Onunla başlarını örtmüşler ayakları açık idi. Mücezziz: "Bu ayaklar birbirlerindendir" dedi."⁵⁴⁴ Mücezziz kaif bilgisi ile meşhur olan bir kişi idi. Kaif, baba ile oğlu arasındaki benzer tarafları bilen ve alâmetleri birbirinden ayırabilen kimselerdir. Resûlullah (s.a.v) bahsi geçen olayda Mücezziz'in tespiti üzerine sevinç izhar ederek onun tecrübî bilgisine değer verdiğini göstermektedir. Fakihler

---

⁵⁴² Ebû Dâvûd, Harac, 34, 3064; Tirmizî, Ahkâm, 39, 1397.

⁵⁴³ Tirmizî, Savm, 2, 679.

⁵⁴⁴ Buhârî, Menâkib, 23, 62; Nesâî, Talâk, 51, 3476; Ebû Dâvûd, Talâk, 30, 2267.

baba ile oğul arasındaki benzerliklerle nesep tespitinin caiz olacağını kabul etmişlerdir.⁵⁴⁵

Meyvayı olgunlaşmadan satmayı yasak ettiğinde Resûlullah'a olgunlaşmanın nasıl belli olacağı sorulunca meyvanın kızarmasıdır buyurmuştur.⁵⁴⁶ Burada verilen cevabı da tecrübî bilginin fikhî hükümde kullanılmasına örnek olarak verebiliriz.

Resûlullah'ın resim ve sûret ile ilgili yasağının⁵⁴⁷ altında yatan sebeplerden birisi de insanların resim ve sûretleri zamanla tapınılacak nesneler haline getirdiklerine dair geçmiş tecrübî bilgilerdir. Bu yaşanmışlıklar, nübüvvetin başlangıç yıllarında resimin yasaklanması şeklinde tedbirler alma sonucunu doğurmuştur.

Hz. Peygamber'in bu uygulamaları fakihler için örnek teşkil etmektedir. Toplumun fikhî problemlerine çözüm önerileri sunan fakihlerin isabetli hüküm verebilmeleri için yaşadıkları çağın teknik ve tecrübî bilgilerinden istifade etmeleri gerekmektedir. Günümüzde bilim, teknik ve teknoloji sahasındaki büyük ve hızlı gelişmeler, fikhî hükümler ortaya koyarken teknik ve tecrübî bilgiden yararlanmanın önemini daha da artırmıştır. Ekonomi, tıp, astronomi, endüstri gibi alanlardaki tüm yeni bulgu ve keşifleri tek başına bir ferdin kavrayıp buna göre fikhî sonuçlara ulaşması imkân dâhilinde değildir. Bu sebeple yapılması gereken farklı ilmî disiplinlerdeki uzmanlardan, araştırılan konu ile ilgili teknik bilgi desteği alarak fikhî görüş ortaya koymaktır.

---

⁵⁴⁵ Yenieli, Necati vdğr, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1988, IV, 8.

⁵⁴⁶ Nesâî, *Buyû'*, 29, 4503.

⁵⁴⁷ Buhârî, *Nikâh*, 77, 112.

Anlaşmazlıklara Sebep Olabilecek Durumları Önceden Görüp Tedbir Almak

İnsanlar arasında niza ve anlaşmazlıklara sebep olabilecek durumları önceden tespit edip gerekli tedbirleri almak ve uyarılarda bulunmak Hz.Peygamber'in fıkhnın bir diğer vasfıdır.

Hiz. Peygamber'in şuf'a hakkına dikkat çekerek "Bütün mesken ve tarlalarda şuf'a hakkı vardır. Ortaklık mallarının sahibi, ortağına sormadan hissesini başkasına satamaz. Eğer ortağına bildirmeden satmışsa alım hakkı ortağınınadır"⁵⁴⁸ beyanının ve "Her kimin bir bostanda ortağı bulunursa, o bostandan hissesini ortağına teklif etmeden önce başkasına satmasın"⁵⁴⁹ talebinin temel sebebi, doğabilecek ihtilaflara zemin hazırlamadan, önceden hal yoluna girmesini sağlamaktır.

Resûlullah (s.a.v), alış-verişte ve nikâhta üçüncü bir kişinin araya girmesini yasaklamıştır.⁵⁵⁰ Bu sayede ortaya çıkabilecek birçok tartışmanın önüne geçilmesi sağlanmıştır.

Evleneceği kadını görmediğini söyleyen ensardan bir adama Resûlullah (s.a.v),o kadını görmesini istemiştir.⁵⁵¹ Bu talebin gerekçesi olarak da nikâhtan sonra doğabilecek anlaşmazlığın önüne geçmektir diyebiliriz.

Başka insanların da bulunduğu bir ortamda hurma yerken -arkadaşları izin vermedikçe- iki hurmayı birleştirerek yemekten nehyetmesinde⁵⁵² ve satılacak deve ya da koyunların

---

⁵⁴⁸ Nesâî, Buyü', 80, 4621.

⁵⁴⁹ Tirmizî, Buyü', 69, 1327; Nesâî, Buyü', 107, 4675.

⁵⁵⁰ Buhârî, Nikâh, 46, 75; Nesâî, Buyü', 20, 4481; Ebû Dâvûd, Nikâh, 17, 2081.

⁵⁵¹ Nesâî, Nikâh, 17, 3220.

⁵⁵² Buhârî, Şerike, 4, 7.

sütünü sağmayarak bol sütlü göstermeye çalışmaktan yasaklamasında⁵⁵³ da aynı hassasiyeti görmek mümkündür.

Resûlullah'ın olgunlaşması belirinceye kadar, ağaç üzerindeki meyvenin alım satımını alıcıya da satıcıya da yasaklamasının⁵⁵⁴ temel nedeni ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların önüne geçmektir.

Bir satışta iki şart koşmanın, satım akdinin peşin ya da vadeli olduğunu belirlemeden bir satışta iki şart koşmanın ve satıcının henüz elinde olmayan malların satılmasının yasaklanması⁵⁵⁵ alıcı ile satıcı arasında doğabilecek tartışmaların engellenmesine yönelik alınmış tedbirlerdendir.

Resûlullah (s.a.v) ashabı arasında niza ve kavganın çıkmaması konusunda o kadar hassastır ki, üç kişi bir arada olduğu zaman bunlardan ikisinin fısıldaşmasını, üçüncü kişi mağdur olur gerekçesi ile yasaklamıştır.⁵⁵⁶

Resûlullah'ın huzuruna bir kadın gelerek Yâ Resûlallah! Kızım gelin oluyor, hastalandı, saçları döküldü. Başına yapma saç (peruk) taksam bana günah olur mu? dediğinde Resûlullah (s.a.v) buna izin vermemiştir.⁵⁵⁷ Bu hükmün bir gerekçesi olarak, evleneceği kişinin aldatılmasına mani olarak, doğabilecek anlaşmazlıkların önüne geçilmesidir diyebiliriz.

Resûlullah (s.a.v), çocuklarından sadece birisine başta bulunup diğer çocuklarına aynısını vermediğini söyleyen kişiye, yaptığı işin haksızlık içerdiğini ifade ederek bu hibeden

---

⁵⁵³ Buhârî, Büyü', 64, 98.

⁵⁵⁴ Buhârî, Büyü', 85; 2081; Mâlik, Muvatta', Büyü', 10.

⁵⁵⁵ Ebû Dâvûd, İcâre, 68, 3504.

⁵⁵⁶ Buhârî, İsti'zan, 47, 61; Nesâî, Nikâh, 21, 3229; Ebû Dâvûd, Edeb, 24, 4850.

⁵⁵⁷ Buhârî, Libas, 85, 151; Nesâî, Zînet, 71, 5215.

dönmesini söylemiştir.⁵⁵⁸ Bu sayede belki kardeşler arasında yıllarca sürecektir anlaşmazlığın önüne geçilmiştir.

Resûlullah'ın izinden giden bir fakih, toplumda çıkabilecek anlaşmazlıkları önceden sezerek buna engel olacak fetva ve fikhî hükümler ortaya koymalıdır. Fıkıh ilmi, insanlar arasında yeni yeni ihtilafların çıkmasına mani olmalı, problemler daha gün yüzüne çıkmadan çözüme kavuşturulmalıdır.

---

⁵⁵⁸ Buhârî, Şehâdât, 9, 15; Nesâî, Hibe, 1, 3661.

SONUÇ

Fıkıh usûlü ilminin tedvini ve bu sahada ilk eserlerin yazılması her nekadâr hicrî ikinci asırda başlayıp ilerleyen süreçte artarak devam etmiş olsa da fikhî hükme ulaştırıcı metodoloji bilgisi, fıkıh ilmi ile eş zamanlı olarak doğmuştur. İslam fıkının nübüvvet ile başladığını düşündüğümüzde fıkıh usûlünün temellerinin Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından atıldığını söylemek doğru olacaktır.

Resûlullah'ın fıkında aslî kaynak öncelikli olarak vahiydir. Resûlullah (s.a.v) karşılaştığı yeni bir fikhî mesele hakkında vahyin gelmesi bekler, vahiy nâzil olmuş ise bu vahye dayalı bilgi ile meseleyi çözüme kavuştururdu. Hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in Kur'an vahyi dışında da vahye mahar olduğu görülmektedir. Vahy-i gayri metlûv olarak tanımlanan bu tür vahiy ile de hüküm verdiğine dair birçok örnek bulunmaktadır. Çalışmamızın ilgili bölümünde bu örneklerle yer verilmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v) vahiy nâzil olmaması durumunda, fikhî meseleyi ictihad yolu ile çözüme kavuşturmuştur. Bu ictihadlar incelendiğinde Resûlullah'ın uygulamalarında fıkıh usûlünün temelini teşkil edecek kadar önemli ilke ve metodolojik yaklaşımların mevcut olduğu görülmektedir.

Araştırma sonucunda görülmüştür ki, fukahânın şerî delil olarak beyan ettiğı kıyas, istihsan, istishab, mesâlih-i mürsele, seddü'z-zerâi', şer'u men kablenâ ve örf-âdet gibi deliller, mefhum ve mantikî yaklaşım olarak Hız. Peygamber'in hadislerinde bulunmaktadır. Bu durum, klasik fıkıh usûlünde deliller bahsinde yer alan bilgilerin hücciyet değeri itibariyle sağlam temeller üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

H . Peygamber'i kendisine rehber edinen, O'nu en iyi ve en doğru bir şekilde anlayabilen fakihler, isabetli karar verme melekmesine ulaşabileceklerdir. Bu amaca yönelik olarak Resûlullah'ın fikhî beyanlarındaki temel ilke ve kâidelerin tespiti ayrı bir önem arzetmektedir. Bu sebeple  alışmamızda Resûlullah'ın fikhında yer alan fikhî ilke ve kâideler tespit edilerek, fakihlere isabetli karar ve hüküm verme yolunda yararlanacakları bilgiler sunulmuştur.

Özellikle belirtmek gerekir ki, Resûlullah'ın ictihad us l  ve fikhî ilkeleri burada zikredilen esaslar ile sınırlı değildir. Bizim yaptığımız sadece elimizden geldiği ölçüde Resûlullah'ın hadislerindeki fıkıh usûlü bilgilerine ulaşmaktır. H . Peygamber'in ictihad us l n  tüm yönleriyle bir kişinin ortaya koyabilmesi mümkün değildir. H . Peygamber'in hadisleri bu amaca yönelik olarak incelendiğinde burada zikredilmeyen birçok fikhî ilke ya da metoda ulaşmak mümkün olacaktır. Bu nitelikteki eserlere çok ihtiyaç olduğu açıktır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdülazîz el-Buharî, Alaüddin Abdülazîz b. Ahmed, *Keşfü'l-esrar an Usûli Fahrü'l-İslâm el-Pezdevî, Dâru'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1997.
- Abdülhâlik, Abdülganî, *Huciiyyetü's-sünne*, ed-Dâru'l-Âlemiyye li'l-Kitabi'l-İslâmî, Riyad 1995.
- Abdülhamîd, Ömer Mevlüd, *Huciiyyetü'l-kıyas*, Bingâzî 1988.
- Âmidî, Ebü'l-Hasan Seyfeddin Ali b. Muhammed, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Matbaatu Muhammed, Kahire 1968.
- Ammar, Abdülaziz Abdullah, *el-Mesâlihü'l-mürsele ve eseruha fi'l-muâmelat*, Dâru Kunûzu İşbiliyâ, Riyad 2010.
- Arslantürk, Zeki, Amman M. Tayfun, *Sosyoloji: Kavramlar, Kurumlar, Süreçler, Teoriler*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1999.
- Arûsî, Muhammed Abdülkadir, *Ef'âlü'r-Rasûl ve delaletuha ale'l-ahkâm*, Dâru'l-Müctema' li'n-Neşr, Cidde 1984.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Bâ Hüseyin, Yâkup b. Abdulvehhâb, *Ref'ü'l-harac fi's-şerâti'l-İslamiyye*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2007.
- Bâcî, Ebu'l-Velid, Süleyman, *İhkâmu'l-fusûl fi ahkâmi'l-usûl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989.
- Bağdâdî, Abdülmü'min b. Abdilhak, *Teysirü'l-vüsûl ila kavâidi'l-usûl ve meâkidi'l-fusûl*, (şerh: Abdullah b. Salih el-Fevzan), Dâru İbni'l-Cevzi, Demmâm 1427.
- Baktır, Mustafa, *İslâm Hukukunda Zaruret Hali*, Akçağ Yayınları, Ankara, t.y.
- Bedir, Murtaza, *Sünnet Hz. Peygamber'in Evrensel Mesajı*, İsam Yayınları, İstanbul 2006.
- Bedran, Ebu'l-Ayneyn Bedran, *Usûlu'l-fıkhi'l-islâmî*, Müessesetu Şebâbi'l-Câmia, İskenderiye 1984.
- Belkâ, İlyas, *el-İhtiyat hakikatuhu ve huciiyyetuhu ve ahkâmuhu ve davâbituhu*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2003.
- Berki, Ali Himmet, *Açıklamalı Mecelle*, Hikmet Yayınları, İstanbul 1982.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (v. 256), *Sahîhu'l-Buhârî*, (trc. Mehmed Sofuoğlu), Ötüken Neşriyat, İstanbul 1987.
- Burhanî, Muhammed Hişam, *Seddü'z-zerâi' fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye*, Matbaatü'r-Reyhani, Beyrut 1985.
- Bûfî, M. Said Ramazan, *Davâbitü'l-maslaha fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982.
- Cessas, Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, et-Türâsü'l-İslâmiyye, Kuveyt 1994.
- Cürcânî, Seyyid Şerif Ali b. Muhammed (v. 1413), *et-Ta'rîfât*, Mustafa el-Bâbî el-Halebî Matbaası, Kahire 1938.
- Cüveynî, Ebü'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdullah, *el-Burhân*, Dâru'l-Vefâ, Mansûre 1418.
- Çalış, Halit, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi*, Yediveren Yayınları, Konya 2004.
- Dâmâd, Abdullah b. Muhammed, *Mecma'ü'l-enhur fi şerhi Mülteka'l-ebhur*, Daru lhyâi't-Turâsî'l-Arabiyye, Beyrut t.y.
- Dibânî, Abdülmecid, *el-Minhâcü'l-vâdîh fi ilmi usûli'l-fıkıh ve turuku istinbâti'l-ahkâm*, Bingazi 1995.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Garar", *DİA*, İstanbul 1996.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî(v.275), *Sünen-i Ebû Dâvûd Tercüme ve Şerhi* (haz. N. Yeniel ve H. Kayapınar), Şâmil Yayınevi, İstanbul 1987.
- Ercan, Recep, "Sosyolojinin Temel Kavramları", *Sosyoloji*, Lisans Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Erkal, Mustafa E., *Sosyoloji*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1987.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1999.
- Ferfur, Salih-Abdüllatif, Muhammed, *el-Veciz fi usûli istinbâti'l-ahkâm*, Dimaşk 1985.
- Gamravî, Muhammed ez-Zührî, *es-Sirâcü'l-vehhâc alâ metni'l-Minhâc*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1995.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *el-Mustasfamin ilmi'l-usûl* (trc. Yunus Apaydın), Rey Yayıncılık, Kayseri 1994.

- Genç, Mustafa, *Sünnet-Vahiy İlişkisi*, Kitabî Yayınevi, İstanbul 2009.
- Habbâzî, Ebû Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğnî fi usûli'l-fıkıh*, Câmiatü Ümmi'l-Kurâ, Mekke 1983.
- Hamevî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin, *Gamzu uyûni'l-besâir*, Beyrut 1985.
- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali, *el-Fakîh ve'l-mütefakkih*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Riyad 1969.
- Heyet, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2006.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid el-Kazvinî (v.273), *es-Sünen*, Dâru İhyâi'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrûtt.y.
- İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-müctehid*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997.
- İbn Şahin, Ebu Hafs Ömer b. Ahmed, *en-Nâsih ve'l-mensûh mine'l-hadis*, Dâru'l-Vefa, Mansûre 2007.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed, *Kâide fi'l-istihsan*, Dâru Alemi'l-Fevaid, Mekke 1419.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Şemseddin, *İ'lâmü'l-muvakkîin an Rabbi'l-âlemin*, Dâru İbnî'l-Cevzî, Demmâm 1423.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî, *Ahbâru ehli'r-rusûh fi'l-fıkıh ve't-tahdîs:bi-mukdari'l-mensuh mine'l-hadis*, Dâru'l-Vefa, Mansûre 1984.
- İbnü'l-Emin, Mahmud Esad, *Telhis-u usûl-i fıkıh*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2002.
- İbnü'l-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Nasıhuddin Abdurrahman (v.634), *Akyisetü'n-nebi el-Mustafa Muhammed (s.a.v)*, Dârü'l-Kütübî'l-Hadise, Kahire 1973.
- İsa Ebû Nasr, Abdülcelil, *İctihâdu'r-Resûl*, Dâru'l-Beyan, Kuveyt 1969.
- Karadâvî, Yusuf, *Sünneti Anlamada Yöntem*(trc. Bünyamin Erul), Rey Yayıncılık, Kayseri 1993.
- Karâfî, Ebü'l-Abbas Şehabeddin Ahmed b. İdris, *Kitâbü'l-Furûk*, Dâru's-Selam, Kahire 2001.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996.

- _____, *Fıkıh Usûlü*, İrfan Yayınevi, İstanbul 1964.
- Kâsânî, Alâüddin Ebû Bekir b. Mes'ud, *Bedâ'i'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâ'i'*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1986.
- Kısa, Mahmut, *Kısa Tefsirli Kur'an-ı Kerim Meâli*, Armağan Kitaplar, Konya 2007.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh Meselesi*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 1985.
- Kotan, Şevket, *Kur'an ve Tarihselelik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Mâlik b. Enes (v. 179), *el-Muvatta'*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 1991.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed, *en-Nûket ve'l-uyûn*, y.y.
- Merginânî, Burhanuddin Ali b. Ebû Bekir, *el-Hidâye şerhu Bidâyeti'l-mübtedâ*, Eda Neşriyat, İstanbul 1991.
- Meydânî, Abdülganî b. Talib b. Hammad, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitab*, İstanbul t.y.
- Molla Hüsrev, *Mirkâtü'l-vusûl ilâ ilmi'l-usûl*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Molla Fenâri, Şemseddin Muhammed b. Hamza, *Fusûlü'l-bedâyi' fi usûli's-şerâi'*, İstanbul 1872.
- Muhammed Fergalî, *Buhûs fi'l-kıyas*, Dâru'l-Kitâbî'l-Câmi, Kahire 1983.
- Muhammed Hassan Avaz, *İbn Fûrek ve âsâruhu'l-usûliyye*, Dâru'l-Gavsânî li'd-Dirâsati'l-Kur'aniyye, Dimaşk 2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî (v.261), *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1983.
- Nâdiye Şerif Ömerî, *İctihâdu'r-Rasûl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985.
- Nedvî, Ali Ahmed, *el-Kavâidü'l-fıkhiyye*, Dâru'l-Kalem, Dimaşk 2007.
- Nesefî, Ebû'l-Berekat Hafızüddin Abdullah b. Ahmed, *Metnü'l-menar fi usûlü'l-fıkıh*, Matbaa-i Ahmed Kamil, Dersaadet 1326.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (v. 303), *es-Sünen*(trc. A. Muhtar Büyükçınar vdğr.), Kalem Yayıncılık, İstanbul 1981.
- Osman, Mahmûd Hamid, *Kâidetü seddi'z-zerâi ve eseruha fi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1996.

- Osmânî, Muhammed Takî, *Sünnetin Değeri ve Bağlayıcılığı* (trc.Mehmet Özşenel), MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Önder, Muharrem, *Hanevî Mezhebinde İstihsan Anlayışı ve Uygulaması*, Ravza Yayınları, İstanbul 2009.
- Özdemir, Ahmet, *Kur'an'da Yeralan Fıkâ İlke ve Konular*, Murat Kitabevi, Ankara 2014.
- _____, "Kamerî Ayların Tespitindeki İhtilafın Sebepleri ve Çözüm Önerileri", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 195-206, 2010.
- Özpınar, Ömer, Hz. Peygamber'i ve Hadislerini Anlamak, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.
- Pala, Ali İhsan, *İslâm Hukukunda İhtiyat İlkesi*, Fecr Yayınları, Ankara 2009.
- Râsim Muhammed Abdülkerim, *el-İstihsân fi's-şer'îati'l-İslâmiyye*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2012.
- Râzî, Ebû Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer, *el-Mahsûl fî ilmi usûli'l-fikh*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1992.
- Salâh Zidan, *Huccetü'l-kıyas*, Dâru's-Sahve, Kahire 1987.
- Salih b. Abdullah, *Refu'l-harac fi's-şer'îati'l-İslâmiyye*, Câmîatiü Ümmî'l-Kurâ, Mekke 1983.
- Şâtîbî, Ebû İshak İbrahim b. Musa, *el-Muvâfakât*(trc. Mehmet Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1993.
- Semâî, Muhammed Ömer, *Nazariyyetü'l-ihtiyati'l-fikhî*, Dâru İbn Hazm, Beyrut 2007.
- Serahsî, Şemsüleimme Muhammed b. Ahmed(v. 483), *el-Mebsût*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1989.
- Sibâî, Mustafa, *es-Sünne ve mekânetühâ fi't-teşrîi'l-İslâmî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dımaşk 1978.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celaleddin, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kitâbî'l-Arabî, Beyrut 1987.
- Sübî, Ali b. Abdülkâfi, *el-İbhâc fi şerh'il-Minhâc*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1404.
- Sübî, Ebû Nasr Taceddin Abdülvehhab, *el-Eşbâh ve'n-nezâir*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1991.

- Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris, *er-Risâle*, el-Mektebetü'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Şevâkibe, Adnan Dayfullah, *el-Kavâidü'l-usûliyye:te'sîl ve tatbik*, Darü'n-Nefâis, Amman 2011.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *İrşâdu'l-fuhûl*, Kahire 1992.
- Şimşek, Murat, *İslâm Hukukunda Bağlayıcılık Bakımından Hz.Peygamber'in İctihad ve Tasarrufları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2010.
- Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmam eş-Şâfiî*, Matbaatü Mustafa el-Bâbi el-Halebî, Kahire 1959.
- _____, *el-Lüma' fi usûli'l-fikh*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1985.
- Tâhir b. Âşur, Muhammed, *İslâm Hukuk Felsefesi*(trc. V. Akyüz- M. Erdoğan), İz Yayıncılık, İstanbul 1996.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (v. 279), *Sünenü't-Tirmizî*(trc. O. Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınevi, İstanbul t.y.
- Topal, Şevket, *İslâm Hukuk Düşüncesinde Sedd-i Zerâi*, Ahenk Yayınları, Van 2007.
- Uludağ, Süleyman, "Ağıt" DİA, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988.
- Uzunpostalıcı, Mustafa, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, s. 67-100, Konya 2007.
- Ünsal, Ahmet, *İslâm Hukukunda Fayda İlkesi*, Nüans Yayınları, İstanbul 2006.
- Yaran, Rahmi, *İslâm Fıkhında İhtiyaç Kavramı ve Kurumsallaşması*, MÜİF Vakfı Yayınları, İstanbul 2007.
- Yavuz, Yunus Vehbi, *İslâm Hukuk Metodolojisinde İstihsan ve İcma'*, Bursa 2008.
- Yeniçel, Necati vdğr, *Sünen-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Şâmil Yayınevi, İstanbul 1988.
- Yusuf Hamid Âlim, *el-Mekâsidü'l-âmmeh li's-şer'îati'l-İslâmiyye*, Kahire t.y.
- Zerka, Mustafa Ahmed, *el-Fikhü'l-İslâmî fi sevbihî'l-cedid*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1967.

- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhir*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1987.
- Zerkeşî, Ebû Abdullah Bedreddin Muhammed, *el-Bahru'l-muhîr fî usûli'l-fikh*, Vizaretü'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1992.
- Zuhaylî, Vehbe, *Nazariyyetü'z-zarûretî's-ser'iyye*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1982.
- _____, *Usûlu'l-fikhi'l-İslâmî*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk 1986.

Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR

KARDEŞLİK HUKUKU

Murat Kitabevi

HADİSLERİN REHBERLİĞİNDE

KARDEŞLİK HUKUKU

Yrd.Doç.Dr. Ahmet ÖZDEMİR

Murat Kitabevi

